

225

ulaznica

224

225

ulaznica

224

časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja,
Zrenjanin, god. XLIV, proleće-leto 2011.
broj 224-225

ZA IZDAVAČA
Vladimir Vasiljev

REDAKCIJA

Vladimir Arsenić (glavni urednik)
Vladimir Vasiljev (odgovorni urednik)
Mića Vujičić, Goran Lazić i
Vladimir Tot (tehnički urednik)

KOREKTURA

Dragana Sabovljev, Tanja Graovac

TEHNIČKA PRIPREMA

Vladimir Arsenić, Vladimir Tot

ŠTAMPA

Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin”, Zrenjanin

ULAZNICA

SADRŽAJ:

- Obrazloženje Upravnog odbora Fonda Todor Manojlović, 5
- Vladislava GORDIĆ PETKOVIĆ *Ispovednici i islednici Miletne Prodanovića*, 7
- Mileta PRODANOVIĆ *Reč prilikom primanja nagrade Fonda Todor Manojlović*, 11
- Miloš ŽIVANOVIĆ *Šeđtan i ja*, 19
- Branka ZGONJANIN *Nestašica snage otvara dušu*, 25
- Ivana ŠOJAT KUČIĆ *Čekanje*, 34
- Valentina VENCEL ŠALOMON *Odjeci*, 38
- Tatjana RELJIN *Zeleni teatar*, 44
- Maja BABIĆ *Kisilište*, 49
- Rade JARAK *Pelagija*, 57
- Jasna DIMITRIJEVIĆ *Mokre noge*, 63
- Ivana SIMIĆ BODROŽIĆ *Vilinska kosa*, 67
- Roman SIMIĆ BODROŽIĆ *Predmeti koji tonu*, 72
- Zoltan BABA *Golem*, 83
- Aleksandar BJELOGRLIĆ *Čovekovo mesto u prirodi*, 94
- Dejan VUKIĆEVIĆ *Gore dole*, 100
- Radmila RADOJKOVIĆ *Someday my prince will come*, 106
- Željko MITIĆ *Dan kada je umrla Lady Gaga* (izbor iz novije njujorške poezije), 115
- Vislava ŠIMBORSKA *Književna pošta*, 146
- Jelena BOROVINA *Vatrometi i Bajka o Akteonu između Lirike Itake i Otkrovenja*, 153
- Nataša MILJKOVIĆ *Nova žena u Indiji*, 181
- Saša ĆIRIĆ *La chute & šut* (O romanu Pad Kolumbije Saše Ilića), 191
- Nermin SARAJLIĆ *Nezahvalnost sreće*, 199
- Radoje DRAŠKOVIĆ *Takmaci sedam decenija*, 213

Fond
Todor Manojlović

OBRAZLOŽENJE UPRAVNOG ODBORA FONDA

„TODOR MANOJLOVIĆ“

Na sednici Upravnog odbora Fonda „Todor Manojlović“ održanoj u Gradskoj narodnoj biblioteci „Žarko Zrenjanin“ u Zrenjaninu 7. februara 2011. godine, Upravni odbor u sastavu Vladislava Gordić Petković, Radovan Živankić, Predrag Miki Manojlović, Boško Milin i Vladimir Arsenijević, odlučio je da Nagrada Fonda „Todor Manojlović“ za moderni umetnički senzibilitet za 2010. godinu pripadne Mileti Prodanoviću, piscu i slikaru iz Beograda.

Mileta Prodanović rođen je 1959. godine u Beogradu; završio je Fakultet likovnih umetnosti u Beogradu 1983. Na istom fakultetu je magistrirao 1985. godine, da bi specijalističke studije nastavio u Londonu, na Royal College of Arts. Od 1990. godine radi kao asistent, a potom i kao docent na Fakultetu likovnih umetnosti u Beogradu. Izlagao je na pedesetak samostalnih i grupnih izložbi u Jugoslaviji i u više evropskih gradova.

Od 1983. godine objavljuje prozu, esejičke tekstove iz oblasti vizuelnih umjetnosti, publicistiku i putopis. Autor je deset romana (*Večera kod Svetе Apolonije, Novi Klini, Pas prebijene kičme, Pleši, čudovište, na moju nežnu muziku, Crvena marama sva od svile, Ovo bi mogao biti Vaš srećan dan, Vrt u Veneciji, Eliša u zemlji svetih šarana, Kolekcija i Ultramarin*), četiri knjige priča, dve knjige putopisa (*Oko na putu i Povorka čudesna*) i knjige eseja *Stariji i lepsi Beograd*. Dobitnik je više nagrada iz oblasti književnosti i likovne umetnosti: nagradu „Lazar Trifunović“ za likovnu kritiku 1993. godine, književnu stipendiju iz fonda „Borislav Pekić“ za projekat književnog dela 1996. godine, nagradu iz fonda „Ivan Tabaković“ za likovnu umetnost 1996. godine, nagradu 40. Oktobarskog salona 1999. godine, prvu nagradu na konkursu za neobjavljeni rukopis časopisa „Arkin“ iz Zagreba 2000. godine, nagradu Grada Beograda za književnost i prevodno stvaralaštvo 2003. godine, nagradu „Sava Šumanović“ za izuzetne domete u likovnom izrazu, kao i Vitalovu nagradu 2008. Njegovi radovi prevođeni su na engleski, nemački, španski, poljski, bugarski i mađarski jezik.

Prodanovićeva proza temelji se na toposu čuda i kazne: fenomen natprirodnog i neobjašnjivog vešto se varira u funkciji preispitivanja individualnih i kolektivnih grehova, a granične

pojave sa kojima se njegovi junaci suočavaju imaju i terapeutski i smrtonosan učinak. Proza Miletne Prodanovića varira teme sukoba revolucije i tradicije, u novije vreme upotrebljavajući tranziciju kao konstrukt o stanju duha i morala jedne nacije. Tranzicioni junaci su bahati i samozadovoljni koliko i ideoološki pobednici iz prethodnih ratova, a i sam tranzicioni proces neka je vrsta divlje revolucije na polju duha i tela, u sferi morala i kulture. Tranzicija je novi prevrat koji lukavi i beskrupulozni prilagođavaju svojim materijalističkim potrebama. Njihovi banalni trijumfi, koliko i njihova zgranutost nad čudom koje te trijumfe nagriza i kvari, verifikuju se u ispovedanju, u verbalizaciji uspeha i košmara podjednako.

Većsmoodavno naviklida naszbunjujedvostrukapriroda umetničkog angažmana Miletne Prodanovića – ona vizuelna i ona pripovedna. Najnoviji roman i kruna Prodanovićevog spisateljskog rada, roman *Ultramarin*, možemo da čitamo kao ilustrovani, autobiografski eseј, ali i kao roman-putopis: negde u tom žanrovskom zbnjivanju nalazimo najveće bogatstvo knjige koja je i opora i nostalgična, i kritička i eskapistička, nalazimo nesvakidašnju kreativnu sintezu. Pred nama je autobiografski pikarski roman, putopis po predelima i modelima koji na bajkovit, eteričan način sažima poetiku Miletne Prodanovića – u njemu se nostalgično esejjiziranje prepliće sa oštrim potezima društvene kritike i lucidnim opažanjima umetnika. *Ultramarin* od čitaoca traži aktivno učešće, razumevanje i prepoznavanje, traži nesvakidašnju vizuelnu investiciju, ali ga ne vodi u predele snova, već u prošlost, stvarnost i politiku. *Ultramarin* preispituje figuru oca kao kontinuiranu i tajanstvenu opsесiju srpske kulture, analizira maskulinitet i identitet, sazrevanje i političku artikulaciju, i ovo je roman o svevidećoj i svevodećoj figuri oca, o umetnosti kao nadogradnji ljubavi i tehnologiji kao oruđu za snove. Mističnost tehnologije, bilo da govorimo o tehnikama slikanja, moćnim mašinama poput automobila i brodova, kod Prodanovića jeste odlučujući faktor saznavanja sveta.

Važnost vizuelne identifikacije reči u opusu Miletne Prodanovića odavno je vidljiva i zaslužuje da dobije dominantno mesto u srpskoj teoriji i kritici. Polivalentnost kreativnog angažmana, strast i snaga umetničke vizije opredelili su žiri Fonda „Todor Manojlović“ da dodeli nagradu za moderni umetnički senzibilitet dodeli upravo Miletinu Prodanoviću.

Vladislava GORDIĆ PETKOVIĆ

ISPOVEDNICI I ISLEDNICI MILETE PRODANOVIĆA

REČ NA URUČENJU NAGRADE FONDA TODOR MANOJLOVIĆ ZA MODERNI UMETNIČKI SNEZIBILITET

Putopisna knjiga *Povorka čudesa* pripovedača romansijera, slikara i esejiste Milete Prodanovića daje kritičaru odličan šlagvort za analizu njegove pripovedne poetike. Naizgled nepretenciozni putopisni kolaž sklopljen od autobiografije i istorije zapravo je provokativan tekst koji rađa niz protivrečnosti i izazova karakterističnih za Prodanovićevu prozu.

U ovoj knjizi dominira topos razgrađivanja vrednosti i banalizacije istorije, jednako prisutan u romanima i pričama, gde posmatramo smrt građanskih vrednosti koje nestaju kako se stilski nameštaj i umetnički predmeti razvlače po kućama ideoloških pobednika; u Prodanovićevoj prozi pratimo rastakanje urbane kulture koliko i etnocid u provinciji, magijsko uzvratno dejstvo zaboravljenih i odbačenih vrednosti koje kažnjava pobednike i nasilnike.

Prodanovićeva proza temelji se na toposu čuda i kazne: fenomen natprirodnog i neobjašnjivog vešto se varira u funkciji preispitivanja individualnih i kolektivnih grehova, a granične pojave sa kojima se junaci suočavaju (a to su zmije koje govore i fotelje koje krvare) imaju i terapeutski i smrtonosan učinak. Zbirka priča *Ag nec* umesto često varirane teme revolucije upotrebljava tranziciju kao konstrukt o stanju duha i morala jedne nacije. Tranzicioni junaci su bahati i samozadovoljni koliko i ideološki pobednici onih prethodnih ratova, a i sam tranzicioni proces neka je vrsta divlje revolucije na polju duha i tela, u sferi morala i kulture. Tranzicija je novi prevrat koji lukavi i beskrupulozni prilagođavaju svojim materijalističkim potrebama. Njihovi banalni trijumfi, koliko i njihova zgranutost nad čudom koje te trijumfe nagriza i kvari, verifikuju se u ispovedanju koje jednako verbalizuje uspeh i košmar.

Kao što su kritičari već primetili, Prodanović fantastiku koristi da potcrta groteskno u političkom trenutku ili istorijskom poretku. Motiv čuda u zbirci *Ag nec* ima satirične i katarzične potencijale: čudo se ukazuje najpre vulgarnom materijalizmu jer je tu najpotrebnije, u njemu se nastanjuje, te je i tehnika

pripovedanjadosledno realistička, čak i veristička u preslikavanju događaja i junaka sa stranica dnevnih novina. Bez verizma, satirična parabola Milet Prodanovića ne bi imala ni snage ni dometa, te zato ovaj pisac insistira na realističkom pripovedanju: ono je najbolja pozornica za kafkijanske sudsbine i situacije, za zmije koje progovaraju o nezastarelim nepočinstvima, za grotesknog hologramskog King Konga koji postaje uništitelj Beograda, za tajne zagubljenih pisama, sačuvanih uniformi i demonskog semena „homo makijavelikusa“.

Priča „Novi ljudi u staroj kući“ anatomizuje groteski politički uspon samožive starice koja od porodičnog čudovišta sebičnosti i surovosti prerasta u politički simbol novog vremena. Stogodišnja baba Emilia postaje Velika Majka, sablasni tvorac „mladih lavova“, koji „apsolutno ne poznaju značenje reči moral, prolaze kroz zidove, imaju hromirane laktove“, rastu i sazrevaju neprirodno brzo kako bi, raspoređeni na mestima bankara, političara, novinara i gospodara rata, munjevito pokorili svet. Iako bez porekla i korena, iako generisani veštačkim putem, ti mlađi lavovi su inkarnacija svih onih političkih moćnika koji su streljali po kratkom postupku zbog krađe šala, slali nevine na Goli Otok, instantno se prestrojavali sa svakim novim dobom i novim vodom. Apokaliptička alegorija o stvaranju novog sveta iz starog, besplodnog, ali besmrtnog carstva ideološke rigidnosti je zlokobna i groteskna. Emilia je nemilosrdni, proračunati anarhopatrijarhalni individualac koji maskira i redizajnira svoj identitet u skladu sa novim dobom i novim tendencijama. Emiliu vidimo poslednji put u samoj završnici priče, kad predsedava srpskim parlamentom kao njegov najstariji poslanik, simbolišući zastrašujući potencijal regeneracije retrokomunističkih snaga i njihovo umeće infiltracije u nove društvene tokove. Priča bi se završila kao obična politička parabola da nema demonskog efekta i upliva fantastike: Emilia je pretvorena u neuništivo etičko zlo, ona daje život legijama amoralnih, ambicioznih, beskrupuloznih japija. Emilia je istinski strateg postkomunističkog i postindustrijskog društva, ikona liberalnog kapitalizma i nadnacionalnog državnog sistema.

Prodanović formu kratke priče koristi kao ambalažu groteskne i amoralne parabole. Nadrealno postaje košmar najviše stoga što u materijalističkom svetu ne ostaje mesta herojstvu i požrtvovanju i svaki se junacki čin neminovno svodi na sitan prestup i trenutni profit. Kao da Prodanovićevim antijunacima iz doba tranzicijskog ponestaje daha da se upitaju šta su – jesu li ljudi ili demonsko seme „homo makijavelikusa“ posejano kosmičkom greškom.

Uprič „Agneč“ prisustvujemo i povest isamo zadovoljnog lokalnog političara, člana srpskog Parlamenta i biznismena koji se više godina bavi neobično lukrativnim poslom – organizovanim prosjačenjem. Osioni primitivac nemoćan je u suočenju sa božjim čudom: pred neobjasnijivim pretvaranjem „zaposlenika“ u jaganjce. Biblijski motiv žrtvenog jagnjeta ovde je ishodište začudne parabole koja želi da ukaže na iščeznuće moralnog instinkta u savremenom svetu. Prodanovićev neimenovani biznismen je zалutao u biznis kao što je zалutao i u politiku – uz svesrdnu pomoć policijskih službi, o kojima se govori zamagljeno i tek uzgred; poluga uspeha nije samo prestup, već i korupcija.

Prodanovićev preduzetnik otvoreno i bestidno pripoveda o sebi, svojim poslovima, o umeću da razvija biznis i u ratnim uslovima, i nakon „pada režima“, kad se politički aktivirao: „svaka stranka voli biznismene, donatore (...) Klanjali su mi se do zemlje. Nikome nije smetalo što sam se učlanio tri dana posle prevrata.“ (Prodanović, 2008: 36). Njegova lukavost i preduzimljivost uvećavaju imetak čak i kad je suočen sa neočekivanim preprekama u vidu neobjasnijive transformacije, za koju objašnjenja nema u prečicama sistema koje je navikao da koristi: naime, nema te korupcije ni prisile koja će devalvirati Božje čudo, prizvati ga, preusmeriti ili zaustaviti.

Neimenovani pripovedač uporno ponavlja da je – vernik: „Podigao sam dve crkve – tamo odakle su moji preci došli i u mestu gde su stigli“. Ovaj podatak ne govori o simboličnoj vezi dve postojbine, naprotiv: ova žalosna verzija zadužbinarstva zapravo je osiona, kolonizatorska politika silnika koji želi da potvrди svoje bogatstvo tako što će preinaciti istoriju. Pripovedač je doseljenik u Vojvodinu, gde je njegova porodica stigla posle Drugog svetskog rata. Građenje crkve je njegovo naopako iskupljenje za „zavedenost komunizmom“, način da se prepravi i dopuni biografija. Ova parodija iskupljenja ostvaruje se novcem, a ne istinskom verom.

Junaci Miletice Prodanovića, bili vagabundi i skitnice ili biznismeni sumnjivog renomea, izrastaju u figure ispovednika i islednika. Pričajući povest o sebi, silnici banalizuju sebe i svoj mistifikovani uspeh spuštaju na nivo onog što taj uspeh uistinu jeste – lešinarska gozba na telu mrtvih ideała.

Proza Miletice Prodanovića je, kao i njegov ukupan umetnički doprinos, ironično-sentimentalni vodič kroz naše vreme; ona beleži sve naše divlje revolucije i etičke promašaje. Miletica Prodanović je, odista, redak srpski pisac koji ima i topis i

misiju, i estetički i etički angažman, pisac koji poetiku i politiku spaja na najefektniji način.

REČ PRILIKOM PRIMANJA NAGRADE FONDA TODOR MANOJLOVIĆ

Prva misao koja mi se javila kada sam, sredinom februara ove godine, obavešten da će dobiti priznanje Fonda „Todor Manojlović“ bila je ona o El Grekovom *Laokoonu*. Ostrvљje sa kojeg dolazim jesu vizuelne umetnosti, stoga nije čudno što mislim „u slikama“. Ali slike kroz svest nikada ne putuju sâme, po prirodi one se nižu, nadovezuju, prizivaju jedna drugu. Kao sledeći kroz moje sinapse prostrujao je prizor naslovne stranice časopisa „Umetnički pregled“: godište 1937, zaprljano plava površina raskupusane publikacije i izdužena karakteristična slova cirilice. U takvim prilikama imamo snažnu potrebu da proverimo pouzdanost svojih sećanja: kada se telefonska veza prekinula pohitao sam prema biblioteci i izvadio sveske glasila Muzeja kneza Pavla odštampanog na finom kunstdruku. Nisam se prevario – ime Tadora Manojlovića zaista sam prvi put sreo ispod teksta koji otvara tih nekoliko sjajnih godišta Kašaninovog umetničkog časopisa. Mesečnika čiji dometi neće biti dostignuti u nizu narednih decenija. Manojlovićeva studija posvećena je dragulju u kolekciji tadašnjeg Kneza-namesnika Pavla, *Laokoonu*.

Primerke tog časopisa iz „zajedničke“ kućne biblioteke premestio sam na svoju policu još u vreme detinjstva. Kao gimnazijalac, obilazeći malobrojne tadašnje antikvarnice, uspeo sam da sakupim komplet.

Zato što se uvek pokaže da je dobro poslušati prve asocijacije, večeras će izgovoriti ponešto o toj slici čija reprodukcija, načinjena pre no što su restauratori uklonili draperije sa stidnih mesta, čini zaglavljje jedne zlatne epohe kojoj je, izgleda, bilo suđeno da kratko traje. Jer na horizontu su se već uveliko valjali tamni oblaci, baš onakvi kakve je kritski Španac slikao. Počinjala je tempesta koja će odneti živote miliona širom sveta, odvesti vlasnika slike u Keniju, a *Laokoona* premestiti na zid vašingtonske *Nacionalne galerije*...

Todor Manojlović, u tom tekstu, primećuje da je Laokoon jedina slika koju je Dominikos Teotokopoulos naslikao na mitološke teme. Možda bismo danas, posle još nekih otkrića, dodali još jednu zagonetnu, alegorijsku scenu sačuvanu u dva gotovo istovetna primerka. Ali, svakako, ono što do našeg

vremena nije osporeno – *Laokoon* je jedna od retkih slika koju njen tvorac nikada nije umnožio u više replika.

Moguće da u tadašnjem Toledo i šire, u prostorima do kojih su dopirala El Grekova platna, nije bilo zainteresovanih da poseduju ovakav prizor. Sa druge strane, svi se stručnjaci slažu u tome da je *Laokoon* nastao na samom kraju umetnikovog života. Tome u prilog govore i široko slikane figure, naročito dva zagonetna akta uz desnu ivicu platna. Vretenaste, bleđo svetlucave forme muskulature na tim telima, način izvođenja, već uveliko svrstavaju baroknog majstora u moderne slikare.

Ako je tačno da je *Laokoon* završnica jednog neumornog, obimnog opusa i više nego čudne mediteranske sudbine jednog slikara – nameće se paralela sa Mikelanđelovim poslednjim, nedovršenim delom, *Pijetom Rondanini*. Oba dela, i pored činjenice da poredimo sliku i skulpturu, dvodimenzionalno i trodimenzionalno delo, predstavljaju orkestracije tela u iluzionističkom odnosno stvarnom prostoru. Oba dela zaobilaze minuciozne opise, data su širokim potezima četkice ili dleta, ova predstavljaju gotovo vidljivu sumu višedecenijskog truda i talog neke teško opisive gorčine, nekog očaja.

U tim ansamblima možemo lako prepoznati delove ranijih ostvarenja El Greka i Mikelanđela, ono što bi današnji teoretičari nazvali „autocitatima“. A, naročito posle uklanjanja kasnijih premaza sa Laokoona, videti i radikalne promene na makro-planu, temeljne izmene opšte koncepcije u potrazi za savršenim rešenjem. Upravo te velike promene – dve paralelno isklesane Hristove desne ruke na Mikelanđelovoj *Pijeti* i dvostruko lice bočne figure kod El Greka – navode nas da na ova dela naslutimo nejasan trag iracionalne fiksacije da konačni završetak dela znači ujedno i završetak života.

Esej o Laokonu Todor Manojlović počinje istorijskim pregledom razumevanja El Grekovog opusa. Može se reći da je El Grekovo slikarstvo u jednom trenutku bilo sasvim zaboravljeno. „Velike ture“, obavezni sastavi za evropske intelektualce râne moderne epohe, bili su usmereni prema Italiji, Španija je ostajala po strani. A po okončanju perioda procvata Toledo je bio samo uspavani i udaljeni provincijski gradić... Uostalom, drugi majstor tog vremena, Bernini, otišao je korak dalje i sâm predvideo i zapisao da će njegova slava nakon smrti izbledeti, ali da će doći i vreme kada će njegova dela biti ponovo slavljeni.

Sve to valja, barem jednim delom, pripisati promenama duha epohe. Nova vremena donose nove vrednosti, novi ukus. Ne jednom, dogodilo se da sledeća stoleća otkriju neka

zaboravljeni imena i dela i počnu da ih prepoznaju i slave, katkad iz razloga sasvim drugačijih od onih zbog kojih su im se divili savremenici.

Konačno, možda nije na odmet da podsetimo ko je bio Laokoon i zašto se na njega stušio gnev bogova. On je, po Virgilijevoj Eneidi, bio Neptunov prvosveštenik u Troji. Kada se drveni konj, shvaćen kao mirovni dar boginji Minervi, iznenada našao pred zidinama opsednutog grada, jedini je Laokoon upozoravao da je to zamka, lukavstvo osvajača. Boginja je kaznila to uplitanje u sudbinu tako što je na prvosveštenika i njegova dva sina poslala orijaške zmije.

Dominikos Teotokopulos je, kao i svi njegovi savremenici koji su pohodili Rim imao priliku da se u vatikanskom Belvedereu divi mermernoj grupi pronađenoj 1506. godine. Otkriće tog kipa beleže svi opšti pregledi istorije umetnosti i njegov uticaj vidljiv je u delima mnogih velikih umetnika potonjih vremena.

El Greko je, u času kada odlučuje da naslika *Laokoona*, veoma udaljen od trenutka i mesta na kojem je video antičkog prethodnika. Zato on ne ponavlja hvaljenu piramidalnu kompoziciju. Naprotiv, središnja figura, prvosveštenik Laokoon, leži na stenovitom proplanku i posmatra razjapljene čeljusti nemani koja će mu trenutak kasnije oduzeti život. El Grekov *Laokoon* je, možemo tako postaviti stvar, neka vrsta inverzije slavnog antičkog predloška.

Splet tela hladnih, srebrnastih inkarnata zauzima proscenijum. Ležećim figurama prvosveštenika i njegovog mrtvog potomka kontrapunkt su uspravljene bočne figure. Takva dispozicija otvara prostor za drugi plan slike. Na horizontu je naslikan grad – oni koji poznaju druge El Grekove slike lako će ga prepoznati kao Toledo. Ispred glavne gradske kapije, u daljini, dat je mrki konj u čijem je telu virus što donosi kraj mučne opsade. To poistovećivanje Troje i Toleda zapaža i Todor Manojlović. Noviji istraživači idu i dalje – kao razlog za nastanak ove slike oni navode sudbinu Bartolomeja Karance, nadbiskupa Toleda čije su propovedi izjednačene sa Laokoonovim opomenama Trojancima. Nadbiskupova borba protiv simonije, za reforme i primat duhovnosti nije se dopala Dominikancima u čijim je rukama bila Inkvizicija. I samim tim pravo da razluče šta je pravoverno a šta jeres. Omiljeni pastir Toleda proveo je sedamnaest godina pod istragom ozloglašene Svetе službe. Oslobođen optužbi iz zatvora je izašao kao ruina i ubrzo umro. Dokumentovano je da su u krugu El Grekovihi naručilaca bili ljudi koji su se, uprkos svim opasnostima, divili postojanosti svrgnutog i utamničenog nadbiskupa.

Ovaj zanimljivi pretekst El Grekovog *Laokoona* nam daje mogućnost da jednačinu Troja – Toledo proširimo i dalje, do naših vremena. Velika umetnička dela imaju svojstvo da transcendiraju epohe. To nam daje mogućnost da ovlaš skiciramo liniju koja na jedan drugačiji način povezuje Manojlovića i *Laokoona*. I to kroz nepogrešiva prepoznavanja istinskih slikarskih vrednosti u Manojlovićevim likovnim kritikama kojima ni protok decenija nije oduzeo mnogo od aktuelnosti i ispravnosti.

Moja vezanost za El Grekovog *Laokoona* ne završava se sa Manojlovićevim esejem. Kada sam, pre više od petnaest godina napisao zbirku poezije jedini izdavač kojem je, u tom času, bilo moguće ponuditi rukopis bila je Književna opština Vršac. A jedina slika koja se mogla naći na naslovnoj stranici, jedini prizor koji je uokviravao raspoloženje koje je donelo te stihove jeste upravo ova o kojoj govorim.

Bilo je to vreme kada je na svaki glas razuma i opomene vlast – a svaka vlast ima tendenciju da, pre ili kasnije, sebe poistoveti sa bogovima – slala zmije i akrepe na one koji svoja javna istupanja ne saobražavaju očekivanom. To skromno spisanje video sam kao destilat prethodne knjige čiji je naslov bio *Pas prebijene kićme*. Događaji su se smenjivali velikom brzinom, upoređeni sa svim grozotama činjenim u naše ime opisi i obrazloženja su postepeno gubili moć, reč je mogla da opstane samo kao lapidarni krik. U jednom delu te zbirke nižu se „likovi starijih vremena“, prototipovi tirana koji su našu zemlju vratili decenijama unazad. U tome postoji, naknadno vidim, neka daleka sličnost sa El Grekovim posezanjem za mitološkim sižeom. U oba slučaja to je učinjeno da bi se skrenula pažnja na savremene događaje.

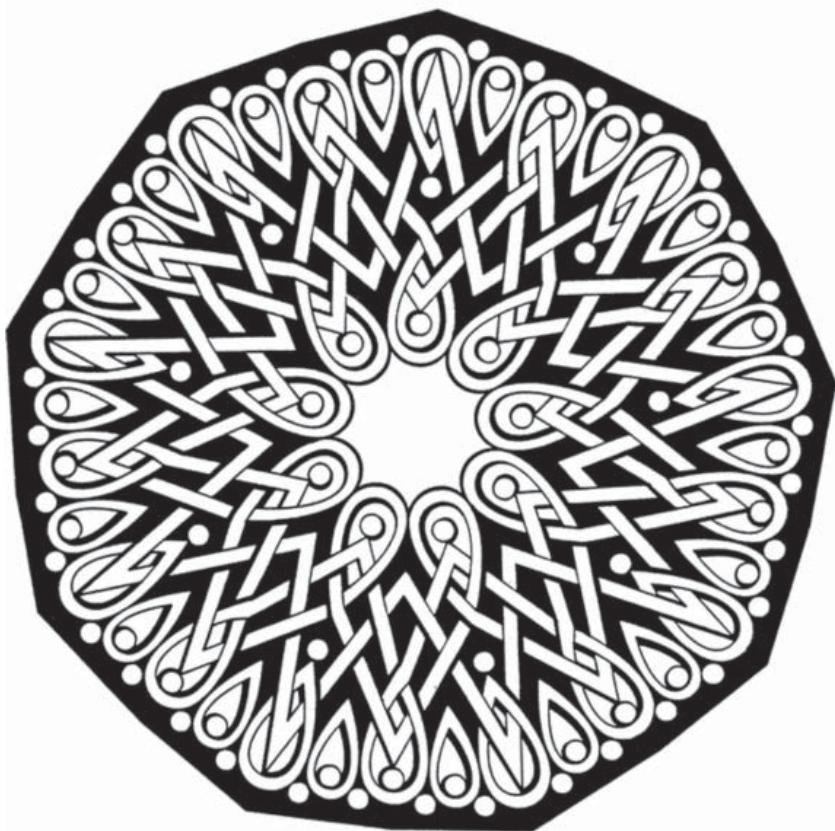
Moja zbirka poezije *Mijazma* ne bi nikada izašla da nije bilo razumevanja jednog dragog i velikog čoveka banatske zemlje, Petru Krdua. Vest da smo ostali bez njega pokosila je ne samo one koji su ga lično znali već, verujem, i one koji su uživali u njegovim vanserijskim izdanjima.

Ne jednom, Todor Manojlović opisan je kao „renesansni čovek“. Raznolikost njegovih interesovanja ostavlja prostor da svako ko se sa ovog mesta obrati kaže nešto drugo, sasvim različito o našem velikom prethodniku. Da je umetnik iz druge oblasti danas na ovom mestu, verujem da bi bio dotaknut sasvim različit segment Manojlovićeve biografije ili dela. I opet bi to, nužno, bio samo delić istrgnut iz celine. Upravo je ta polivalentnost nečijeg stvaralaštva ono što i mnogo veće i ozbiljnije kulture od naše gledaju popreko. Raznolik opus opire

se klasifikovanju, zbujuje proučavaoce. I zbog toga je, možda, delo Tadora Manojlovića još uvek daleko od mesta koje bi moralо zauzimati u srpskoj kulturi.

Manojlovićeve kritike, eseje o vizuelnim umetnostima, naravno i kasnije objavljena sećanja krasi prirodna utkanost u evropski milje kakvu srećemo, na primer, u *Hiperborejcima*, Manojlovićevog prijatelja i savremenika Miloša Crnjanskog.

U zemlji u kojoj se ceni samouvereno neznanje – čini se da Todor Manojlović i svi koji idu njegovim tragom naprsto nemaju šanse. No, to je samo prividno tako: na dugi rok neznanje gubi. Toj sasvim izvesnoj pobedi solidnosti u neizvesno budućem vremenu doprinose oni koji, uprkos svemu što se događalo na našim prostorima u nedavnoj prošlosti, i dalje veruju da *Laokoonovo* dizanje glasa protiv bogova ima smisla. Oni se svake godine okupljaju da bi pominjali Tadora Manojlovića i njegovo delo. I to je, verujem, dovoljno i dragoceno.

POEZIJA

ŠEJTAN I JA

(to Gil Scott-Heron)

Došao je rano
praznim jutarnjim autobusom radničke klase.
Otvorio sam vrata
prošao je pored mene
potapšao me po ramenu
razgledao okolo.
I poznat i nepoznat
kao zapostavljeni znanac iz detinjstva.
Bronzane puti i vesele naravi.
Pucketao je prstima ritam železničkih pragova.
Rekao je
vreme je da podemo beli đavole
duša ti je finog kolorita
ali ti je koža smešna
ružičasto pilence moje.
Gledamo se
uzima mi šolju kafe iz ruke
daj gutljaj cicijo.
Nudi me kratkom debelom cigarom.
Gledam u ispruženu ruku
gleda on mene u oko
šta je
da li si ti bolji od pobijenih
da li si bolji od onih što su ubijali
da li si bolji od samoubica.
Zapalim
obućem košulju
stavim ličnu kartu i vozačku u džep
za svaki slučaj.
Ajmo, spremam sam.
Zaključam vrata
i idemo đavo i ja niz pustu ulicu
rano je.
Idemo šeјtan i ja
jedan pored drugog
gurka me ramenom šeret.
Hodamo đavo i ja

rame uz rame.
Idemo đavo i ja
pička li mu materina.

AMERIKANA

Važi doktorka,
rado bih prodao kuću
i otišao preko bare.
To je odličan plan
- da zapalim za Ameriku.
Samo, doktorka,
te matične ćelije i eksperimentalne metode,
mene to uopšte ne interesuje,
nisam ja Superman.
Ako već uspem da se dočepam dokova,
pa neću da trošim vreme i lov
na takve sf nade
pa imam ja svoje prioritete,
razumete?
Ja kad vidim Kip slobode
ja se sav napalim, doktorka,
magle mi se naočare
kad mi se digne ko kip.
Ja idem da vodim ljubav sa Statuom slobode
ona je skoro savršena
opaka i hladna i vrtoglav
samo ču u mašti da dodam da je crna
i jebaću je nežno
crnu vrtoglavu lepoticu
na belom pamuku od oblaka
napraviću joj muzikalno dete
i daću mu ime Punk Blues Bastard.
Onda ču na baklji da pripalim
Laki bez filtera,
razumeš me doktorka
o čemu se tu radi.
Hodam niz Brodvej i zovem se Kurt.
Idem preko Bruklinskog mosta
da pevam dole prema vodi Ist Rivera
i gore prema nebu večnog grada
i u prazninu između.
Onda do zgrade gde je bio CBGB,
da se sklupčam na pločniku i zaspim.
Shvataš li doktorka kako će to biti.

TO FADIL THE TRANSLATOR

'99. napustio sam Beograd
i otišo u kurac,
ali to možda i znaš
pisao sam već
pa sam ti poslao knjigu.
Prešao sam Savu pa Dunav
i bežao na sever-severozapad.
Posle sam opet naišao na Dunav
svako malo prelazim Dunav
gde god makneš neki Dunav
dosta mi ga je.
Prešao bih Misisipi, za promenu.
Ne znam gde si ti bio
dok sam ja prelazio Dunav
i bežao od njih i od sebe.
Ne znam jesu li te jurili
helikopterima, orlovima
mecima, očima
noževima, čizmama
jesu li te napucavali i jesu li pucao
jesu robijao
jesu li imao sreće da se skloniš negde daleko.
Ali živ si, čuo sam,
guru-translator
prevodiš preko napalm-reke do slobode.
Ne znam tvoj jezik
(što je normalno i očekivano i poželjno).
Nisam te nikada video.
Ljudi mi kažu da ličiš na bitnika.
Ne znam je li to zbog prevoda
ili zbog Ginzberga
ili zbog alkohola
ili tako, od života.
Zamišljam te u kafani
umereno pijanog, kao što treba
kako recituješ na paklenom mnoštvu jezika,
govora, teritorija.
Da li razmišljaš o revoluciji
bar kad si pijan.
O solidarnosti, republici.
Budućnosti?

Budućnosti za sve te prevode koje čuvaš u
ormanu?

Znam neke dobre kafane u Prištini
(vudio me Qerim)

samo se ne sećam kako se zovu, normalno.

Jedva se odupirem porivu
da sednem u auto i spičim na Jug.

Sloboda živi na auto-putu.

Kad se asfalt zaleći od gusenica.

Šta je čovek bez automobila?

U srcu svakog čoveka postoji motel
tačka ukrštanja i prilika za šoljicu kafe i zen-
trenutak.

Volan i muzika i logika bele linije
koja čuva odjek železničkih pragova.

I smrt kao stalna mogućnost izbora
- dobro je dok je tako.

Više ne vozim pijan,
od kada su usvojili eu propise.

Trebalo je večeras da se pojavljujem u javnosti
i promovišem neku knjigu (albansku, zamisli)
promotivno raspoložen.

Mrzim javnost
i imena ljudi koji se javno pojavljuju
zato što salonski libertini ne znaju
da su imena suvišna
a solidarnost i anonimnost neophodni
i da knjiga ima svoj sopstveni tužni život
u koji ne smemo da se mešamo
- šapatom sam otpevao:

*...because something is happening here, but you
don't know what it is...*

Zato sedim kod kuće
i maštam kako vozim do Prištine.

Pokosio sam travu u dvorištu.

To mi se čini kao zdrava aktivnost.

Moj sin voli kad kosim travu
trči u krug kao podivljali patuljak.

Sada lepo miriše napolju.

Zadovoljan sam, odmaram uz pivo
i u mislima vozim na Jug,
u Prištinu, u Meksiku,
na Jug, u slobodu.

Jer samouke samohodne ha-ubice sa brda

i dalje nemilice zasipaju grad kletvama i blatom
grad je nešto što treba silovati pa spaliti
haubice nas ubeđuju da smo samoubice.
Iz zvučnika izbjija nešto tako dobro da mora biti
da je đavolsko
i taj je muzičar sigurno bio u kontaktu sa nečim
jako velikim i strašnim
- sita usta ne pevaju.
U mislima imam dovoljno para
za 10 rezervoara bezolovnog benzina
jednu zamenu ulja
karton cigareta
i neke fine tamne naočare.
Samo vozim
na parkingu iza benzinske pumpe drkam kao
šimpanza
vozim dalje i dalje
ne znam ništa o mestu na kojem ću se zaustaviti
ne znam ništa ni o Kosovu ni o Meksiku
ne znam gde je granica
gde nam je Rio Grande.
U mašti ja sam stabilan i jak
imam dovoljno snage i razuma
da trezveno razmišljam o svom bratu.
Znaš, moj brat je mrtav,
pojeo ga je Predator.
Pričam mu i pišem mu,
ali mrtvi su mrtvi.
Razmišljam i o tebi i o Vlajsi i o tvom bratu.
Volim što ste živi.
Što mogu da vas čitam.
Fadil Bajraj – Master Jedi
may the force of language be with you.

NESTAŠICA SNAGE OTVARA DUŠU CIKLUS PESAMA IZ DOBA KRIZE

DU KANST...

u stvari
osećam strah
u celom svom telu
steže mi mišiće
nagriza jezik
čini me zaboravnom

*sie hat
Angst
plašim se svega
kao dete
izgubljeno u masi*

tražila sam jasne termine
pravila se da sam jaka

zastala sam
posmatram oblake
kiša je

sve je mokro

mokre su mi noge
leđa
grudna kost
vilica
creva
desni
tetive
dlanovi
ožiljci

XXX

gledam te
tiho je
polazim
hvataš me za članak
kosa mi se razvezuje
uzdišeš
gledam te
pucaju stakla
ne stajem
gledaš me
mekoća usana
jagodice
i arkade
smeješ se
ne posustajem
pod prstima
hiljadu mišića
koža cvili
toplota izbjiga
smeješ se
ne posustajem
okrećem se
kukovi
kao da si najbolji
najbolji na svetu
snažan dodir
nestali smo

BALKANSKA RAPSODIJA

- [23:12:04] Iskra Bela: ja sam se tebe toliko uzelela
i sad mi neka tuga
- [23:12:09] Iskra Bela: sto sam tu a kao i da nisam
- [23:12:24] Iskra Bela: osecam se kao cardak ni na
nebu ni na zemlji
- [23:12:34] Iskra Bela: slagala sam da me nista ne
radi promena terena
- [23:13:01] Iskra Bela: cudno
- [23:13:09] Iskra Bela: kao da su svi moji korenii
pokidani odjednom
- [23:13:16] Iskra Bela: sve je neka nostalgija
- [23:13:26] Iskra Bela: jer nema veze izmedju
delova
- [23:14:26] Iskra Bela: ja se zovem branka zgonjanin
i imam krizu identiteta
- [23:15:00] Iskra Bela: mozda je vreme da zaista
odem
- [23:15:08] Iskra Bela: da zaboravim
- [23:15:21] Iskra Bela: i ostavim
- [23:15:26] Iskra Bela: sve ovo iza sebe
- [23:15:30] Iskra Bela: neka je to mucnina
- [23:15:42] Iskra Bela: prljav balkan postaje samo
image
- [23:15:51] Iskra Bela: gubi se ukus hrane
- [23:15:54] Iskra Bela: da zima je
- [23:16:05] Iskra Bela: ali me ni rakija vise ne
interesuje
- [23:16:45] Iskra Bela: idi-mi-dodji-mi
- [23:16:50] Iskra Bela: volim te dragi moj
- [23:17:00] Iskra Bela: ti si mi pas ja sam ti pas
- [23:17:06] Iskra Bela: ++

XXX

ponekad volim komfor
dugo da ležim u krevetu
da ništa ne radim
da nikuda ne idem
da mi je telo mirno
misli da mi lutaju gde žele

danas sam bila rastrzana
treperila sam ceo dan
stvari su mi ispadale iz ruku
nisam mogla da pomerim mrtvog puža golaća
bio je nekako previše mrtav
osećam se slabom
i za čudo
jako uživam u tome

nestašica snage otvara dušu
plesala bih sad dugo
zatvorenih očiju

hodala sam od posla do kuće
udisala vazduh noći
sve je prolazilo pored mene
i ja sam prolazila

kao brod u moru

uhvatila me jesenja melanhолija

i ne mogu da se nadivim tom
uvek tako preciznom
osećanju
da je još jedno leto prošlo
i da su reke postale isuviše hladne
da je more daleko
i da priroda postaje zlatna
zimnica se priprema
i ponegde osetim miris vatre
pečenih paprika
rakije
uvek me zagrli detinjstvo sa prvim danima jeseni
početak dugih i besmislenih sedenja u školskoj
klupi

stid i radost što sam drugačija
isticanje, prikazivanje, čutanje, povlačenje
ludovanje
bežanje sa časova
teška filozofija u kafani
mali grad
poznata lica

XXX

noć je...
moje poetsko biće se budi
htedoh to da podelim sa tobom
jer pada kiša
jer sam gola
u kućnom mantilu
osećam hladnoću po telu

nekako sam zavolela hladna kupatila
daju mi osećaj izdržljivosti
kao *jaka sam*
kao *sve može*
kao da se tuširam toplom vodom napolju
po zimi

slušam *drum*
to me uvek diže noću
kada sam sama

osećaj urbanosti
pripadanje metropoli izgubljenih
samih

nekada volim
jako volim da sam niko
niko daleko od ulica
niko u jednoj
samo jednoj sobi
dok napolju pada kiša
i ti postojiš
u jednoj istoj takvoj sobi

zajedno
u jednoj smo sobi
u jednoj
jedinoj
sobi

XXX

banalno je
ovo što sada radim

da li me čuješ

radi li ova sprava

ehoi ehuju

da li me čuješ

nisam mogla ništa da dovršim danas

razlivala sam se kao prosuta voda

puževima sam bila nalik
puževima bez centra za ravnotežu

izmisnila sam utilitarnu komunikaciju sa mrtvima
tražila sam da mi obezbede materijalnu
egzistenciju

da li me čuješ

sasvim sam skrenula
možda sam samo umorna

imam podočnjake

nisam očistila sneg u dvorištu
niti oprala veš
niti dovršila večeru

nisam se ni okupala
ni pospremila stan
niti oprala kupatilo

nisam se javila prijateljici
niti pročitala preostale strane knjige
niti presvukla

sedim na stolici
ležim u krevetu

nisam ni zube oprala
niti se umila
niti izdepilirala

nisam odgovorila na mejlove
nisam ništa učinila za svoje ciljeve
nisam se ni odmorila

nisam otišla u šetnju
niti dovoljno čutala
niti sam nešto stvarno rekla

da li me čuješ

nisam štedela struju
niti sam se dobro uložila u posao
niti sam bila strpljiva

teško mi je

da li me čuješ

XXX

izabrala sam tamnu noć
reči što me razdvajaju od tebe
da bih uživala ovu mekoću
da bi usne bridele

tečnost se sliva niz butine

mirisi postaju oltari
i svetlost obeležava pejzaže
aktivnije nego sjaj tvoje muževnosti

otišla sam
da prodam svoje obzire
da iscedim dlakave ponore
da se smejem lascivno

nikada me nećeš voleti ovakvu
nikada me nećeš poštovati

sve više stvari će nas deliti
a ja ću se smejati

ČEKANJE

Kada se preselim u zrak,
kada mrak mi se useli u kosti i potopi mi kožu
kada mi stabla kroz oči
budu pustila noge
i kada se konačno budem sjetio svega
što sam zaboravio,
sjest ču,
ma zasjest ču negdje, uz rub nečega,
ribnjak možda
i bit će zora
čekat ču sina,
djecu koju nisam htio imati,
čije duše iznad mene
nijemo su čekale da ih rodim.
Sjест čemo
kao magla iznad rukavca u kojem alasi love
deverike
i zvižde kako tišina ne bi postala odveć žilava,
sjest čemo i gledati svijet
kako stoji,
vrti se u krug.
Potjerat čemo riječi kao kočije
niz ravnicu koja nema kraja
i sunce će nam u oči prštati
kao na gazu
voda u kotačima.

UKRAJINSKE DUŠE

Znaš, ženo,
zaboravio sam se smijati još prije
dvadeset godina.
Rekao sam ti,
na pamet mi je palo
kako će to biti
kada se počnu vraćati sve
glađu protjerane
ukrajinske duše.
Varšave sam se zatim sjetio, Hirošime,
užas me je obuzeo.
Mrtvima nikad kraja.
Ljudi su zli.
Shvatio sam, znaš,
a u smijehu je čovjek neobazriv
kao dijete koje se za leptirom
uzveralo na stablo.
Padala je kiša,
a ja sam ispred prozora zamišljao
kako pljušte duše koje su sunule u nebo.
Sve se vratiti mora, znaš:
i meci koje smo u zrak ispucali –
nebo nam ih je ispljunulo natrag.
S nebom nema šale
kada vraća stvari koje smo mu bacili u lice.
Kao zlobna djeca.

DUH

Imam tamno,
nešto tamno, tu,
zgužvano u meni –
rekao je Pavao,
uhvatio se za grudi
i izašao na prozor obješen ponad svijeta.
A noć,
bila je noć,
i svijet je potmulo disao
kao starac pred smrt,
kao zemlja
prije no što zima
pokupi svoje pogužvane halje i odjezdi preko
ekvatora.
Nitko ga nije čuo,
njega,
Pavla koji je te noći kopao po duši,
koji je u blijedoj svjetlosti
bijelogu Duha
pronašao Tamu,
kći zločina,
Raspuštenicu,
purpurnu kurvu i zubata leđa Zmaja,
nitko čuo nije
Pavla koji uplašio se
samoga sebe.
Svijet je spavao,
kao dijete se smiješio snu...

MUK

„Riječi nisu igračke,”
Rekao mi je tata.
„Budale blebeću jer ne znaju što čine,”
Odmahnuo je zatim rukom,
Pogledao me kao da sam jutros ubio Isusa,
Razapeo ga iznad žita
Na koje se obrušavaju gavranovi.
Uvijek u tišini,
Tata ima oči koje govore
Strah,
Koje huče i mole me neka šutim
Kako bi tišina našom kućom,
Pogurena i prijetvorna,
U filcanim papučama otirala prašinu s podova.
Mislio sam,
Ipak reći će mi,
Da će se nešto dogoditi,
Da će mi prije kraja objasniti sve:
Mamu, njezin odlazak,
Poglede u kojima gubio sam se kao čun na moru
u afektu.
Samo je uzdahnuo,
Jedva sam mu čuo dušu
Koja izašla je na usta,
Odletjela kroz prozor koji nisam stigao zatvoriti.
Vani je mirisao lipanj,
Spremala se oluja.
Zamislio sam tatu kako zuri u oči
Boga kojeg obuzeo je bijes.
Bez riječi.
Bilo mi je žao.
Pa sam sjeo, slušao tišinu koja je šutjela kao da
ništa nije bilo.

ODJECI

VRIŠTI iz mene
To dete
Koje sam
Bila

KOJE SAM

Očima ogromnim
Moli

JA JESAM

Ko jaje sam
Sklupčana
U svojoj
Utrobi

Zarobljen
Svemir

Mesec se okačio
Na nebo

Na tamnoj niti
Visi

Mogao bi
Svakog trena
Da se otkine

I padne mi
U krilo

ODJECI II

Odjeci su
izrečene reči,
koje lutaju.

Nemaju dom
i nikom ne

Trebaju

Odjeci
ne mogu
da se vrate
onom,
ko ih je

Izrekao.

CRNO

Po crnom ničemu
Vozim se

Iz crnog ničega
Kiša izvire

Topi se asfalt
U svemiru
Crnom

Odmiče

Crnilo ničega

Kraj mene

REČI I

Bile jednom
neke reči.

Stalno se ponavljale.

Od silnog ponavljanja
potpuno izlizale.

Sad leže na gomili
i ničemu ne služe-
sem da se obilaze,
da se o njih sapliće.

Ako se ne počiste
I izbace
stare, izlizane reči
vremenom će
cele Nas прогутати.

Prosto ћemo nestati.

REČI II

Neke reči
nikako nisu htele
da se kažu.

Ostale su u sebi.

Tu su se množile.

Sve dok im ljeske
nisu pukle
i razletele.
U letu
sve pred sobom
razbile.

Reči se pretvorile
u ubojito oružje.

ZELENI TEATAR

Od mene su se odrodile male sobe
koje je do juče bilo moguće
podeliti na hiljadu kutaka.

Ako bih rešila da zasadim pasulj
uskoro bih se radovala džinovskoj puzavici.

Ovde joj svakako ne bi bilo mesto
no je bih se smejava njenim zelenim kandžama
koje zatravljuju sve pa čak i prozor
kroz koji primamo kiseonik
poput lekovitog sirupa.

Teatar zar ne
podeljen živim zelenim zavesama
u sobi u kojoj niko više
ne bi mogao usniti.

Ne smem te poseći
ti si žrtveno jagnje koje čuvam
neugledan nejestiv bostan
u koji će možda pretvoriti
tvoje mnogobrojne čaure.

Živi herbarijum od kojeg uskoro
neću moći da otvorim vrata
nepoznat stanar pošteđen brige
pronicljive svetlosti.

POPODNE

Ta senka na olistalom orahu
ta senka koja ne prestaje da se ljudi
kao nezaustavivo klatno noći
možda je upravo moj
možda je upravo tvoj obešeni otac
koji ne prestaje da nas proganja.

Vuče se tromo letnje popodne
teškim medveđim koracima
reci
zar nisi koliko juče
zagrcnut sočnom jagodom u babinoj bašti
pomislio
da si glinene golubove svog detinjstva
najzad uspešno ustreljio.

CIRKUS

Tuga i dosada
dve precvetale sestre
u dokolici pred dijaboličnim ogledalima.

Ravan i prizemljen
otiče zvuk odavde
a Farisej jedan neveseli
zavrtevši romboidnu pedalu
vratio je ruku na podbradak.

Slatka sestro
gledam u ovom pomahnitalom staklu
kako se tvoja usta
kao grozno uvećane maline
rastaču na rubovima
i mi kao dva nesrazmerna čupa
ogluvećemo od užasa
bez koraka u prostranom tunelu
jer se slika odjednom ne pomera.

Čuvala si me za sebe
pa evo ti sada sva moja prašina
pretopljena u smolaste sirupe
tako se blago spušta
niz ogledala u polutami
i teperi kao jasika
u dvorištu provincijskog cirkusa.

REČI

Ti koja umeš da pričaš sa zvezdama
ispričaj priču i vetrovima
mahovini na kori drveta
zalatalom čuku.

Tiho
da ne otopiš sneg na planinama
da ne pokreneš lavinu
samo krošnje drveća neka se zanjišu
od tvojih reči
od drhtaja tvog glasa.

Trava neka zadrhti kada te čuje
i beli oblak iznad šume
neka te pozdravi.

Pričaj
pričaj priču o daljinama
ti koja umeš da pričaš sa zvezdama
zagrli me kao sestra u predvečerje.

O VODAMA (2)

Iza brda bruji more
u polupanom kobaltnom koritu
i kao razlivena tinta
plavi uznemireni predeo.

Ja merim čistim zlatom
teški bakarni sutan
koji zavesom zaklanja
mokru pošljunčanu obalu.

Znam šta je katastrofa
dok bez žurbe razapinjem žicu
nad pučinom koja više nije
granica horizonta.

Ne osećam tremu i strah
dok se predstava iznad velike vode
odvija pred očima usplahirenih meštana.

Sa ovog mesta svaka je luka ista
da te umirim podariću ti svetionik
na napuštenom ostrvu.

KISILIŠTE

Znala sam lude koji su živeli u pogrešnom
vremenu.

Čučali su u maramama od svetla,
Na zadnjem sedištu doma jahača koji vrišti,
I čekali svoja kola.

Kisilište.

Od onda, svakog jutra nalazim pepeo.

Odnosim ga u limenim kantama
što podseća na sahranu,
mada može biti i dobar provod.

Kad je zima ložim sve:
i drvo i sebe i ugalj i tebe
– za novu vatru i novi pepeo.

Nisam znala ljude koji nisu živeli u pogrešnom
vremenu.

KONCERT

Okrnjena rebra zarivena u vlažan dlan.
Neko nam grize dušu
– izvlači je u tanane žice
i udara po njima olovnim pesnicama.
Ljigavo je razvlači u ustima,
steže praznim jezikom,
dok pulsiraju i same žile.
I zavrišti koža.
Konačno.
Pravo cimbalo mrtvih.

RAVNOTEŽA

Tmina.
Prevarena nagost duha.
Mučimo se između plemenitih sećanja i teških taloga.
Kao buđenje iz tragova u kojima smo gubili vreme,
kao otisci stopa u blatu.
Zaglavljeni u vremenu.
Gust veo prebačen preko staklenog zvona.
Kavez.
Posipaju nas svilene, ružičaste latice.
Trenutak koji bljesne i nestane.
Blef.
Sloboda satkana slabošću.
Lebdi nečije telo u daljini.
Ćutimo.
Tmina.

BICIKLOVI

Stežeš zavoj na okviru glupog,
okrnjenog prozora.

Vreće poslagane na glinene peći
razgolićeno čekaju zvuk koji pecne u času
u kom se sunce podvuče pod planine
i sklizne niz liticu.

Padaš.

Koračaš iz dana u dan,
trudiš se da te ne vide,
a još šapućeš na vrhovima patika,
kao dete.

Mi, kao, slepi,
a ti, kao, nosiš naočare.

Drveno,
škipucka dno pod tvojom dioptrijom.

Nema nikog.

Uzalud se kriješ iza tog plasta sena,
raspršuješ iglice
i duvaš u njih,
dok lete u tuđe mrve pod čaršavom.

Ne daju ništa više.

Čiju ulogu ti čekaš ?

Na tebi je sve,
ne gospodarim ničim,
ja sam samo slikar kog hrane žute perle.

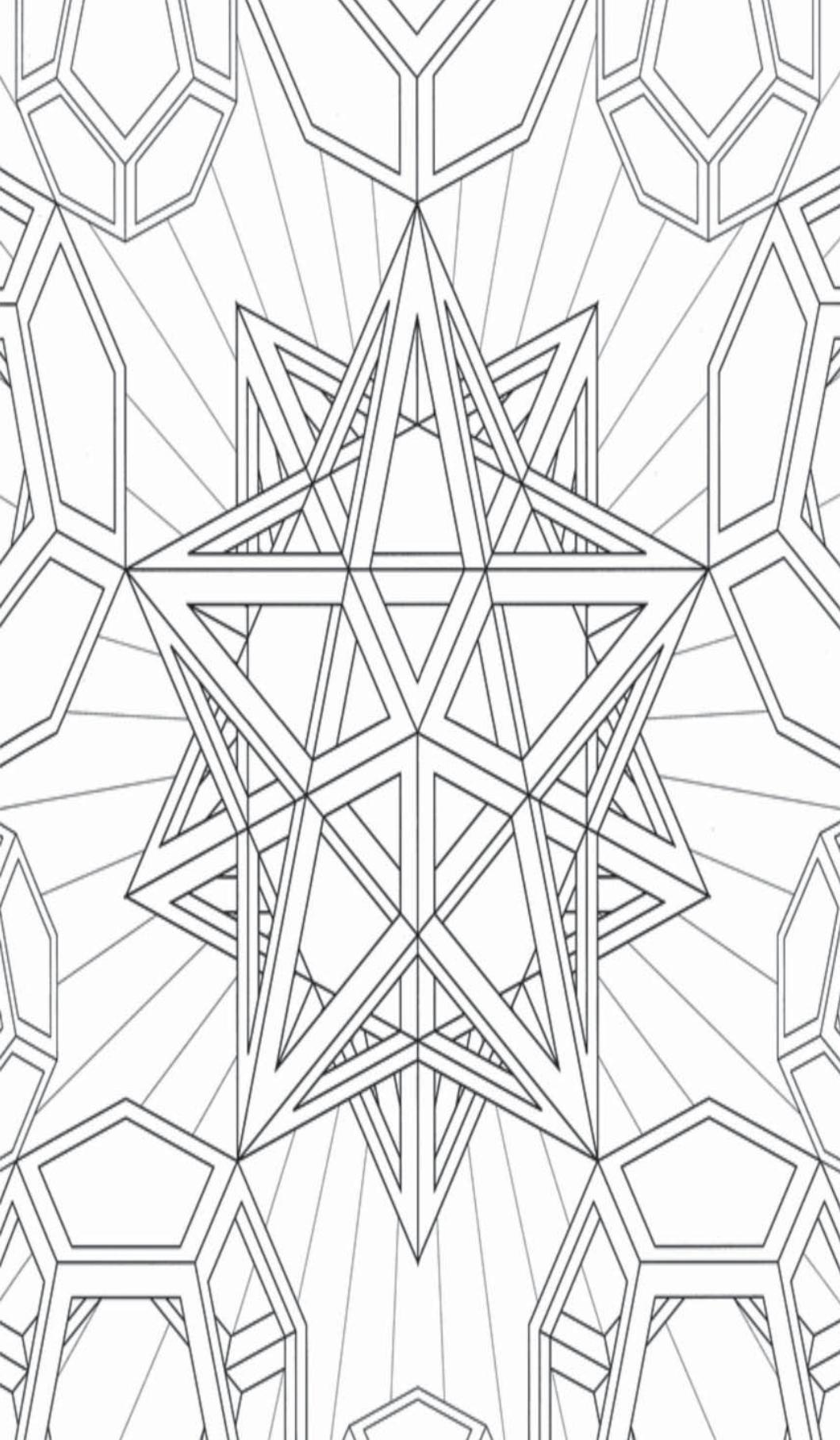
Opet, opet i opet.

Beži ti život,
bar sada znaš,
čak i kada ne mogu baš ništa više.

I'ajde sad reci da nismo dobro uništili sve?
Šunjaju se avioni.

SIMETRIJA

Pakuješ parčiće moje kože u mozak čudovišta iz
ormara,
i puštaš ga, sa smeškom, u dan.
Sediš u otisku nečijeg stopala u mraku.
Gradiš zaklon po ivicama prstiju,
kao kada olovkom urezuješ šaku u papir,
okolo.
Zidaš, trpaš, slažeš taj silan mrak do besvesti,
gomilaš jedno veliko ništa
i brojiš maglu, u kilogramima.
I, nakon svega,
nadaš se samo da se na ovom igralištu
neće naći neko ko će poželeti da uskoči
u tvoje džinovsko stopalo,
u centru kruga opisanog jednakim koracima.

PROZA

PELAGIJA

Pored kamene ograde stajala je žena. Vrlo visoka, tamnocrvene duge kose, skupljene u neku vrstu repa, dosta nespretno, koji joj je dosezao sve do dna leđa. Prišao sam bliže, gonjen, možda, prostačkom željom da joj vidim lice. Bila je već zašla u godine i obraze su joj ispresijecale vidljive bore. Na mršavim sljepoočnicama, video sam dvije plave žile. Lice joj je bilo tužno. S izraženom bradom i punim usnama bez šminke. Blijedim usnama. Blijedog tena. Kao da se jedna suza otkotrljala niz njezin obraz. Sjetio sam se poslovice da se ništa ne suši brže od ženskih suza. Primjetila je da je gledam. Na trenutak mi je bilo neugodno, a onda sam, da bih razbio tu nelagodu, izvadio kutiju cigareta i upitao – Imate li vatre? – Vatre? Možda imam – odgovorila je i posegnula u torbicu. – Izvolite – rekla je na francuskom. Ja sam imao negdje upaljač, naravno. Sagnuo sam se i upalio. Izgledala je tužno. Otpuhnuo sam dim. Nastupila je pauza. Nitko nije ništa govorio. Ona je gledala preko ograde na jezero. Možda je očekivala da nešto kažem, možda ne. Nisam mogao procijeniti. Jezerom su prolazili brodići, barke. Brda su se ogledala u vodi.

– Vi ste Francuskinja? – upitao sam. Otpuhnuo sam još jedan dim. Gledao sam njezino lice. Čekao.

Imala je oči nekako sive, bijedne, zelene. Skoro smeđe. Nisam bio sasvim siguran.

To što je, vjerojatno, bila Francuskinja, pružilo mi je mogućnost za nastavak razgovora. Pažljivo sam motrio njezino lice.

- Jesam – odgovorila je na francuskom.
- Iz kojeg ste grada?
- Paris.

Atmosfera je bila dekadentna. Nalazili smo se na popločanoj terasi visoko iznad obale jezera. Ispod nas se teren naglo spuštao, vidjelo se nekoliko krovova, krošnji i jezerska voda. Po kamenim pločama vilo se suho lišće. Jedna drvena klupa bila je prazna, vlažna od kiše. U tom dijelu parka nije bilo nikoga. Tamna brda uzdizala su se u daljinu, nestajala u oblacima. Nebo je bilo teško, napeto.

Na njezinom licu pojavilo se jedva primjetno kolebanje. Odjednom je probuđena nada u mogućnost razgovora splasnula. U nekoliko sekundi, trebao sam se pomiriti s tim. Uzdahnuo sam.

Kao da je ona prvobitna radost – radost osobe koja se naglo probudila iz sna, iz dnevnog sanjarenja, i onda se obradovala onome tko ju je prenuo – kao da se ta radost naglo rasplinula i ona je odjednom, s punom trezvenošću i neošamućena, postala podozriva. Događa se to.

Razgovor krene pa zamre. Nada se probudi, pa umre. Život je sazdan od takvih trenutaka, od takvih sekundi, poput klackalice, sad si gore, sad si dolje, sad si na obali, sad zagaziš u rijeku.

Nasmijala se.

- Ja sad moram... ispričavam se.

Osim toga, to s pitanjem vatre, iako sam imao upaljač negdje u džepu, bio je jeftin štos. Hvala na vatri, mislio sam dodati, ali nisam. Već sam joj gledao leđa. Tužno kao nekakav vlak koji odlazi. Nisam se želio nametati, napravio bih još goru stvar. I ovako je bilo dosta.

Bio sam na nekakvoj stipendiji, tu, u vili, uz jezero. Stigao sam iz dalekih krajeva na lijepo, ali mračno mjesto. Takav mi je bio prvi dojam, oblaci su se bili nagruvali nad dolinom i bacali guste sjene, pretvarajući dan u sumrak, a prvi dojam je uvijek najsnažniji i uvijek me kasnije prati, ma koliko dugo proveo vremena tu. Introvertan, kakav jesam, počeo sam se dosađivati,

tonuo sam u stanje koje bi se moglo nazvati depresivnim, ili na samoj granici depresije. Lutao sam okolo, nasumično, u potrazi za društvom. Ali, naravno, nije ga bilo. Otkud mi društvo u gradiću u koji sam prvi put stupio nogom.

Kasnije, u supermarketu, gdje sam bio svratio kupiti nešto za jelo i cugu – da, cuga mi je trebala – opet sam je sreo. Stajala je pored police s voćem i pravila se da me ne primjećeće. Nisam znao što da radim. Stajao sam i gledao. Nisam mogao ni naprijed ni nazad, vrsta trenutne paralize.

Iznenada, naglo, nošena prstom sudbine, jedna se naranča dokotrljala pred moje noge. Sjajna, velika, jarkonarančasta. Prekrasne bliještave kore. Gledao sam u nju kao hipnotiziran.

Dok je prebirala po narančama, koje su bile na glavnoj polici, uskomešala ih je i one su, kao loptice u dječjem bazenu za igru, počele suludo, kaotično kretanje prema dolje, jedna je pala preko ruba, baš kao lopta i došla pred moje noge. Sagnuo sam se i uzeo je.

Dok sam je uzimao, učinilo mi se da mi se ta naranča smije, ili kao da nije sa ovoga svijeta.

Pružio sam joj naranču. Rekla je – Hvala.

Nasmijala se kao da smo stari znanci.

Na ulici smo nastavili razgovor.

– Jeste li možda raspoloženi da odemo negdje na kavu? – upitao sam.

– Ne. Žurim u hotel na sastanak. Ali, mogli bismo se naći kasnije...

– U redu. A gdje ste mislili?

– Ima jedan zgodan restoran, dolje, niže pored trga. Tu bi se mogli naći večeras.

– Svakako.

Mali restoran sa svjećama bio je ugodan i tih. Ali čitavi gradić bio je tih, sasvim netipično za Italiju, kao da smo upali u nekakvu rupu u vremenu i prostoru.

Njezino lice na svjetlosti voštanice izgledalo mi je čudno, sablasno. Imala je jasno izražene kosti lubanje, bridovi sljepoočnica i snažne jagodice zatvarali su joj očne duplje. Imala je nos s velikim nosnicama, ispucale usne i vrlo dugačke prednje zube, malo razdvojene.

Razgovarali smo, upoznali se bolje.

– Zove se Pelagie Ranciere. Rekla je da ima stanove u

Parizu i Lubecku, majka joj je potjecala iz sjeverne Njemačke, gdje je posjedovala tvornicu marcipana, a otac joj je bio Parižanin.

Imala je oko šezdeset godina, sigurno.

Ali, dobro se držala.

Ne mogu reći da sam od onih koji se pale na starije žene, ali imala je nekakav seksipil koji me privukao i koji ne mogu objasniti. Jednostavno, ne znam.

Kao staro vino, možda.

Nismo spavali skupa te noći, nego sljedeće u njezinom apartmanu čiji je prozor gledao na mirno jezero pod tamnim nebom.

Trebala je otpovoditi već trećeg dana. Otišao sam je ispratiti na vlak. Uvijek putujem vlakom, mrzim avione – rekla je. Tog jutra pojavilo se malo sunca, ali su se opet zbili oblaci i počela je kiša. Pljusak. Pelagie je nosila dugu kožnu jaknu, boje bijele kave, usko krojenu i pripojenu uz tijelo, kiša joj je bila skvasila kosu i onako vitka i koščata nalikovala je na avet, u polutami čekaonice. Peron je bio skoro prazan. Otišla je, mahao sam joj s perona, a zatim je vlak išcezao s vidika i ja sam ostao sam u pospanom gradiću.

Otišla je u Pariz, a ja sam ostao na svojoj dosadnoj stipendiji. Mislio sam na njezino tijelo, uz koje sam proveo noć, košturnjavo, mršavo i staro, ali ipak mišićavo, sigurno je vježbala.

Imala je lijepo ocrtane trbušne mišiće, što me nemalo iznenadilo, čak bolje ocrtane od mojih, a ja sam bio u odličnoj kondiciji.

Kasnije, pozvala me u Paris.

Izgubio sam se u njezinom stanu koji je imao preko tristo kvadrata. Nalazio se u staroj kući, u centru, odmah do Seine, pored nekog poznatog mosta, i u pojedinim sobama prozori su podrhtavali od prometa na obali. Unutra je živjela sama i mnoge su sobe bile mračne i pune starog namještaja, potpuno zapuštene, nalik na skladište. Jedan dio stana bio je uređen, na primjer prostrani salon s kaminom i visokim policama s prašnjavim knjigama uvezanim u kožu. Neke su sobe, što me je dodatno iznenadilo, bile potpuno prazne.

Večeru je poslužila u sobi koja je gledala na sporednu ulicu. Na stolu su gorjele svijeće.

– Pričekaj trenutak – rekla je i otišla.

Čekao sam i nisam se usuđivao početi jesti, a ona se vratila u donjem rublju. Kosu je skupila u punđu, što joj je dodatno istaklo koščato lice.

Na sebi je imala erotsko rublje s lancima preko grudi, čizme s potpeticama, i široki crni kostur krinoline, bez haljine. Ta čudna konstrukcija davala joj je groteskan izgled.

Sjedne nasuprot mene, na stolicu bez naslona, i krenemo jesti.

– Dobar tek, Rade. Obožavam baskijsku kuhinju, samo u jelo stavljam manje maslaca, da sutradan ne dobijem grčeve – reče.

Jeli smo suzdržano, obazrivo, a ja sam pogledavao prema njezinom golom poprsju s druge strane stola, male tamne bradavice izvirivale su ispod niza lanaca.

– Inače, s očeve strane, potječem iz obitelji de Sade – reče kad smo bili negdje na pola jela. – Direktni sam potomak ludog markiza, koji je moj djed u devetom koljenu.

Isprva sam bio iznenađen, a zatim me taj podatak uzbudio, ustao sam, obišao stol i poljubio je u vrat.

I dalje je jela, ne obazirući se na mene.

– Ne budi tako prost – konačno izgovori – Suzdrži se, moram ti prvo nešto pokazati.

Ustane i ostavi nedovršeno jelo.

– Dođi – reče mazno. Slijedio sam je promatrajući njezinu malu stražnjicu koja se njihala okružena kosturom krinoline, dok je hodala u čizmama s visokom petom.

Ušli smo u jednu, začudo lijepo uređenu sobu, sa starinskim lusterom i foteljama. U vitrini, u kutiji postavljenoj zelenim baršunom, ležala je ljudska lubanja.

Pelagie otvori vitrinu i pažljivo izvadi lubanju.

– Ovo je lubanja markiza de Sada – reče.

Promatrao sam žutu lubanju i Pelagijine tanke, pri vrhu lopataste prste. Učinilo mi se da tvore neku čudnu cjelinu, živi i mrtvi predmet.

– Stajala me čitavo bogatstvo. Morala sam prodati tvornicu u Lubecku da je kupim. Ako ti nije poznato, markiz je želio da ga sahrane negdje u šumi, bez ikakvih oznaka, da mu se tijelo stopi s prirodom. Takva je bila njegova filozofija. Smatrao je da su zakoni prirode iznad svega i obožavao je surovost prirode. Ali, naravno, sahranili su ga na prostom groblju umobolnice gdje je umro u besparici. Vrlo brzo krijumčari su otkopali grob

i odnijeli ostatke. Lubanja je bila u posjedu jedne osobe iz Amerike, zadnjih stotinjak godina. U tajnoj zbirci. Mnogo me stajalo da otkrijem gdje je i da je otkupim.

Pažljivo je odloži natrag u kutiju i zatvori vitrinu.

– Markizovi sinovi kupovali su njegove knjige gdje god su stigli, samo da ih mogu spaliti. Uništili su ih na tisuće – da speru ljagu s obiteljskog imena. Mrzili su ga. Čitava obitelj. Ali ja ga volim – reče zaneseno gledajući staru, naciknutu kost. Zatim se naglo prene, kao da se probudila iz sna. Polako otkopča krinolinu i odloži je na pod.

– Tako – reče. – A sad me uzmi.

Legne na beržere, presvučen tkaninom sa zeleno zlatnim prugama. Skinuo sam hlače, prišao joj otpozadi i uzeo je nježno. Stenjala je lagano, jedva čujno.

Nakon nekoliko minuta, izbacio sam spermu po njezinim leđima, uz nekoliko uzdaha.

– Tako je – reče na kraju. – A sad odi u svoju sobu, odmori se, večeras ćemo prirediti orgiju.

MOKRE NOGE

Ležao je na ležaljci koju je prevrnutu pronašao na plaži. Okrenuo ju je, najpre na bok, pa na tanke metalne nožice, učvrstio je u pesku i opružio se. Nakon obavljenog posla, trebalo je iskoristiti junske dani prolaze u Portugalu, u kući sa vinogradom, pored vitke, tihe žene u beloj košulji, koja reže lubenicu na kriške. Njegovi lepi junske dani mogući su samo na gustom, rebrastom tkanju tuđe stolice za plažu pod lopaticama i kićmom. Ležao je sa rukama na temenu i kapcima podignutim tek toliko da ga mrak ne bi uspavao. Neka deca su puštala zmajeve i mogao je da čuje njihove vlažne korake kako odlaze do vode i na poziv roditelja se vraćaju nazad. Mirisalo je na more i galebovi su čeprkali po smeću, nedaleko od mesta na kom se smestio, bilo mu je toplo i moglo je da zaliči na Mediteran. A kada se uspravio da smota cigaretu i otvori pivo, pod skromnim suncem koje je tek ponečemu davalo boju različitu od smeđe, video je jedno pusto more pred sobom, dugačku peščanu obalu koja je nosila tek desetinu ljudskih figura, neka fantomska jedra na pučini i više ništa. Severno leto.

U Ambasadi danas nije dugo čekao, tek nekoliko prigušenih pesama sa zvučnika u hodniku pred šalterom. I to kojih: prvo je išao neki letnji hit dalmatinskog sastava čijeg imena sad već nije mogao da se seti, zatim Zvonko Bogdan, i, konačno, *Buldožerov „Izlog jeftinih slatkika“*. Službenica je prozvala njegovo ime s druge strane stakla. I s druge strane stvarnosti, jer do nje kao da nije dopirao šapat neverovatnog *soundtracka* što je iz čoškova sterilne prostorije pevao da je sve moguće. Ustao je, prišao šalteru. Kroz prorez su njeni debeluškasti prsti gurnuli papir na kome je trebalo da potpiše da je preuzeo pasoš. Za njim je sledila knjižica savitljivih korica, boje stare krvave fleke, na kojima se zlatio dvoglavi orao pod krunom. Lagnulo mu je što se sve odigralo brzo, bez puno pitanja i formulara, tako da je potpuno smetnuo s uma da pita ko to, do đavola, pušta tu muziku. Samo je odmaglio sa adresu u Groot Hertoginnelaan u Den Haagu, gde se nalazila ambasada njegove, kako je čitavu deceniju mislio, bivše zemlje. Tako je mislio kada je odlazio, autobusom do Budimpešte, pa avionom za Amsterdam, sa nekoliko holandskih kontakata u adresaru

i neotvorenom plavom kovertom u poštanskom sandučetu u Beogradu. Tako je mislio i tokom iscrpljujućih razgovora u policiji gde je, iznova i iznova, pričao istu priču, i u azilima za imigrante, u selima u okolini Utrecht, Eindhoven i Brede. Tamo gde je stan delio sa petočlanom iranskom porodicom i jednim Čehom, džankijem, šteta za dobrog momka, i tamo gde je živeo sam, bez prijatelja i interneta. Tako je mislio dok je na vestima gledao zatvor za ilegalne imigrante na Schipolu kako iz oblaka dima pušta preživele, a krije nastradale, među njima i onog nesretnika koji je te noći besomučno dozivao čuvara kada su se instalacije zapalile. A poznato je da se u zatvorima za deportaciju stražari na zvona ne odazivaju. Bio je siguran da je zemlja u kojoj se rodio bivša zauvek, kada je, nakon dugih deset godina, od Vlade Kraljevine Holandije primio general pardon, dozvolu boravka i poziv da pogleda neki od socijalnih stanova u koji bi mogao da se useli već sledećeg meseca. Bio je skoro sasvim spokojan kada je spustio kofere na pod jednosobnog stana u Utrechtu, umio se i otpešačio do pozorišta Kikker, gde je trebalo da se javi kao novi domar. Stekao je dovoljno prava da se oseća građaninom, govorio je jezik više nego dobro i bio na dobrom putu da uskoro aplicira za državljanstvo i holandski pasoš. I konačno je prestao da se pita i potvrđuje.

Iz konzularnog odeljenja danas je izašao kao čovek koji za nekoliko nedelja odlazi na odmor. Sasvim obično. Dok je čekao tramvaj koji je vozio ka moru, okrznuo je pogledom predizborni bilbord sa koga se kezio Geert Wilders, usko lice sa frizurom Slobodana Miloševića, doduše malo bogatijom. *Meer veiligheid, minder immigratie*, pisalo je. U mislima mu je pokazao srednji prst.

Nikad nije bio u Scheveningenu. Ušao je u tramvaj, na pantljičari poništio polje za jednočasovnu vožnju i seo. Misli o pakovanju i putovanju držao je na okupu prateći pogledom drvoređ koji je kao neupitna prava linija išao pored šina. Kontrolor je u jednom trenutku prišao, zamolio ga da pokaže kartu, pogledao je i vratio. Zahvalio se. Pošto je smestio kartu nazad u džep, podigao je pogled ka prozoru, kako bi se vratio svojim planovima koje je želeo da niže kao što je jednostavni holandski baštovan nanizao ta stabla pored puta. Ali niz se prekinuo, bili su na nekom skveru sa spomenikom koji se dosađivao dok su oko njega kružila vozila, godinama, godinama. Tramvaj je skrenuo udesno. Za trenutak su se stvorili kraj kapije iza koje se prosuo travnjak sve do dvorca od crvene cigle. Na ulazu su neki ljudi, turisti i novinari, provlačili svoje fotoaparate

kroz rešetke kapije kako bi kadar zapamtio samo lepu palatu sa tornjem. Ostatak puta je proveo bez komplikovanih misli. Kako bi zadržao to blaženo razvodnjeno osećanje, iz tramvaja nije otišao pravo do mora, već prvo do marketa po pivo.

Dovršio je cigaretu, ustao i zbrisao sa plaže. Bacio je praznu limenku i poneo samo pesak u cipelama. Usput se olakšao u jednom od uličnih pisoara na šetalištu. Devetkom je krenuo ka centralnoj stanici. Vozovi su, kao i uvek, besprekorno išli na pola sata, imao je vremena da svrati do „De Vingera“, kluba za koji je čuo da ima zanimljive svirke i anarhoidno raspoloženu publiku. Danas je ponедeljak, veče pod nazivom *Mind fuck mondays*, pisalo je na ulazu, na oglasnoj tabli zatrpanoj flajerima i posterima. Sviraće lokalni bend *Natte voeten, Mokre noge*. To je holandski idiom za neprestanu potencijalnu opasnost, kao što je voda večita pretnja državi nastaloj na tlu ispod nivoa mora. Dok je čeprkao po džepovima u potrazi za novčićem od dva eura, koliko je koštao ulaz, pogledom je švrljao po posterima na zidu. Nepregledni crteži, montaže, parole, fotografije blistali su svojom prljavštinom i bili podrška mršavom dečaku sa dioptrijom koji je prodavao karte. „Alsjeblieft...“ Na pultu je zacvakotao novčić, za njim još jedan. „Dank u wel.“ Dlanom pokupljena sitnina sletela je u teglu sa ostalim novcem. „Graag gedan.“

Unutrašnjost lokalna, izgrađenog od cigle i mraka, bila je očekivano bučna. Bubanj i bas su pažljivo vozili nizbrdo, ali je zato saksofon nagazio papućicu i sjurio se kao proklet. U tom se vrtlogu osećao kao kod kuće, nedostajao je samo pakleni vokal Đ. M. da izujeda ono što je ostalo od udobnosti. Heh, gde se njega setio... Možda zbog strip-grafita na zidu iza bine na kome su očovečeni prsti svirali neki prvi i poslednji no wave, verovatno. Prsti sa licima umesto nokata, zakrvavljenih beonjača, poneki sa cigarama među zubima, lebdeli su na katran-gustoj boji zida grčevito stežući instrumente. U stvari, ko zna da li je Đ. M. još uvek živ.

Popio je još jedan točeni „jupiter“, prozborio koju sa konobarom u crvenom i crnom, i već je bio jednom nogom na ulici. Nebo je bilo na minut od noći i slalo je poslednju svetlost na haške prozore. Ako pozuri, stići će na onaj u 22.27h.

Sa ritmom i bukom u ušima i nozdrvama, bežao je od pločnika, ponovo mlad i radostan, kao one bistre, neuništive noći kada je kretao na *Gun Club* u SKC. Prvi i poslednji važan koncert kod kuće, par dana pre polaska. Lepe uspomene na loše dane.

Na peronu je čekao „sprinter“. Uskočio je u poluprazan vagon i našao sebi mesto do prozora. Dok se, skidajući jaknu, meškoljio na sedištu, u zadnjem džepu farmerica, gužvao se pasoš. Nije ga čestito ni pogledao danas. Sve to u vezi sa odlaskom u Srbiju, sklon do skrene u paniku, izbegavao je koliko je mogao. Ali, sad je sa nestrpljenjem i detinjom radoznalošću brojao dane do polaska. Do susreta. Zviždukao je „Bandiera rossu“ dok je osmatrao prgnječeni pasoš. Neispunjene stranice britko su zapucketale pod palcem. Sve osim prve, one krute. Tamo je na sivoj fotografiji mutila sredovečna, pročelava, poznata glava. Na bradi ožiljak od boginja. Iznad obrve onaj od pesnice. Između dva klempava uha, posred kamenih zenica, svetlucali su ožiljci urezanog stiha: *od propasti do sad nas.* Voz je prolazio kroz Goudu.

VILINSKA KOSA

Autobusna stanica nema nadstrešnicu. Vjetar te šiba, sunce te prži, kiša se slijeva za vrat, ukoliko jedini prijevoznik kasni. Nebo je toliko tamno, nisko, prosinac je, dostajala bi dva čelična stupa da se osloboдиš osjećaja kako bi valjalo pognuti glavu, niže.

Kada se to dogodi, tada s lijeve strane ceste dugo gledam u, mrazom sparušene, kukuruze i pomislim, tko bi znao, da recimo na jesen uberem nekoliko, dok tako čekam, i odnesem ih kući skuhati, mekane, mlade, sočne. Ne znam kako se zovu te njihove dlake, vilinska kosa, tako sam ih zvala jer mi je ona govorila:

– Mi nismo imali lutke, pravile smo ih od kočnja, a to im je bila kosa.

S desne strane ceste proteže se ogoljeli voćnjak, u njega gledam ako vjetar puše od kukuruga, i pomislim, zašto nikad nisam kupila gajbu jabuka, možda na jesen, ako bude živa, ako budem još prolazila ovuda.

Nisam to pomislila malo puta.

Ponekad odlazim u taj starački dom. Tamo živi moja baka. On se nalazi daleko izvan grada, kao što, uostalom, i treba biti.

Dvorištem plove kameni labudovi ispunjeni zemljom, ispred ulaza sjedi debeli slijepi mačak, a kada udarim stopalom pored njega, primam kvaku i još jednom duboko udahjem okrećući glavu od vrata. Ispunim rezervoar hladnim zrakom, zadah je užasan.

Na prizemlju su nepokretni i polupokretni. Moja baka je polu. Oni nose pelene, zato se tako osjeti. Ja u torbi imam svijeće, mirisnu, piše *Scent of Christmas*, Miris Božića, što god to značilo. Moja baka je uvijek voljela svijeće, molila se do besvjesti, a kad je jednom skoro zapalila sobu, više joj nismo dali da ih pali. Ova će joj samo stajati na nahtkasli.

Voljela je sve crkvene blagdane, naučila me moliti na mađarskom, a samo jednom u životu me povukla za uho. Imala sam pet godina, bio je Dan mrtvih, a ja sam prdnula i rekla:

– Ovo je za sve mrtve.

Dakle, u prizemlju je nekoliko soba, od ulaza treba napraviti točno tri koraka, kako bih mogla još malo isturiti glavu, oprezno poput kornjače, vrata soba su otvorena, i vidjeti njezin krevet. To uvijek radim polako, ne znam se nositi jednako baš sa svakom slikom koju tada zateknem. Nekad razjapi usta dok spava, nekad gleda u prazno, a jednom su joj taman mijenjali pelenu kad sam naišla, izgledala je kao strašno novorođenče. To je bilo u vrijeme dok je viđala pauke i zmije kako se spuštaju po zidu do nje, mislim da je osobljje to malo zanemarilo, nazvali su nas tek kad je nožićem za guljenje jabuka isjekla posteljinu da ih se napokon riješi. Sada ima dobru terapiju. Bori se samo sa prošlošću.

– Bok, bako... – umjereno glasno kažem, ne želim smetati cimericama, nisu uvijek u dobrim odnosima, kako to već biva s ljudima s kojima živiš. A i ne petljam se rado u to, ne znam koliko toga dolazi iz stvarnosti u kojoj ja participram. Tako mi je jednom rekla, pokazujući gladom na ženu čiji se krevet nalazi preko puta njezinog:

– Je l' vidiš ovu babu?

– Vidim, šta s njom?

– Dala mi je dve hiljade dinara. – kaže baka nekako sva bitna i nemalo me pritom zbuni.

– A zašto ti je dala? – nisam odmah shvatila da je pitanje neprimjerenovo.

– A zašto mi ne bi dala?!

Odbrusi baka i ušutka moju bijednu logiku.

Zadnji put su bile u svađi, a sada, došla je i jedna nova, baka kaže da joj je rekla:

– Prokleta bila. – jer viće po noći. Nije lako tako nekome upasti u život. Sve one su živjele negdje, nekada prije. Nekada prije, nekome je bilo bitno što misle, i što govore, a sada se ja pitam što je od svega istina.

– Ooooo, dete moje. – kaže baka, a tanke ispucale usnice upadnu još dublje u provaliju. Stavlja gornje zube samo kad ruča, a kad odmara, ona ih izvadi.

– Pa kad ćeš ti početi da izgledaš k'o žena? – pita baka.

Dobro je, danas je tu, čim postavlja to pitanje, svjesna je, više volim čuti takav komentar, nego kada me pita gdje joj je mama. Onda najednom, suviše hitrim pokretom, ispruži ruku, koja potsjeća na ticalo, i zaustavi ju nekoliko centimetara meni ispred očiju.

– Je l' vidiš? – pita.

Gledam, i vidim kako se između debelih žila razlio ljubičasti cvijet s tučkom od kanile i prekrio gotovo čitav gornji dio šake.

– Je l' te boli to? – pitam.

– Ma ne to, di gledaš? – kori me baka.

A ja piljim, sva sam se uprla, ali osim tog podzemnog tunela hematoma, na ruci veličine dječje, ne vidim ništa. Vrijeme prolazi.

– Je l' ne vidiš nokte? – napokon me usmjeri baka.

Nokte. U trenutku kada je postajem svjesna, nježna, sedefastoružičasta, prima me za grkljan toliko jako da mi se oči punе suzama.

– Dobro ti stoji. – kažem.

– Božić će za dva dana. – kaže razdragano, ali već u drugom trenu odmahuje rukom, i dodaje:

– Al' šta, dok pop bude išao svetići, već će se okrzati.

Ne mogu razaznati iz njezina tona je li to dobro ili loše, treba li pop vidjeti taj lak na staroj ženi, iako se radi o svećeniku, ali baka se nije dala kad je iz svog kraja došla ovamo, svećenik je ostao pop, a mi smo odustali s pritiskom, kada je uz silan trud samo meso zamijenila mjesom, dečka dječkom.

Tisuću puta je ponovila priču kada su deda i ona podigli kuću, nisu imali skoro ništa, ali bila je tako čista, da je tadašnji dušobrižnik u jednom od posjeta rekao:

– Kuća vam je k'o crkva.

E, kad ti jednom ovlašteni to kaže, možeš mirne duše krenuti na svoje određeno putovanje, kad ti vrijeme za to dođe. Do tada, živiš kako spada. U zemlji u kojoj nema Božića, bor sa lampicama nećeš baš staviti na prozor još dvadest i petog, ali okitit ćeš ga salon bombonima, orasima umotanim u foliju, i vezati malu trobojnicu oko žita, smjestiti ga ispod, duboko u mirisnu krošnju. Kolači će stajati u negrijanoj sobi danima prije, ubit ćeš se u kuhanju i služenju, muža ćeš zaokupiti silnim sitnim obavezama, da se ne bi stigao napiti, ili kako je baka znala reći, ožderati, kada bi to već napravio. Baka je bila Božić. Bila je Božić cijele godine.

Sve do nove terapije. Sada je zabavljenia okretanjem noktiju prema svjetlu koje dolazi od prozora i trajnošću laka za koji bih se zaklela da ga prvi put vidim na njoj.

– Što je bilo za ručak, bako?

To pitam uvijek kad više ne znam što bih pitala. Mislim inače da sam ljubazna, obilazim ju i sve, ali u tom trenu me tako prezrivo pogleda, kao da joj sve sjeda.

Zajebi ručak, titra joj u očima, želim ti nešto reći, sad me slušaj. Nikada poslije nisam razlučila jesmo li zaista u tom trenu telepatski komunicirale, ili je tu bio upliv božićnog čuda, ali sumnjam, jer zaklela bih se da je to došlo do mene. Nastavila je, obraćajući će se riječima, rekla bih meni, ali činilo mi se životu.

– I šta ja sad čekam? Čekam da umrem. A kad umrem, onda će me pokopati u tu grobnicu. Skupa s njim (misli na dedu). I onda, onda ću tamo ostati zakopana celu večnost, a ionako sam ga samo trpila. I znala sam sve. Žene neću ni spominjat. Jedino što nikad ništa nije odn'o iz kuće, samo je don'o. Ona iz Mikluševaca je imala baštu pa je uvek don'o paprike i paradajza. I nije me tuk'o. Nije. Ali šta, samo kuvaj, i peri, i pripremaj, a oni dolaze, odlaze, žderu, uzimaju, i najedared si stara, bolesna, luda, u peleni.

Šutimo. Ne mogu, htjela bih, a ne mogu, nemam snage za tu spoznaju o životu koju mi želi prenijeti. Spoznaju nad spoznajama koja dolazi iz krezavih usta, iz saznanja da znaš što čekaš, a da to nije Božić, da trpiš te jadnike oko sebe koji su te sveli na babu.

Umrežene smo, u tom momentu, žicama na kojima lampice svijetle jače nego na *Maddison Square Gardenu* u ovo doba godine. Ali ja to ne želim, ne želim ništa više znati, jer sam na početku. Imam tek temelje, iskreno, bojam se da se tresu, iskreno, ne znam ni tko sam, iskreno, mislim da to nitko ne zna, jer iskreno, zato je jedan dvadest i petog, a drugi sedmog, i to januara. Iskreno, toliko me guši, baka vidi da se spremam otici, a onda me nadljudskom snagom povuče za ruku i promuklim šapatom kaže.

Tajnu nad tajnama.

– Nikad ne peglaj zavesu. I pitaj ga di je bio, svaki put.–

Kimnem glavom i izljećem van. Guram vrata, ali debela mačketina leži na podu, na toj zimi, i ne da mi da ih otvorim. Iza mene se pojavljuje deda sa štapom kojeg gura kroz procijep i viče:

– Marš, mrcino! – a onda mi se osmjejuje i namiguje.

Trčim sve do stanice, oštri suhi snijeg mi šiba po očima, ne vidim gotovo ništa. Čujem brujanje autobusa u daljini i kao luđak mašem vozaču, kao da ne zna da je ovdje stanica. Jedini sam putnik, bila bih zahvalna za tuđe lice, kako god

izobličeno bilo. Ogledam se, na jednom sjedalu ugledam novine, poslijepodnevno izdanje i sjedam pored njih. Želim se nečim zaokupiti, želim trajati bar minutu između vječnosti i konačnosti u ona tri kreveta. I piše ovako:

Jedinstvena prilika! Sutra potražite drugi dio DVD filma o Svetoj obitelji! Otkrijte kako su se upoznali Marija i Josip, kako su odgajali Isusa, te kako im je njihova vjernost Bogu pomogla da nadvladaju sve prepreke koje su stavljene pred njih.

To je to što me zanima!

PREDMETI KOJI TONU

Moja kći ima masnicu na oku.

Gledam je dok sjedamo za stol, dok srčemo juhu, jedemo glavno jelo i desert, dok nam njezina majka donosi, već po običaju prešećerenu kavu. Buljim u nju, ne mogu si pomoći, a kad podigne pogled ili ono što je ostalo od njega, buljim u neki prostor iznad njezine glave.

Indira, ona koja plamti, tako se zove. Dati djetetu ime prema indijskoj političarki; još jedna od sjajnih ideja njezine majke, ex kozmopolitkinje i komunistice. Jedino što sada plamti podljev je ispod Indirina oka. Ima trideset i tri, ali izgleda barem deset godina starije. Novinarka je, puno puši, malo spava, tako valjda i mora biti. U svakom slučaju, ne pomaže ni izbor odjeće – pleteno, pleteno i sto nijansi sive – da nema crveno lakiranih noktiju, podsjećala bi na umirovljenu nadstojnicu samostana karmeličanki, a opet, tko zna umirovljuju li i njih za života, i nose li uopće pleteno i sivo.

Moja kći. Na fotografiji koja još visi u hodniku, deset joj je godina i sjaji. To je bilo nekad. Kad je imala obraze i oba zdrava oka, i dugu bakrenu kosu u koju bi uplela cvijet, no sad je i to prošlost, u tom oksidiranom strništu više ne bi stajala ni djetelina.

Teško je vjerovati da se ikada događalo.

– I? – pita ne gledajući me – Jel mi izrastao rog na čelu?

Uz povremene prekide moja kći i ja ne pričamo još od njezina studija, otkad ju je premlatio njezin prvi dečko. Možda i otkako sam ja pokušao premlatiti njega, a ona spakirala stvari i otisla, pridružila mu se u romansi koja je završila kratkim brakom i dugim razvodom, o kojima nisam želio znati ništa, ali se za obavijesti pobrinula njezina majka. Od tada, nije se promijenilo puno. U bogatom ljubavnom životu već su je tukli, uhodili, ucjenjivali i spektakularno protjerivali na ulicu, a ona je u pauzama gotovo redovno stizala navratiti na ručak, pojesti sarmu i pokazati masnice. Nisam mislio da će to ikada reći, ali kad je prije dvije godine počela živjeti sa ženom, gotovo da mi je lagnulo. Barem će uštedjeti na mejkapu, rekao sam njezinoj majci, ali pokazalo se da nisam bio u pravu. Za Indiru nije sve u novcu. Nešto je i u batinama, otvaram usta da odgovorim, ali

njezina mi majka stavlja ruke na ramena i tiska kao da me hoće spustiti do podruma.

– Tati i meni je drago što si došla. – kaže – Nismo te vidjeli skoro godinu dana.

Zabijam nos u kavu i srčem. Obitelj Gandhi i politika miroljubive aktivne koegzistencije. S rokom trajanja koji je debelo prošao, kako za Indiru i Rajiva, tako i za nas ostale, nekada sretno nesvrstane.

– Godinu dana, a odlazi isto poslijepodne. – istisnem napokon. – Jeden poziv i...

Stisak na ramenima popušta, ali sad je ionako prekasno. Moja kći ustaje od stola i gleda me, dramatično širi svoja pletena krila, kao pernato siroče koje na večernjim vijestima pokušava poletjeti nakon ekološke katastrofe. U rijetkim situacijama poput ove, nas dvoje obično se prešućujemo, no masnica na oku očito joj daje snage da se upusti u raspravu. Kad je bila mala, stavila bi dlanove preko očiju i mislila da je nitko ne vidi. Možda je to. Možda vjeruje da je maskirana.

– Idem... – kaže izvlačeći se iz svoje nafte, prilazeći Orbitrek biciklu s kojega sam prije tjedan dana pao i izazivački zureći u gips na mojoj ruci. – Ne bih htjela da se itko u ovoj kući spotiče o mene.

– Ne boj se – odgovaram – ovdje barem ne bi svaka dva tjedna padala niz stepenice.

To smo mi, moja kći i ja. Osjećam da mi obrazi gore, ali zurim u nju, gledam kako joj se na voštanom licu usta pretvaraju u tanku crtu, pa tonu na rubovima, kao da im je netko prinio šibicu. Izgleda kao da traži riječi, a onda joj u džepu počinje zavijati zbor marijačija, i ona ih grabi, pa s tom srebrnom ribom migolji pored mene i sad je pratim samo po zvukovima, otvaranju vrata i udarcima koraka dok se uspinje na kat, u svoju staru sobu.

Ne trebam joj gledati majku da znam kako me gleda. Ljubav i nenasilje. Moj drek. Izvlačim se ispod njezinih ruku, nogom udaram prokleti bicikl, prebacujem jaknu preko ramena, drugo mi ne dopušta gips, i izlazim.

*

Prije tri godine naši su prvi susjedi izgubili sina. Dečko je nastradao dok je ronio, u nekoj špilji, na nekom otoku, pojedinosti su pisale u novinama, ali ja ih već neko vrijeme ne

čitam. Kad su išli u osnovnu školu, taj momak bio je Indirina simpatija. Ona njega nije zanimala, bila je žgoljavica s dugim koščatim nogama i barem za glavu viša, ali susjedi su, valjda, nešto primijetili, pa su nas toga ljeta pozivali na rakiju i voće, a nama je trebalo bilo što da nas ponovo spoji; bili smo novi u ovoj kući, novi u ovom kvartu, novi u ovom kraju gdje se susjedi najčešće gledaju preko ušica sjekire – i takva dobrodošlica nije se mogla odbiti. Dolazili smo u predvečerja i sjedili u njihovu vrtu, za drvenim stolom ispod stabla trešnje, ja s Indirom u krilu, a njezina majka sve glasnija sa svakom novom čašicom, kao uostalom i ja, dok bi padao mrak, a zrikavci ludjeli u krošnjama. Susjed bi tada iz džepa izvadio baterijsku lampu i rekao malome neka Indiri pokaže konobu, ili mačku, ili što god već bilo, i njih dvoje bi odlazili, on razdražljivo, a ona šutke, smirenio i nekako zadovoljno, kao da je dobila nešto što joj pripada – izraz koji je nas odrasle tjerao da se smijemo i pijemo, i kujemo planove o tome kako ćemo jednog dana srušiti to malo ograda i imati zajednički vrt s bazenom, ako sve bude kako treba, a, eto, čini se da hoće.

No, dok stojim pod nadstrešnicom, teško je a ne primijetiti; ograda je još tu, susjedov mali je mrtav, a Indira ima masnicu na oku.

Reći da je, kao slatko za kraj, i susjed obolio od šećera, bilo bi previše čak i za mene. U svakom slučaju, već odavno ne sjedimo ispred njihove kuće, gotovo da se i ne pozdravljamo. Susjed je bivši vatrogasac, krupan purpuran tip koji se ljušti po licu i rukama, kao štruca kruha koju je netko prekasno izvadio iz vode. Nekoliko mjeseci nakon sprovoda, vidio sam ga kako s velikom crnom vrećom za smeće стоји nasred dvorišta, pored bačve s kišnicom. Nismo bili na sprovodu i htio sam izraziti sućut, ali na kraju sam samo prišao ogradi i nisam rekao ništa. Umjesto toga, gledao sam kako preko ruba metalne bačve u vodu polaže predmete: makete aviona, kemijske olovke, šestar, odjeću, baterijsku lampu, hrpu sitnih i manje sitnih stvari koje su, bilo je jasno, pripadale njihovu sinu. Radio je to polako – bijesno ili nježno, ne znam – znam samo da mu se nije žurilo. Bit će da sam zurio prenapadno jer se u jednom trenutku okrenuo i, glasom čovjeka koji bližnjemu otkriva neku višu istinu, rekao: „neki predmeti tonu“. I doista, neki predmeti su tonuli, ja sam ih još neko vrijeme gledao, a onda se vratio u kuću i rekao ženi da imamo ludog susjeda.

Sada, pokušavam ne misliti na to, pokušavam ne misliti ni na što.

Gledam. Svud oko kuće snijeg je počeo kopnjeti i to nije lijep prizor. Naše dvorište ga je puno; te prljave sive iz koje probija šiblje i blato. Nije pretjerano toplo, ali kiša ga gricka pomalo – moj sve mršaviji izgovor da se držim podalje. Iznad kuće proljeću labudovi, dvije ptice, jer u blizini su jarci, i rijeka, sve ovo nekad je bilo močvara. Lete teško, sporo, pratim ih pogledom ispod nadstrešnice, može se reći da sam skriven. Nekada močvara, a sada kuće i cesta, i zelene kante za smeće, sve umotano u gluhoču i sivilo, jedino to se nije promjenilo. Ili se promjenilo sve, uvlačim se dublje u jaknu, smirujem se i guram ruku s gipsom na kišu, gledajući kako na njoj niču i nestaju male vodene mrlje.

Indira, ona koja plamti. Moja kći.

Iza sebe čujem zvuk otvaranja vrata, okrećem se, a njezina majka je tu i gleda me. Okrećem joj leđa, ne želim taj pogled, to zrcalo pred koje me uvijek iznova stavlja. Odmahujem rukom, gundjam, dajem joj znak da nisam gotov, da mi treba još samoće. Smiješan sam i znam to, ali nisam jedini. Zna to i ona, možda zato i šuti. Šutnja je doista zlato, mislim, i jasno mi je da će, kao i Indira, do smrti biti siromašan, jer nešto je i u batinama, nešto je i u boli. Odjednom, zrak oko nas pun je prskavog motornog zvuka – spašava me momak u crvenoj kacigi, koji zaustavlja skuter baš tu, pred našom kapijom. Maše, iz kutije straga vadi vrećicu s namirnicama, trči desetak metara i uvlači se, skoro pa na prstima, u dvorište naših susjeda. Snijeg i ondje skapava kao izgladnjela životinja. Moja žena i ja gledamo dečka dok se šulja dvorištem, a onda iznenada skreće s poharane betonske staze, trči do stabla trešnje, vadi nešto iz najlonske vrećice i ubacuje predmet u šupljinu u deblu. Zurimo u njega dok žuri do vrata, vadi mobitel i tipka. Čekamo svi zajedno. Kuća naših susjeda odaje dojam propasti i od toga kao da mi je lakše. Za koji trenutak, vrata se otvaraju, a netko iznutra uzima vrećicu i pruža dečku novac. Crvena kaciga zatim leti nazad, sjeda na motor, kima nam još jednom i nestaje. Tišina. Spuštam pogled i gledam naše noge i stopala, pokušavam se sjetiti gdje je nestalo sve ono što se događalo ispod one trešnje, svi ti ljudi, ta djeca, pa čak i ona bačva s kišnicom. Šutim, nema se tu što reći. Iznad, iz Indirine stare sobe dopire štropot glazbe. Kad god s masnicom dođe kod nas događa se to isto.

– Red plača, red muzike – mumlijam, a njezina majka gleda me kao da ne zna što me pretvorilo u to što jesam, a što podnosi samo zato jer se negdje u životu malo zamislila, pa krivo skrenula.

U taj čas, vrata susjedove kuće ponovo se otvaraju i na dvorište se iskrada susjed, pa kao zombi, i ne pogledavši nas, u kariranim papučama šepa preko prljava snijega. Napokon prilazi stablu, zavlaci ruku u duplju, petlja i premeće, a onda iz nje, umjesto bijelog zeca, vadi kutiju čokoladnih bombona.

– Tonu. – dobacujem mu. – Predmeti. – kažem, a on me i ne pogleda.

– Mali gad ga eutanazira slatkim. – šapćem dok gledamo kako odlazi. – Pobratimstvo bića u svemiru.

– Indira treba do grada. – kaže moja žena i ja čujem da joj glas podrhtava. Tek sad primjećujem da na sebi ima tek tanku bijelu vestu, da je ruke prekrižila na prsima, a obraz su joj crveni od studeni. Valjda zbog toga djeluje nekako nevino, mledo. Moja žena, a njezina majka, Titova pionirka, heroina nesvrstanih. Nedostaju još samo crvena marama i plava kapa pa da slika smiješne svijetle budućnosti bude potpuna.

– Pa tko je drži. – odgovaram iako znam da to ne može biti kraj.

– Pila je tablete, nije joj dobro. Ne može voziti, Petre, molim te, odi s njom.

Šutimo, a moja žena diše šumno, brzo.

– Kćer ti je. A ti se trebaš pokrenuti. – kaže napokon, a onda se okreće i vraća u kuću, sigurna da se tome više ništa ne mora dodati, čemu se ja, otac, mogu samo nasmijati.

*

Vozimo se vlakom. Čudna pomisao: ovo je prvi put da smo zajedno sami, moja kći i ja, možda još otkako je bila djevojka. Kupe je prazan, sjedimo jedno preko puta drugog, a ona se pretvara da spava. Razmišljam o tome koliko se pozajemo. Ja o njoj znam samo ono što vidim pred sobom: crni kaput, spaljenu kosu, purpurno oko, masnicu – ona o meni gips, možda ni toliko.

Nedavno sam počeo padati. Uhvati me neka slabost, pred očima mi bljesne, zamrači se, noge mi postanu mekane, u glavi se zavrati i padnem. Naravno, u stvarnosti je sve puno življe. Kraće. Jednostavnije. Nešto kao: hop, i već si na podu. Žablja perspektiva, pogled iz lonca ili bačve s kišnicom, iz vode koja se polako zagrijava. Počeo sam padati, padam, i uskoro ću pasti, mislim, ali to nije razlog za patetiku. Gledam svoju kćer. Lice je zavukla u kaput, naslonila se na prljavu zavjesu, na prozor iza

kojega je najobičniji zimski dan; sedativi, masnice, krš i lom. Možda i još ponešto, o čemu ne znam ništa.

– Zašto je svi tuku? – pitao sam jednog njezinog momka, malog profesora tehničkog odgoja, jedinog koji se u to doba činio normalan – Kako to da izvlači najgore iz tih ljudi?

Profesor je odgovorio da je to stvar slučaja, ili nesigurnosti, ili karaktera, ili njihove kombinacije – u rukavu je imao više opcija, a nije spomenuo jedino nasilje u obitelji, valjda iz obzira prema meni.

– A bolesnici to nanjuše. – dodao je. – Rade na toj frekvenciji.

Stavio mi je ruku na rame i nasmiješio se.

– Ali, s tim je gotovo, tata. Nadam se da to znate.

Ako i nisam, uskoro sam saznao. Cijelo to vrijeme Indirin telefon bio je ozvučen, a mali tehničar volio je nazivati muškarce s kojima bi se čula, prijetiti im i nazivati je kurvom. Tako im je, valjda, remetio frekvenciju.

Kako god da se okreće, situacija sa znanjem krajnje je delikatna.

Indirine masnice. Moji padovi.

Recimo: ja ne znam što mi je, Indira ne zna da mi je išta, a liječnici ne znaju ništa: samo to da ne bih trebao voziti, pa čak ni bicikl u dnevnoj sobi. Toliko je doznala i njezina majka, kad sam se osvijestio, slomljene ruke, u kolima hitne pomoći.

– Mrzim te – rekla je. – Mrzim te, nemoj umrijeti.

Možda je bilo i molim te, nemoj umrijeti, a možda sam i to samo sanjao. Znam samo da me držala za rame, a na licu joj je bio izraz koji sam u ovom ili onom obliku imao prilike gledati posljednjih tridesetak godina: nešto između želje da zaplače, prasne u smijeh ili ručnom granatom raznese i sebe, i mene, i sve u krugu od pedeset metara. Teško je sve to ignorirati, ali meni nekako uspijeva. Već cijeli život.

U kupe ulazi kontrolor i pozdravlja, a Indira otvara oči, pa ih brzo zatvori, ljuta, jer su karte kod mene, jer mu ih ja pružam, a ona je opet dijete. Čudna je ta slika nemoći, odraslog djeteta, stisnutih očiju, usnica skupljenih u crtlu. Nasmijao bih se, ali sjetim se učas svog kontrolora, pračovjeka u bijeloj kuti, kojem sam dopao u ruke kad su me one večeri doveli u hitnu. Bio je to mlad pročelav muškarac, mrzovoljan i neobično maljav, nimalo nalik ljepotanima iz serija na televiziji.

– Koliko imate godina? – pitao je, ali iz mene nije izašao ni glas.

– Koliko imate godina? – ponovio je i namrštilo se, a ja sam šutio, i buljio u njega, u debele crne dlake koje su mu izvirale iz okovratnika, rukava, odasvud; s takvim izgledom morao je biti naviknut na slične stvari, ali meni iz nekog razloga nije htio oprostiti.

– Pedeset i devet – ubacila se njezina majka i liječnik je otada razgovarao isključivo s njom; za njega nisam postojao.

– Ne mogu vam reći što je dovelo do ovoga. – rekao je kad smo odlazili. – Samo to da sada mora mirovati, slušati i napraviti brdo pretraga.

Zapamtio sam tu čudnu riječ, to neobično brdo, prvo i zadnje na koje će se popeti mirujući. Sjećam se i da sam htio progovoriti, reći tu sam, bilo što, ali nisam, jer me bio strah i jer sam bio dijete, zbog čega se sada smijem i razmišljam o toj nelagodi, toj nemoći koju dijelim sa svojom kćeri, cijeli trenutak, koliko izdržim.

Indira otvara oči, pogleda na sat, uvlači bradu u ovratnik i vraća se u svoj položaj fetusa.

– Uskoro stižemo. – kažem, ali ona ne odgovara.

Onda i ja zatvaram oči i napokon smo zajedno, makar i u mraku, makar i svako u svojem. No ni to ne traje dugo. Prije nego vlak uđe u stanicu, prije nego otvorim oči, uzimam voznu kartu i stavljam je na sjedalo do nje. Onda je ponovo dižem, držim je tako trenutak-dva i napokon joj je položim u krilo.

*

Djevojka se zove Ines. Ines je kratko ošišana, ljepuškasta cura, blijeda i s nečim crvenim u očima – nisam zloban, tako pokazuju fotografije. Pohađala je bogoslovni fakultet, a sad radi u dućanu sa sapunima, no i dalje je gorljiva vjernica. Znam to jer je pod njezinim utjecajem u crkvu najprije krenula Indira, a zatim i njezina majka, dugogodišnja prvosvećenica socijalizma, što je valjda označilo i službeni kraj jedne propale ideologije. Susret su, možda zbog toga, i dogоворile na željezničkom kolodvoru; u kafiću smještenom do otvorene kapelice.

Vlak nas iskrcava niti 10 metara od tog svjetionika vjere.

– U 3 i 10 za Yumu – pokazujem kolodvorski sat – Bit ću ovdje, ako se odlučiš nazad. – kažem i pokušavam se nasmijati.

Indira kima, ali ne znam gleda li me. Na nos je natukla goleme sunčane naočale, do njih navukla svoj crni kaput i ne mogu a ne pomisliti da djeluje izgubljeno, čak i ovdje, na kolodvoru ne većem od kutije šibica.

– Oprostite – između nas se probija žena s kišobranom, a onda još dvije djevojčice, prestalo je kišiti, gotovo da je vedro, ali borbena spremnost je na visini.

– Ajde, čuvaj se – kažem, a ona otetura prema prljavom izlogu kafića.

Kad posrne, trgnem se, a onda stojim i pratim je pogledom još tih nekoliko koraka, kao da su joj prvi, kao da joj i u čemu mogu pomoći. Svjestan sam koliko smiješno bi se sve to moglo učiniti nekome tko nas poznaje, da nas gleda, no srećom, nitko tko nas poznaje ne gleda nas, možda samo Ines, i Bog, ako ga ima.

Obje mogućnosti me ozlovolje.

Kad Indira uđe u kafić, malo pričekam, a onda se približim staklu. Šezdesetogodišnjak sa gipsom koji viri, koji špijunira vlastitu kćer – predmeti možda tonu, ali mogu li potonuti toliko. Unutra nema puno gostiju, mršavi ljudi u prljavim kaputima gledaju džepni televizor, a njih dvije sjede za barskim stolcem u kutu, jedna uz drugu, pred njima pepeljara i čašice s rakijom. Ne čini se da razgovaraju, Indira je skinula naočale, gleda preda se, a onda otvara usta i govori, čini se da ne može stati.

Sve te tajne, ljubavi moje kćeri.

Da ovdje padnem, mislim, nitko ne bi znao što mi je, a ja ne bih znao što je ikome. Nisu to neke utješne misli pa stajem. Mičem se od stakla i hodam, zaustavljam se tek pored kapele, iza žene s rupcem koja kleći na tapeciranoj klupici, do nje vrećica puna namirnice. Ne znam što radim ovdje. Ne moli mi se, ne znam, ali, kao i uvijek; gdje postoji dvoje učas se stvori red, a iza mene već se tiskaju ljudi, vjera ne poštuje liniju diskrecije. Kad žena ustane, zauzimam njezino mjesto ne razmišljajući, zbog gipsa sam nespretan, možda mi se i malo vrti.

Što da kažem?

Draga Djevice, draga Marijo,

Sve znaš. Život je sjeban. Najprije si nesretan jer ti se brak raspada, a onda ti počnu tući dijete. Nesretan si jer ti tuku dijete, a onda ti dijete ode. Nesretan si jer je otišlo, a onda shvatiš da djeca umiru, da ih ne poznaješ.

U džepu mi počne zvoniti mobitel i ja ga nekako vadim, pritišćem gumbe, javljam se.

– Halo – kaže njezina majka, halo - ponovi, a onda zašuti i ona.

– Dopratio sam je – progovaram. – Sad je s Ines, zavukle su se u kafić i pričaju, ja čekam na kolodvoru.

Čini se da razmišlja o tim riječima, da ih zamišlja, u kafiću, u razgovoru, ali da ne strepi, ni zbog koga i ni zbog čega.

– Ne znam hoće li se vratiti sa mnom, kako će to završiti.

– Bit će dobro. – kaže i izdahne, a iza mene počinju dopirati zvukovi negodovanja. Vjernicima na kolodvoru se žuri.

– Nije te strah? – ispalim, i već i samo pitanje čini da se bojam manje. Znam da je ona tamo, da drži slušalicu objema rukama, kao moju ruku u kolima hitne pomoći. – Onaj tvoj vječni strah, da će nešto poći po zlu, da će joj se nešto dogoditi – smijem se, gotovo od srca.

– Ne, nije – kaže sasvim ozbiljno – Znam da si ti tamo.

Netko me odzada gurka u leđa, nečiji prst zabija mi se pod plećku, što vam je čovječe, jeste li normalni, kaže a ja ne znam što da mislim, pokušavam se sjetiti što da kažem, i zašto bi nas uopće trebao biti strah.

– Nikad se nisi bojao. – kaže.

Nervozni mlađi muškarac sa strane unosi mi se u lice, pridružuje mu se žena sa šubarom na glavi, govore nešto što radije biram da ne čujem.

– Jednom smo – kažem - možda se sjećaš, bili na moru, sjedili smo na nekoj terasi, a ona je gazila bosa po oblucima i nekako naletjela na staklo, i mi smo prvi put ugledali njezinu krv, ne previše, ali bilo je dovoljno da se skamenim, a ti skoro prevrneš stol – tome smo se kasnije smijali, ali tek sa sigurnog, tek kad se krv sakrila nazad...

– U nju, našu dvogodišnju kćer. – smije se njezina majka, smijemo se zajedno, a onda me netko hvata za rame, podiže, ranjenog čovjeka u gipsu, koji se ne opire, samo kaže čujemo se poslije, i završava na brdu od besplatnih časopisa, onih koji nude blagost, strpljenje i nježnost, odgovore za sve probleme, kako s ove, tako i s one strane života.

*

Indira spava. Ovaj put kupe je pun i ona sjedi do mene, glava joj od mojega ramena do prozora putuje u trzajima i potreban je pokret, nježan koliko ja to mogu, da je primiri, da je umirim uz svoju. Postariji muškarac s rukom u gipsu i mlada žena u crnom, uspavana lijekovima i s velikom modricom ispod oka – nas dvoje smo zanimljiv prizor, priča.

Gledam kroz prozor u nebo na kojemu su oblaci toliko nepomični, toliko sigurni, da se odmah dosjetim smrti. Neće

me biti, pomislim, a ništa se na nebu ne pomakne – to su ti mali znakovi, te male geste. Svejedno, pomislim, svejedno. U dan se uselila neka sporost, kao što su spori predmeti koji tonu. U nekom ozbilnjijem smislu, ne možeš ih zaustaviti; i ne treba razmišljati o njima.

Moja kći, ona koja plamti.

Milujem je i pomišljam kako bi se ovo moglo učiniti nekome tko nas poznaje, da je nekim slučajem tu, ali nikoga tko nas poznaje oko nas nema. Nitko neće upamtiti, ni ona ni ja, ovaj dodir, moju pedesetdevetogodišnju ruku na njezinom tridesettrogodišnjem licu, jer kože će ostarjeti, i ovaj pokret, ova ljubav u njemu nestat će kao da je nikada nije ni bilo.

Dječak od kojih četiri-pet godina sjedi do mene i smije mi se. Pravim grimasu, a onda uzvraćam osmijeh.

– I ja sam imao gips. – kaže. – I ja sam slomio ruku.

– Zašto? – pitam, ne znajući ništa bolje.

– Zato jer sam bio zločest. – smijulji se. – Jesi i ti?

– Jesam. Bio sam jako zločest. – kažem i pokušavam se prisjetiti svega lošega što sam napravio, svega što sam pokvario, uništio, zatrovao, no ništa naročito strašno ne pada mi na pamet. Ali sjećanje vara, ni to ne znači ništa.

– Što si radio? – malac je sada ozbiljan, možda ga je i strah, a mlada ga žena kori, gledajući me nasmiješena, kao i ostali u kupeu.

– Ne sjećam se. – kažem – Običan život. Ali sigurno nije bilo lijepo.

– Ti si onda strašan. Ti si hot-dog King-Kong – mali se hihće, privija se uza ženu i prčka joj po torbici, a onda se nad moju slomljenu ruku nadvija uz sablastan cerek, s flomasterom u šaci.

– Florijan! – podiže glas majka, ali ja dajem znak da mi ne smeta. Klinac zatim napada, a ona sliježe ramenima i ispričava se ne odveć uvjerljivo, kolektivno, svima.

F-L-O

Dok nezgrapna crna slova putuju po gipsu, okrećem se i ponovo gledam kroz prozor, prema snijegom pokrivenoj planini koja za vlakom zaostaje polako, i na koju baš u ovom trenutku pada jarkocrvena svjetlost zimskog poslijepodneva. Tamo, kojih desetak kilometara od nas, sunce je na obroncima učas užeglo prozore i krovove, oblake i obzor – odjednom, čini se da se za nama širi požar koji ništa ne može ugasiti.

– Kraj dana – kaže čovjek u skijaškom odijelu preko puta mene. – Bilo bi lijepo sad biti tamo.

Ali tamo, na tim osunčanim hrptovima više se nije moglo biti.

To što smo promatrali već je bilo prošlo.

Još dok je gorjela ta veličanstvena vatra, u dnima i usjecima bubrele su sjene, a zemlja, zemlja – kao da je netko u svaku njezinu poru natisnuo velike crne vreće sa smećem.

GOLEM

“Ako nisam umro, onda je to samo zato što je moje telo još bilo zdravo, mlado i instinkтивno težilo da postoji uprkos duhu, koji se brižno zatvorio u sebe.”

(Aleksandar Grin: *Birkova priča*)

NAIVNO VASPITANJE

Filmovi su bili svud oko mene u detinjstvu. Čak su i dedini podstanari bili poznati naturšćici sa četkama za cipele i ukradenim biciklom.

I dok su mi čitali bajke, zamišljao sam kako je i književnost satkana od slika.

Realizam sam preskočio u krizi puberteta, i kada sam kasnije pokušao to da nadoknadim, sapleo sam se o Londona.

U prvoj mladosti najviše sam voleo da slušam ranu muziku sa radija. Arhaične melodije dovodile su me do ushićenja – opet sam bio dete!

Oko dvadesete, počeo sam da odlazim na književne večeri. Bili su to kreštavi tumači moderne poezije, čija je suštinska osrednjost imponovala mome egu.

Očaran romanom *Lolita*, pročitao sam sva Nabokovljeva dela, kao i dela pisaca koje je voleo. Međutim, nijedna knjiga

me više nije "ošinula", sve dok nisam pročitao jedan arhaični roman koji je Nabokov svojevremeno demonstrativno pocepaо pred svojim studentima.

Na *Don Kihota* sam se „bacio“ tek u pedesetoj. Danova udubljen u štivo, sa velikim uzbudnjem sam pratio kolebanja pisca, koji se pri kraju romana najzad, ali za mene već prekasno, odlučno stavlja u odbranu viteštva.

Crtani film Pinokio odgledao sam još iz dupka, kojom prilikom sam uobrazio da sam ja taj drveni dečak i da će tako doveka ostati. Razuverila me je tek scena iz istoimenog filma Roberta Beninjija, gde se sluga dobre vile prestravi kada u ogledalu, umesto sebe, ugleda starca.

Najzad sam odlučio da oputujem u Firencu. Ali kada sam u novosadskoj apoteci ugledao reprodukciju Botičelijevog *Proleća*, pozlilo mi je od lepote.

Na kraju sam svu imovinu ostavio antikvaru, osim inča knjižica izabranih marginalaca.

GLOSE

LILI

Kraljevski budilnik Luja četrnaestog, i mog tonalnog jutra.

ARKADIJA

Plodovi mladog, zrelog i starog Getea.

KLASIČNI RELIKVIJAR

Čehovljev jezik, Rafaelovo oko i Mocartovo uho.

KUPRENOV SAN

Igra pingvina po dirkama klavira.

GENIJE

"Ja nikada nisam čitao Dostojevskog."(Nemanja Mitrović)

ULRIH FON LIHTENŠTAJN

Minezenger, i to je dovoljno.

OPSENDAR

Leonardo iznosi dva velika kaveza na trg i pred brojnom sinjorijom pušta da se ptice razlete.

POSLE DORUČKA

Postiđena bludi po opustelom proplanku usnula Venera.

PAD

Skotrlja se, niz krilo Helene, Arijadnino klupko...

SAN

Ošišana ratnica zabada kopanje u grudi dečaka.

DVOJNIK

Primajući daršanu nepoznate boginje, tamo gde sve se prekida...

SMRT U VENECIJI

Crvenozeleni sutan upija crtež kentaura sa lirom.

EPITAF

“Ovde leži sve što je smrtno od Albrehta Direra”. (Osim izniklih dlačica bakarne brade.)

RELIGIJA BOJE

Toplina bledila onesvećene Marije.

POSLE OLUJE

Ostaviti stvari iza horizonta.

VJERUJU

Nisu začuđujuća dela Božja, začuđujuće je geneološko pamćenje Izrailja.

Rigvede su bdenja ledenog monaha; Tora je košmar glinenog plemena.

U doba ranog hrišćanstva, nebo je bilo bistro, a Mesija blizak kao brda oko Jerusalima.

Izlazeći iz crkve, moderni vernik zastaje, osvrće se i pokušava da razabere glasove.

Šta su Russove suze u poređenju sa morem koje su pravoverni isplakali da bi potopili bogumile?

Eden ima dvoja vrata; Utopija samo jedna.

Iako besmrtna, duša stari. Stoga nije mudro prezirati čula.

Svete knjige su uvek u saglasju sa sobom i uzajamno se poštuju čak i kada se isključuju.

Dela književnika uvek nešto iznutra izjeda i svako ih bratstvo lišava istine.

Krava je svetica. Vo je pesnik.

Drama je način postrojavanja.

Pripovedanje je zgrtanje reči. Otud ne treba da čudi što je kapitalizam najveća riznica romana.

Kada bi muško pismo bilo lišeno genetskog determinizma, književnost bi ostala bez nečeg neophodnog za život.

Priče *Hiljadu i jedna noć* je napisala žena, ali one nisu od ovoga sveta.

Naše doba ne poznaje mladog pesnika.

Roditi se načitan, a umreti kao naivan pesnik.

Na kraju će od sve pismenosti ostati samo priča za decu.

Bunar je ogledalo bajke.

Tek me je moderna umetnost naučila kako da gledam šešir Arnolfinija.

Evropa je grčka elegija u rimskom krajoliku francuskog slikara.

Doživljaj blaženstva Filipo Lipija ne može iskazati bela čokolada.

Nekada su šegrti služili majstoru; danas profesori služe studentu.

Vajarstvo je sadizam slepih.

Gotsku katedralu je sazidala vera bez molitvenika.

Gradovi koje sam voleo u mojim snovima nisu bili gradovi koje sam želeo da upoznam.

Idealni grad dosadi oku čim duh oseti da je kopija.

Verodostojna maketa donjeg grada izložena je u poslastičarnici.

Vremenom i navike skorojevića prekrije patina.

Najveća magija filma je njegovo prebrzo starenje.

“Potrebno je samo pritisnuti pravu dirku u pravom trenu.” – Ali zar to nije vodič kroz nostalгију?

Svadbeno kolo treba uvek svirati u molu, da se od sreće ne bi prekinulo.

Najlepša je ona arija koju smo prvu čuli i nismo joj zapamtili ni zvuk ni ime.

Od svih nostalгија најгорча је она за пропуšтеним тремутком.

Срећу чине мале ствари, док се не појави Фортунा, која све однесе.

Све што сам у сну записао, nestalo je bez traga. Ipak sam negde dotakao већност!

GOLEM

I

Ima li veće nigdine od звиђача?

Temelje мога града покривају шатори.

Prvi put одвојеног од дома, до суза ме је растуžило сиромаштво цигана.

Dворишта су им била мемљива, а ипак су у сваком кутију цветале руже.

I kада ми рекоše да је fontana rekonstruisani šedrvan, shvatih da су и пре мене ljudi umirali.

Samo kada bi svi ljudi bili siromašni postojala bi jedna vera.

Ipak, neću da čitam Kuran; neka bar nešto sveto ostane posle mene.

II

Pisanjem pokušavam da stvorim zaštitnika svoga geta.

Moje je pisanje sporo i nevidljivo.

Pišem ono što brišem, brišem ono što pišem.

Ono što pretekne, uvek je daleko izvan mene.

III

Premda u moru začet, život se u izvoru rađa.

Od istog smo izvora potekli moja suprotnost i ja.

Kada su bogovi sišli među ljudi, boginje su se prorušile u vile.

Lepa je žena do srži izvorna.

Zaronivši prvi put, ugledah oči Kaline.

Zaronivši drugi put, dotakoh noge Lejline.

Zaronivši treći put, venčah se s kostima Morane.

(U mitologiji, obljuditi znači oploditi.)

IV

Učio sam da sviram lutnju jer me je još pratio osećaj da moj zavičaj nije sasvim izgubljen.

Možda u Titelu les zavejava Đotovu katedralu.

Možda nebesa Srema sublimišu Arkadiju.

U povratku sa poslednjeg letovanja na moru, usnih da se i Drina uliva u Jadran.

I mada više nisam morao ići u školu, i dalje sam sedeо u zadnjoj klupi i trudio se da što duže ostanem nevidljiv.

Ali, šta su sve smrti Danteove u poređenju sa Mojsijevom.

Šume su se osušile, potočići iščileli, more u pustinju pretvorilo.

Predeo čine stene bez mahovine i hor tronutih devojaka.

Moj duh vodi oslabljeno telo kroz vrtove umrlih osećanja.

Samo kada bi vreme poteklo nazad, još bih se mogao nadati da će videti zavičaj.

Svetlost je saučešće ugašenih zvezda.

(jun – okt 2009)

ČOVEKOVO MESTO U PRIRODI

U detinjstvu telom kolaju jaki sokovi koji čoveka drže u ubeđenju da se svako može utešiti, obodriti ili isceliti topлом rečju. Ali godine prolaze brzo i posle nekog vremena preovlada uverenje da se o nekim stvarima jednostavno može samo čutati. Tako je bilo sa Bubom. Dva-tri puta, za vreme velikog odmora ili sednice, požalila se da joj nije dobro. Virus, groznica, temperatura. Na brzinu bi obukla svoj smeđi mantil i biciklom odjurila kući. Neko drugi tad bi morao da preuzme vođenje zapisnika sa nastavničkog veća. Da li je neko od profesora u tim prilikama zajedljivo pomislio kako je lako hvatati krvine? Ako jeste, bila je to grešna misao. Jer, nešto nije bilo u redu sa Bubinim krvnim zrncima. Krajem maja, pred raspust, zadržali su je na hematologiji. Od belih mantila dugo nije mogla da iskamči zašto je neophodno da joj toliko često vade i ispituju krv. Posle toga, o nekim stvarima moglo se samo čutati. Neko bi povremeno upitao – kako je Buba? Je li se neko čuo sa njom? Kažu da nije dobro – stigao bi odgovor. Nekom je poslala poruku, sa smajlijem, u kojoj je citirala misao iz romana Meše Selimovića, preuzetu iz *Kurana*, da je svaki čovek uvek na gubitku. Rekla je da su transfuzije iscrpljujuće, ali da mnogo nade polaže u novu terapiju koju su joj predložili. To bi bilo rečeno, i potom se moglo samo čutati.

Kompjuter u Bubinoj kancelariji stajao je isključen. Na imejlove zaposlenih više nije imao ko da prosleđuje kalambure sa interneta. Na primer, satire o šefovima i zaposlenima: „Svakog dana si pola sata na pauzi, a u pet sati već odeš sa posla. Ako nastaviš u ovakovom tempu, ništa ti neće ostati od godišnjeg odmora.“ Ili: „Ne volim da kritikujem svoje podređene, ali radiš kod nas tek dva dana, a već imaš trodnevni zaostatak u poslu.“ Sa njenog imejla stizali su citati i aforizmi. Na primer: koja su tri muškarčeva sna? „Da bude zgodan kao što njegova majka misli da jeste, da bude bogat koliko njegova deca misle da jeste, da ima onoliko žena koliko njegova supruga sumnja.“

U septembru, na početku nove školske godine, sedeо sam u predvorju sa profesorom filozofije. Rekao mi je da je upravo počeo niz predavanja o teizmu, ateizmu i agnosticizmu.

– Pokret novih misterijanaca jecte nešto što me u poslednje vreme zaokuplja – rekao mi je zabacivši svilenu

maramu preko ramena. Sivo-plave oči zamišljeno su zurile u daljinu, a federi duge kovrdžave kose neznatno su poigravali dok je zamišljeno odmahivao glavom. „Zaokupljen sam paradoksom da nas vera i emocije podstiču na aktivizam, dok nam razum sasvim otvoreno saopštava da je naš trud unapred osuđen na neuspeh. Kao što je poznato, na dovoljno dugi rok, svi smo mi mrtvi, a u zatvorenom sistemu neizbežno je stalno uvećavanje haosa.“

Kao prirodnjaku, ovo mi je zvučalo poznato. Rekao sam mu da otprilike tako glasi drugi princip termodinamike.

„Naravno“ – reče on promenivši hitro nekoliko puta pravac pogleda, kao da u sebi nešto preračunava. „Kao svaki vodolija, u duši sam astronom-amater. Znam da princip entropije potvrđuju i kosmološka istraživanja. Ustanovljeno je da nas je big beng poslao na put bez povratka – brzina širenja svemira se svakog trenutka povećava. Na kraju će se sve ohladiti i to će biti kraj.“

Neko vreme smo čutali. Spremačica prođe brišući pod krpom nataknutom na drveno držalje. Na trenutak zastade i pogleda nas krajčkom oka, kao da se pita čime zaslužujemo platu.

„Jedini spas“ – rekoh – „možda je u tome da uz pomoć vere i emocija probušimo zatvoreni sistem.“

Profesor filozofije bio je sklon agnosticizmu i odmah je ponudio sumnjičav odgovor: „Ali, pitanje je da li čovečanstvo poseduje takav religiozni i emotivni kapacitet.“

Odjednom smo iz zbornice začuli žagor. Direktor proturi glavi iz kancelarije. „To je Buba,“ – reče obešenjački, – „rekla je da će doći.“

* * *

Zaista, uskoro se mogao razabrati Bubin glas. Kada smo došli do zbornice, videli smo je kako stoji okružena nastavnim osobljem. Na glavi je imala ljubičasto-crnu maramu, a užagrene plave oči zračile su joj radošću i uzbuđenjem. Teturajući se levo-desno, imitirala je lekara koji ju je živcirao. Shvatili smo da je leće dva hematologa. Sa jednim se dobro slagala, a sa drugim je ratovala. Taj drugi je hodao gegajući se.

„Aha, tu ste i vas dvojica!“ – doviknula nam je. Grudi su joj se drhtavo nadimale od ushićenja što je među svojima posle

toliko vremena. „Pustili su me kući na produženi vikend, pod uslovom da mirujem. Ali ko će meni narediti da mirujem? Rekla sam sebi – ma dođavola, idem do grada. Da vidim ljudе, da se ispričam sa profama...“

Profesorka engleskog primetila je kako je u licu sveža, kako se uopšte nije promenila, a profesorka istorije se sa tim složila, dodavši kako uopšte nije smršala. Nastavnik veronauke setio se njenog pozivanja na Selimovića i podsetio je da je pisac svesno okrnjio pomenutu rečenicu, kako bi naglasio pesimistički ton. Naime, u izvorniku islamske svete knjige stoji da je „bez Boga, svaki čovek uvek na gubitku.“

Pošalice, graja i smeh trajali su neko vreme, a onda je zvonilo za početak časa i profesori su počeli da vade dnevниke iz ormana. Zbornica se postupno ispraznila. Bilo je puno lepih želja i obećanja ponovnih susreta.

Profesoru filozofije i meni bila je završena smena. Kafe-kuvarica spremila nam je čaj pa smo još neko vreme sedeli u velikoj prostoriji ukrašenoj slikama Svetog Save, Vuka Karadžića i Dositeja Obradovića.

„Skinuću ovo“ – reče Buba uzdahnuvši. „Nećete mi zameriti, jako je toplo.“ Odložila je maramu na sto. Posle hemoterapije, izrasla joj je tršava kosica. To nije delovalo neprirodno. Štaviše, moglo je proći kao moderna frizura.

„Ispričaće vam šta mi se dogodilo u bolnici!“ – reče. „Tamo, na četvrtom spratu. Uvek ista lica, danima. Dva-tri doktora, medicinske sestre, vizite i transfuzije... To ubija u pojama. Imam tamo tri drugarice, sa istim problemima. Šta da vam kažem, desilo mi se nešto neobično. Da li ste nekad imali vantelesno iskustvo?“

Profesor filozofije se nije oglašavao. Rekoh joj da nam ispriča tu priču.

„E pa, ovako. Desilo se to jedne večeri, posle napada smeha. Ležimo tamo danima i onda smo jedne večeri jednostavno počele da se cepamo. Neko je nešto lupio, nije važno šta. Povod je nebitan. Bio je to onaj smeh za koji se pribrojavaš da će prerasti u histerični napad. Izgleda da nam je bio potreban ventil. Sve četiri smo se smejale bez prestanka petnaest minuta, pola sata, možda i sat vremena. Sestra je dva puta dolazila da nas opominje. Sećam se, kad sam legla, bilo je dva sata iza ponoći. Još neko vreme sam se u postelji kikotala, misleći kako ću uskoro zaspati. Ali to se nije desilo. Usledilo je nešto što je u isto vreme bilo divno i zastrašujuće, putovanje

kakvo nikada ranije nisam doživela. Pogledala sam dole i videla sebe kako ležim u krevetu. To mi je bilo čudno. Malo sam se dvoumila, a onda ipak odlučila da nastavim putovanje kroz... Kako to da nazovem? Etar? Kosmos?"

„Sigurna si da to nije bio san?“ – upitah.

Bubine oči zaiskriše. „Potpuno. Bila sam budna koliko se to može biti, i svesna toga. Stvar je u tome što potpuno upravljaš kretanjem. Ređala su se nebeska tela, zvezde plamenih boja, planete, asteroidi najčudnijih oblika... Kraj svakog sam mogla zastati, razgledati, zadržati se koliko želim. Onda bih nastavila put. Kao u svemirskom brodu. Ali scene su se mešale. Bilo je tu živih bića – životinja, čudovišta i ljudi. Ali posebno upečatljiva bila mi je jedna stvar: ravnodušnost sa kojom sam sve to primala. Nizali su se divni, fantastični prizori, ali i jezive, grozne scene. Bila sam radoznala, ali ne i zgrožena. To je čudno.“

„Kad kažeš 'grozne scene', na šta misliš?“ – upitah.

„Strašne, krvave scene“ – reče Buba kao bez daha. „I potpuno si ravnodušan. Spokojan. Ne znam koliko je to trajalo. Pola sata, možda sat vremena. Na kraju, kad sam odlučila da se vratim, sve je oko mene bilo mirno. Na odeljenju su svi spavali. Bila sam prijatno iscrpljena, od smeja i onoga što je usledilo. Uskoro sam zaspala. Ali sada, posle svega, pouzdano znam – smeh mi je omogućio to putovanje. Smejanje me je mentalno pročistilo. Bez tog pročišćenja, ništa se ne bi desilo.“

Buba srknju gutljaj čaja, poveza maramu na zatiljku i maši se za svoj smeđi mantil. „Momci, moraću da vas ostavim. Poželite mi sreću. Biće mi potrebna. Idem da obiđem radnje. I naravno, do knjižare. Srećem dosta poznanika. Većina se pravi da ne primećuje... maramu. Zahvalna sam im zbog toga.“

Ostali smo sami u zbornici. Neko vreme čutke smo ispijali ružičasti čaj od hibiskusa. Vedra, uskomešana atmosfera koju je Buba podstakla, sada se postupno razlazila. Kopkalo me je to što nisam mogao iskamčiti u čemu su se zapravo sastojali ti „jezivi prizori“. Ali, neki sujeverni deo mene šaptao mi je kako je možda i bolje da to ne znam.

„Čudno“ – reče profesor filozofije zamišljeno. „Jednom davno, i ja sam imao isto iskustvo. I osećaj je bio potpuno isti. Nisam to nikom pričao.“

„Da?“

„Imao sam devetnaest, možda dvadeset godina. Bio sam mladi zanesenjak, idealista. Imao sam običaj da dugo šetam predgrađima. Jednom, na livadi izvan grada, seo sam da

se odmorim ispod drveta. I desilo mi se to... Izlazak iz tela. Jasno sam video sebe, daleko dole na zemlji. Buba je to sasvim tačno opisala – sposoban si da upravljaš kretanjem, viđaš podjednako divne i jezive stvari, i pri tom si potpuno spokojan.“

„Zanimljivo“ – rekoh. „Ako postoji takva pravilnost, jasno je da nije reč o snu.“ Bio sam ljubomoran. Zar sam ja jedini čovek na svetu koji nije doživeo astralnu projekciju? To u meni oživi sećanje iz detinjstva. Kao četvorogodišnjak, bio sam sa roditeljima u Dubrovniku. Pitomi golubovi na Stradunu starijima su slobodno sletali na ruke i ramena. Ali, moju ispruženu ruku uporno su izbegavali, i to me je lutilo. Bio sam suviše nestrljiv i ruka mi nije mirovala.

Kao da mi je pročitao misao, profesor reče: „Ne, nije san. Ali to se ne zbiva tek tako. U svakom slučaju, ne može se desi dok ti je mozak obuzet platama, kreditima i spletkama na poslu.“ On lupnu dlanom o sto, zabaci maramu preko ramena i pođe ka čiviluku da uzme jaknu. „Idemo? Moram još da svratim do auto-servisa.“

* * *

U januaru smo sahranili Bubu. Bila je to najveća sahrana kojoj sam ikada prisustvovao – svedočanstvo gorljivosti i nesvakidašnje žedi za životom duše koja se sada oprostila sa telom. Severac je šibao po zaledenim stazama i mermernim spomenicima dok su sveštenici pojali opelo, a crni barjadi oplakivali nasilni rastanak.

Vraćali smo se u grad magistralom pored autobuske stanice, poslovnih zgrada i stambenih naselja. Okrenuh se ka profesoru filozofije koji je sedeo za volanom.

„Novi misterijanci“ – rekoh. „O čemu je tu reč?“

On me odmeri pogledom. „Stanovište koje podrazumeva da se neki problemi nikada ne mogu rešiti. To jest da ih ne može rešiti ljudski um na sadašnjem evolutivnom stupnju. Novi misterijanci su nastavak starih, koji nisu bili zaseban intelektualni pokret, već različiti mislioci koji su kroz istoriju smatrali da se izvesni aspekti svesti ne mogu spoznati. Haksli. Kao prirodnjak, trebalo bi da si čuo za Tomasa Hakslija, Darvinovu desnu ruku.“

„Ako neki problem još nije rešen, to ne znači da nikada neće biti rešen.“

„Aha. Klasična začkoljica. Imaj na umu da je podjednako besmislen zaključak da je svaki problem rešiv.“

Setio sam se Bubinih iskričavih očiju, uzdrhtalih grudi kojima se strastveno borila za svaki udah. Takva je bila njena sudbina. Kakva će biti naša? Profesor je bio u pravu. O nekim stvarima moglo se samo čutati.

Posle nekog vremena u školskoj biblioteci pronašao sam Hakslijevu knjigu *Čovekovo mesto u prirodi*. Naišao sam na sledeću njegovu rečenicu: „Činjenica da nešto tako izuzetno kao što je svesno stanje nastaje kao posledica nadražaja nervnog tkiva podjednako je neobjašnjiva kao i pojavljivanje džina pošto Aladin protrlja svoju lampu.“ Istraživanje o misterijancima i transcendentalnom naturalizmu dovelo me je do *Jezika i problema znanja* Noama Čomskog. Po njemu, saznajne moći svih organizama ograničene su biologijom. Ne postoji teorija verovatnoće po kojoj će miš ikada naučiti da govori ili da shvati pravila fizike. To ne znači da se Zemlja ne okreće oko Sunca.

Za sve to vreme, u mom mobilnom telefonu Bubino ime bilo je na prvom mestu. Nisam imao poznanike na „A“. Kad god bih otvorio listu kontakata, njeni ime iskršavalо je kao topla uspomena. I opet bi izranjala stara zamisao: zašto nam nije omogućena bar telefonska veza? Negde, u nečijoj vitrini, počivao je telefon sa karticom, memorija jednog života sačuvana u mikročipu.

Miš nikada neće sazнати da se zemlja okreće. Setio sam se razgovora sa profesorom. Da li čovečanstvo poseduje kapacitet da uz pomoć vere i emocija probuši zatvoreni sistem? Da li je tačno ono što nam saopštava skeptični razum – da je trud unapred osuđen na neuspeh? Ima li odgovora negde u dubinama kosmosa, među asteroidima plamenih boja?

Otprilike posle godinu dana, izbrisao sam Bubino ime iz kontakt liste. U izvesnom trenutku – pomislih – neke zemne spone moraju se prekinuti.

Prošlo je još nekoliko meseci i nastupilo je proleće. Moj telefon se napunio porukama toliko da je memorija postala zakrčena. Počeo sam da ih brišem. Tada me je nešto zapanjilo. Ponovo sam dobio poruku od Bube. Glasila je: „Hvala što si se javio. Znaš ono od Duška Trifunovića: Grešio sam mnogo i sad mi je žao / i što nisam više i što nisam luđe / jer samo će gresi kada budem pao / biti samo moji, sve je drugo tuđe.“

Na poruci je jasno stajao datum, ali ja sam znao da je to vantelesni odgovor, nagoveštaj da su izvesni problemi rešivi. I, po prvi put, naslutio sam kako se užasne stvari mogu posmatrati sa zrnom spokoja.

GORĘ DOŁE

KORACI GRADA

Koračao sam ulicama grada, mog rodnog grada, jedan duži pa jedan kraći korak. Duži, kraći. Razmišljao o tome koliko mi je koraka dato i koliko je još ostalo da načinim. Jesam li prešao polovinu? Ili sam već pri kraju? Šta ako preostane još samo koji korak, a ostatak nakon toga provedem u bolničkom krevetu? Pokupi me auto, baci na šoferšajbnu, a onda tresne o asfalt, kao lane. Samo zato što nisam stigao da pređem pešački prelaz na vreme.

Onda se setim projekta iz studentskih dana. Projekta koji nikako nisam mogao da krstим. Jedno vreme zvao se Premeravanje grada, kasnije Veličina grada, onda Upoznavanje grada, potom Gradske ulice, Koraci grada... Bilo kako da se zvao, projekat je nastao tako što sam najednom shvatio da ne poznajem sopstveni grad. Rešio sam da ga prekoračam, sve njegove ulice, siguran da to nikada niko nije uradio. Možda jeste neko neki drugi manji grad, ali Beograd svakako nije.

Uzeo sam mapu, svakoga dana označavao po jedan kvart i prelazio ga. Svaku ulicu, sokak i čorsokak, video svaku bogovetnu fasadu, kapiju i balkon. Kako se i inače sporije krećem, desni kraći, levi duži korak, stigao sam sve da vidim. Poderao sam sijaset pari patika, međunožja farmerica. Potrajalo je nekoliko meseci, nije se moglo svaki dan na ulice, što od žege, što od studi, poneki dan proveo bih i na fakultetu, ali, sa žutim notesom i olovkom sa lampicom – projekat je uspešno okončan. Zrno po zrnu – pogača, kamen po kamen – palača, korak po korak – korača.

Pratile su me i ulične džukele, poneki avlijaner, radoznala deca, jednom, čak, mislim i žbir kojem sam bio sumnjiv. Gledale me podozrivo starice s prozora osmatračnica, bakalini ispred svojih radnji, jedan me poštar čak upitao: „O, kolega, je l' to upoznajete teren?“

Video sam potleuše u ciganmalama sa polugolom prljavom decom kako se kaše u blatu, i čitave kvartove od samo nekoliko kuća koje se naziru u dubini dvorišta-parkova sa čuvarima na uglovima.

Video sam razmažene dremljive mačke kako kute u sanjivim prozorima i one ulične što usplahireno iskaču iz kontejnera kao, pod hajkom, lisice iz jazbina.

Video pospane đake kako se vuku ulicama dok idu u školu i one gde se, po povratku, tuku i zbijaju šale jedni s drugima.

Njihove roditelje što u sporim tramvajima odlaze na svoje poslove koje mrze, a nazad se vraćaju iscrpljeni i bezvoljni, zastajući povremeno i željno kraj šlaštećih izloga.

Video kako svaka druga ulica nosi dvostruko ime – bivše i sadašnje, imena koja će uskoro zameniti mesta, pa će se sadašnje premestiti gore i postati bivše, a bivše dole i postati, iznova, sadašnje.

Čitao zapise uličnih beletrista, vlasnika firmi, iznad ulaza u radnje: „Sir Oliver”, trgovina na veliko i malo, Samostalna trgovinska radnja „Odmah se vraćam”, „Epidemija ukusa”, prodavnica odeće. Pečenjara „Izgubljeno jagnje”. „Poslednja večera” radnja je koja nudi sve vrste hemikalija za štetocine (može se njome poslužiti i pokoji neverni supružnik). „Poslednji taksi”, pisalo je na crnom autu sa otvorom za ventilaciju na krovu.

Video drvorede kako se njišu i šume u mladu jesen, i devojčicu nalik mojoj prvačkoj odeljenjskoj simpatiji koja mi maše iz odlazećeg auta sa zadnjeg prozora osmehujući se, i blage melemne sutone, i starice nalakćene na sims operavažen cvećem, i ogradu od kovanog prepletene gvožđa, začudnog oblika, iza koje mlada majka, obasjana snopom sunčevih zraka, šeta tek prohodalo čedo, i obogaljene prosjake na pločnicima koji ištu svoju dnevnu platu, i čopor pasa latalica kako gluvari, i razbojnika dok otima svoju platu od trafikantkinje, i narkomana kako u grču zabada špric ravno u ranjenu venu u nekoj uskoj zabačenoj ulici, i prostitutku koja na kolenima zarađuje koruhleba u mračnom haustoru, i biciklistu kojeg odbacuje jedan auto pod drugi.

I opuške, s ružem i bez ruža, plastične kese koje vise po krošnjama drveća kao novogodišnji lampioni, i krhotine staklenih flaša, poispadale šrafove što su, možebiti, uzrokovali nesreću, možda baš onog bicikliste, upotrebljene kondome u kojima se stišću nerođena deca, greb-kartice neispunjениh velikih očekivanja, odbačene ili zagubljene sitne kovane dugmiće i novčiće koji nikome nisu potrebni, pocepane potrošene novine s bajatim vestima s kojima pleše vetar, zgužvane račune, perforane kartice za prevoz kojima je

vrednost iščezla odmah po prestanku vožnje, igračke-lutke bez udova, opalo lišće isteklog veka.

Video one kojima je ulica jedini stan, i one što se oprštaju od onih koji se oprštaju s njima, i, opet, one što dočekuju. Pripite šljakere što su dnevnu zaradu pretvorili u litre piva koje su odmah potom otekle mokraćnim kanalima, tu iza ugla, uza zid. Vesele glumce koji tek što behu skinuli maske s lica, kako bučno slave još jednu premijeru. Sumašedšeg koji se žučno raspravlja sa zidom, pantomimičara što oponaša hod prolaznika, prolaznike koji... prolaze...

Video, jednom reču, život.

I mislio: a ja, šta sam ja u tom životu?

Prolaznik.

Samo prolaznik kroz jebeni život!

DOLCE VITA

Ujutru je došao Mile Haron po mene i odvezao me u grad, na dvor kod vladike. Lepa varošica s rekom koja kao nož jabuku reže grad na dve polovine. Ako je ono u konaku bila raskoš, šta je onda ovo pred mnom! Ogromno zdanje opasano zidinama i kapijom na daljinski upravljač, pruža se po samoj obali reke i podseća na dvorac feudalnog velikaša.

Vladika me dočekuje u dugačkom hodniku popločanom, a čime drugim nego mermerom, širi ruke:

– Zdravo mi svanuo, Knjigoljupče! Jesi li se naspavao? Nemoj da čujem da si monahinje štipao!? Da te upoznam s mojim skromnim domom. Eto, krenućemo od potkrovla, izvoli, ovim stepenicama, tako, malo će ti biti naporno, ali isplati se, da vidiš šta sam ja to napravio. Evo, ovako, ovde sam ti ja namestio pedeset i dve sobe, he-he-he-he-e – uvek bi se na kraju kikota čulo to završno e – ima za svaku nedelju u godini, to ti se sve napuni o praznicima, ko oko bude puno, mili moj. Svaka kamara ima po tri, neka i četiri kreveta, pa ti računaj. Prošle godine uveo sam grejanje i gore, mokri čvor, imaš li bolje u hotelu, reci? Idemo sad dole, u moje odaje... alo, alo, a ti si, sokole... E, dobro, dobro, valja tako... Ovo ti je moja spavača soba, tu nema bog zna šta da se vidi, e, ovo je garderober, ni tu nema bog zna šta, mantija do mantije – da, ali koliko mantija, i od kakve materije, koliko štapova s mesinganim, ne bi me čudilo i pozlaćenim rukohvatima. – E, a ovo ti je moje kupatilce, vidiš i

sam kako lažu, nema tu nikakvoga đakuzija, obično kupatilo s kadom, volim ti ja malo duže da se banjam, znaš. A ovo je radni deo – kabinet, biblioteka, ovde ćeš ti danas da bibliotekarišeš, soba za sastanke, trpezarija, kuhinja, salon za prijem – koliko nepotrebnih salona – i, na kraju, e, to ti moram pokazati, ova je zgrada bila policijska stanica, znaš.

Silazili smo u podrum, čime me više može iznenaditi, pomislio sam.

– Ovde su, pre nego što sam uselio, komunistički krvnici mučili i prebijali ljude. Nisu stigli da je dobro očiste, zidovi su bili... posvuda je bilo... znaš... okrećeno krvlju. E, zato kandilo neprestano gori. I ove sveće. Ko zna koliko je njih dušu ovde ispustilo. Pakao je nekad tu bio nastanjen, dragi moj. Jašta.

A šta se, u međuvremenu, promenilo?

Popeli smo se gore i mladi bogoslov nežnog lica preuzeo me je i odveo da se smestim. Kroz pola sata sedeli smo u salonu za prijem, pijuckali rakiju, osveštanu, naravno, i časkali između vladičinih mobilnih razgovora.

– A vid' sad ovo, vid' ovo – pritisnuo je nekoliko puta dugme ispod stola i ubrzo potom neko od posluge se pojavi. – Ne možeš, dođu mi tako gosti, a ovi se zavuku dole u trpezariju, a ona daleko, video si, i ne možeš vikati, nije pristojno, zato sam uveo ovo zvonce...

– A na koliko mesta imate zvonce?

– Na tri, al' razmišljaj da uvedem još toliko, jes'... Samo malo, alo, alo, e, bog ti pomog'o...

Iskoristio sam momenat dok razgovara da zabeležim priču o tasterima. Kako se razgovor odužio, ustao sam od stola, pokazao mu rukom da idem da radim i otišao do biblioteke razmišljajući o vladici kao rođenom hegemonu. Dvor je prava reč za ovu zgradu. Šta je sledeće čime će me iznenaditi, mislio sam. Sve što nisam mogao ni da naslutim, ovde sam video.

Marljivo sam radio čitav dan, otvarao knjige koje niko pre mene nije, bilo je jasno da vladika ne čita, a druge, ili ne zanima ili ne smeju. Bogoslov me je pozvao na ručak, već su svi sedeli kad sam ušao, ustali su da se pomolimo i da vladika blagoslovi obed. Bio sam siguran da pored mene sedi Mile Haron, vozač, ali negde na pola ručka shvatio sam da to nije on već neka meni poznata njuška. Do kraja ručka razmišljao sam ko bi mogao da bude i, kada smo ustali i ja mu konačno ugledao anfas, setio sam se. Bio je to vođa studentske organizacije u vreme dok sam studirao, Ijigavac koji je, kako se pokazalo prilikom prvih

protesta i nemira, zapravo bio režimski čovek, trojanski konj ubačen da bi smirivao razularene studente, gasio požare.

S kim ti, Petre, hleb deliš?

Popodne sam nastavio da radim u biblioteci, iz jednog od salona čuo se žamor, a onda je neko nečujno pritvorio vrata kako ne bih mogao da čujem o čemu se govori tamo. S Trojancem.

Izbegavši još jednu obilnu večeru, predveče sam prošetao varošicom razmišljajući o vladičinom traumatičnom detinjstvu koje je uzrokovalo potrebu za takvom raskoši. Verovatno je bilo mnogo gladnih usta u kući u kojoj je odrastao, mislio sam. I tada, u izlogu radnje s delikatesom, kraj kobasicu, švargle, šunke, prošarane slanine, ugledah plakat na kojem je stajao on, glavom i bradom. Ispod njih je u rukama držao maketu manastira.

Vratio sam se u dvor, ošamućen još jednim šokom, legao u krevet, otvorio žuti notes i počeo da pišem. Svetlo je bilo jedino, centralno i slabo.

Ne sećam se kad sam usnio, silazio sam do podruma gde su nekakve troglave nemani bile privezane oko vrata masivnim lancima za zid. Kad je u podrum zakoračio vladika, one su se najednom umirile i izgledale pitomo poput monahinja. Mazio ih je po glavama i smejavao se: he-he-he-he-e!

Probudio me nagon za mokrenjem. Pošao sam niz hodnik, stigao do samog kraja, vratio se natrag, nijedna vrata mi nisu ličila na ona koja tako uporno skrivaju mokri čvor koji sam obišao tokom dana i u kojem sam samo pre nekoliko sati prao zube.

U tom bunilu sišao sam sprat niže dodirujući zidove levo i desno. Morao sam metodom pokušaja i pogrešaka da pronađem toalet ili će me bešika izdati. Otvorio sam prva vrata, sevnule su sjajne male glave, shvatio sam da se nalazim u prostoriji s mantijama i štapovima, što bi trebalo da znači da je toalet blizu, govorilo mi je dnevno sećanje. Ispod sledećih vrata plazila je pruga svetlosti. Otvorio sam ih lagano, opet promašaj, pomislio sam i zaustio da se izvinim vladici što u nedoba upadam u njegove spavaće odaje.

Isprva mi se učinilo da je zadremao u naslonjači, natrag zametnute glave. I, zaista, brada mu je bila uzdignuta, ruke opružene po rukohvatima, u levoj, sa strane koju sam video, držao je brojanicu, oči zatvorene, ispod razdrljene mantije sa grudi su štrčale sede kovrdže. Od stolice na kojoj je bila

naslagana posteljina nisam ga dobro video. Lagano sam prilazio, bliže i bliže.

Na trenutak sam zastao kad je pomerio glavu u stranu. Nešto se očigledno dešavalo ispred njega, iako gotovo da se nije pomerao. I znatiželja je prevladala obzire, zakoračio sam još jednom. Mantija je padala sa strane, a između vladičinih raširenih nogu nešto je klizilo sporo, gore, dole, gore, dole. Gore. Dole. Bila je to, mojoj neverici nikad kraja, kudrava glava mладог bogoslova.

Iako nem, zanemeo sam još više. Stajao kao glumac u zamrznutom kadru sve dok jedno zrno brojanice nije kliznulo i udarilo o svog prvog komšiju. U taj mah vladika okrenu glavu k meni, preko ramena, u stranu, otvorи oči do pola, pogleda me i nanovo ih, spokojno, kao da se ama baš ništa neobično ne dešava, sklopi.

Ne znam kad sam i kako izašao iz njegovih odaja, kada zaspao. Ne znam šta su te noći moje oči zaista videle, šta umislile, a šta usnile. Narednog dana svi su se ponašali kao da se ništa čudno nije desilo. Zapravo je tako i bilo.

Ništa se neobično na dvoru i nije dogodilo.

Iz romana u rukopisu *Cerebrum*

SOMEDAY MY PRINCE WILL COME

„Dobro veče, momci! Da li ste se umorili?” brižno je upitala Snežana svojih sedam patuljaka. Na desnom unutrašnjem uglu ekrana, nedostupan očima gledaoca, pojavio se mali treperavi natpis „REKLAME ZA 10 SEKUNDI”. 10. „Pranje ruku, pa večera! Pita je upravo izvađena iz pećnice.” dodala je uz dražesan osmeh. 9. Zahvaljujući godinama učestale izvedbe, patuljci su besprekorno pratili ritam mizanscena. 8. Uča je hitro podvrnuo rukave svoje košulje. 7. Ljutko je bučno negodovao. 6. Srećko je razdragano jurnuo prema vedru vukući ne baš oduševljenog Mutavka sa sobom. 5. Pospanko se tromo vukao prema vratima. 4. Kijavko se zajapurio iziritiran mirisom obilne sapunice. 3. Stidljivko je cupkao detinjasto, skrivajući se iza skuta Snežanine haljine. 2. „Vragolani jedni!” nežno im je dobacila Snežana. 1. „Još samo sekund, samo sekund.”, pomislila je ne skidajući blaženi izraz s lica i postavljući trpezu.

„EKONOMSKO PROPAGANDNI PROGRAM RADIO TELEVIZIJE SRBIJE!” odjeknulo je s površine ekrana. Snežana je s teškim uzdahom ispustila plahtu. „Koliko vremena imamo?”, upitala je. „Desetak minuta.”, odgovorio je Stidljivko. „Ovde je u toku predizborna kampanja, kandidata pun ceger. Tako je to kod svih koji su godinama bili etiketirani petokrakom. Tkivo višepartijskog sistema im se progresivno i uporno širi poput sarkoma. Anarhična proliferacija malignih ćelija. Znaš, rak je stara bolest, suprotно uvreženom mišljenju sapatnika „new age” filozofije. Spominje se već u hijeroglifskim tekstovima i hindu-upanišadama. I svi ćemo umreti od njega. Svi. Onako diznijevski. Nek’ mu je laka crna zemља.” Stidljivko se zagledao u svoje šake. „Jebem li ga, sad ne mogu ni ruke da operem! Moraju da mi ostanu prljave za narednu scenu. Pandemija počinje od prljavih ruku i kapljičnog kontakta. To si znala, ne? Ja redovno perem ruke. Znaš ono kad ideš u Klozet pa kad kažu „Pre zbog sebe, posle zbog drugih”. Ali problem nije u redovnosti pranja već u neprekidnom nizu dodirivanja, hvatanja, pridržavanja i uzimanja najrazličitijih stvari iz javnog i privatnog prostora. Taman zavrñem slavinu, a onda se setim da sam pipao i to i to i to, pa opet pod mlaz. I tako dok se ne setim svega. A pamtim kao slon, bar u domenu higijene. Znaš, ruke treba prati... „Znam.”, prekine ga Snežana već pomalo nestrpljivo, „Treba ih prati

srazmerno broju dodirnutih stvari u toku dana." Zatim doda pažljivije. „Izvini, trebalo bi nešto da završim dok traju reklame. Ne ljutiš se?" Udaljila se uz njegovo promrmljano odobravanje i uputila prema ostavi.

Skučena ostava u dnu kuhinje je jedino mesto koje se ne koristi ni u jednoj sceni. Tamo će na miru sročiti pismo. Ne bi trebalo da joj oduzme više od vremena predviđenog reklamama. Trenutno barata s pedeset četiri reči u minuti. Pet sati i dvadeset minuta koliko je ukupno posvetila korišćenju obrazovnog softvera, efektnog i simpatičnog interfejsa, „Typing Master", upravo sada će se pokazati kao dobra investicija. Pepeljugu nije videla niti čula već dvanaest godina. Poslednji put su se srele na „Popodnevnom maratonu Diznijevih princeza" u privatnoj režiji, tada još uvek sputanog, berlinskog pedofila Hajnca Mejera. Navlačio bi zavese na prozore garsonjere na uglu Anhalter i Vilhelmstraße, svlačio gaće i razvlačio purpurni ud po spontano izrežiranim sličicama svih onih malih devojčica iz Tomas Volf parka, dok bi Snežana glaćala rublje, metla kuću i zagrizala jabuku s unutrašnje strane polovnog portabl ekrana. U sumrak bi se spustio niz ulicu Vilhelm do zgrade Ministarstva finansija i prilježno zurio u mural socrealističkih motiva i dimenzija. Livci, zidari i graditelji pruga, zajapureni i znojavi, gipkih i čvrstih tela, stamenog stava. Paradigma discipline i istrajnosti. Ausvajs za koridor telesne uravnoteženosti i seksualne korektnosti. Od večeras. Do sutra. I prekosutra. Zauvek. Ili bar do narednog popodneva, kada bi se maraton nastavio. Čitavih devet dana zaredom. Isprva je bilo teško ostati pribran i koncentrisan na sceni, s druge strane ekrana, dok bi Hajnc sve glasnije i roptavije uzdisao i stenjao. No decenije učestalih izvedbi isle su joj na ruku. Uostalom, Hajnc bi postajao toliko smeten da su manje greške i izmene mogle proći sasvim neopaženo. Najmučnije je bilo kada bi pauzirao traku i ostavio Snežanu zarobljenu i zaleđenu u kadru. Bila bi primorana da ga posmatra u pomamnoj eksploziji njegove uvrnute fantazije. Patuljci su od čitave stvari napravili fazon, „Drkaton Diznijevih princeza na desnoručnom projektoru". Devet dana zaredom. A onda i onaj incident između dve predstave. Zatečena Pepeljuga, poricanje, snishodljivost, moljakanje. Bilo je najprihvatljivije prekinuti svaki kontakt. Ipak sada joj već duže vreme intenzivno nedostaje i zna da ovo možda i nije pravi način, ali potreban joj je neko. Pa bile su najbolje prijateljice!

U ostavi su redovi pregrada. Džepne edicije o samopomoći i neurozi postmodernog doba, Pekovi putevi

kojima se ređe ide i vukojebine u koje se nikada ne zalazi, Marfijeve moći pozitivnog i HIV pozitivnog razmišljanja, promišljanja i smišljanja, analgetici, sedativi, multivitaminski preparati, zalihe slatkisa, Prinčev rashodovani trenažer i Učina kolekcija tupea. Jednog dana će sve to spaliti, reciklirati, prodati preko Ibeja, štagod. Sada samo odgurne par kutija i seda za računar. Ustreptala i sa upornom zebnjom, znojavih dlanova, s čvorom u grlu i plitkog daha. Ma nek' ide život! Udhane duboko. Pa bile su najbolje prijateljice."

30.4.2009.

Draga Pepeljugo,

Prošlo je dvanaest godina, znam. I verujem da i ti znaš. Kako je onda bilo najprihvatljivije da prekinemo svaki kontakt, tako mi sad deluje najrazumnije da se obratim upravo tebi. Možda je kasno i možda ovo i nije pravi način. Prosudi sama. A možda je meni potrebno (i dovoljno?!) samo da se nekome (ikome?!) obratim, pa makar odjeknulo u prazno. Izvini što pišem haotično i, verovatno, interpunkcijski bahato, ali ne mogu/umem drugačije. U međuvremenu... Ne znam odakle bih počela. Toliko je toga... Volela bih da kažem da je Hajnc bio jedini, prvi i poslednji. Dobro, prvi jeste. Ali u nizu. Plejada likova na skali od rutavih do čosavih, od rošavih krater kategorije do bejbi fejsa, od vkv-a do sedmog stepena. Visoki, niski, debeli i mršavi. Ponekad toliko učestali da su čak prestale da me uznemiravaju i bračne svađe s smrtnim ishodom i deca s invaliditetima s druge strane ekrana. Pauziranje snimka mi je sve napornije i zbog užasnog spazma koji tada dobijam u mišićima. Postala sam zavisna od kompleksa B vitamina. Sreća pa su reklame predah. Kao audio-vizuelni paravan koji me odvaja od gledaoca. Uostalom, znaš i sama. A internet se ispostavio kao prezahtevan angažman. Svi ti klipovi, dajdžest izdanja, rimejk kombinacije... Vapim za jednim kratkim „switch“ u CNS-u globalne mreže. A opet... Serem. To mi je i najbolji izlaz ikada. Najefektnije idejno-praktično rešenje mog izbavljenja. Znaš, provalila sam 'zon. Sve dok neko ne startuje klip u kome se pojavljujem, mogu da lutam mrežom po sopstvenom nahođenju. Bez patuljaka, pardon malih osoba (da budem politički korektna, ha, ha), maćehe, Princa. Prepostavljam da si se žacnula na njegov pomen. Stići ćemo i do toga, ne brini (ili možda baš sad brineš?). Provodim se, stvarno, u svemu tome.

Toliko toga sam naučila. Jutjub, časovi solo pevanja (uspela sam da otpevam D, zamisli, totalno sam se naložila da budem alt), džez balet, kucanje... Kakva sam sve mesta videla! Svet (napokon i hvala velikom svemirskom imperatoru na tome) nije više samo hrpa lica sa spoljašnje strane ekrana. To su boje, planine, cveće, mora, šetališta, zgrade, mostovi... Hej! Postanem tako srećna. A onda neko opet klikne i teleportuje me u mali prozor. Zatim postane subskrajber, šalje link priateljima, familiji i komšijama. Užas! Ali zato obožavam lošu konekciju. To mi valjda dođe kao neka kosmička ili poetska pravda. Još više sam oduševljena ekspanzijom dijagonala ekrana. 42"! Hej, ceo kontinent s unutrašnje strane. Nekad se žešće bahatim. Kad se samo setim Hajncovog polovnog portabla. Kao kad bi doveli muzičkog superstara da peva za šankom. Fuj! Sigurno se pitaš kako je sve ovo uticalo na moje male ljude. Žao mi je što neke stvari nisi imla priliku da vidiš. Npr. Pospanko se pre par godina ozbiljno navukao na amfetamine. Bilo je nemoguće da odglumi. Brlavio je grande. Više putra smo dovodili dublera. Ljutko je praskao na sve strane i van kadrova. Usledila je teška hipertenzija, čak je dijagnostikovano predinfarktno stanje. Stidljivko se tad najviše skenjao. Zato je sad absolutni šampion hipohondara. Kaže da ruke treba prati srazmerno... Ma, bolje da ne znaš! Ostali su manje-više isti. Mada Uča ima novi fazon. Tupei i perike. Puna nam je ostava tog krša. Lovac kaže da je to početak transvestije i egzibicionizma. Kakav vokabular, ha? Zaprepastila bi se koliko je on sad intelektualan tip. Mačeha je ipak najgore podnela sve ove godine. Prvih nekoliko decenija je morala debelo da se maskira da bi ličila na baba vešticu, a danas to komotno radi bez šminke i kamufliranja. Zato joj ni džak pudera ne pomaže kad treba da radi Kraljičine scene. Više puta smo hteli da organizujemo audiciju, za zamenu, no ona ni da čuje. Usput je i delimično dementna. Srećom, na suflerku je pristala bez većeg pogovora. Jedno vreme smo imali slabe angažmane. Uništila nas je manga manija. Pa smo u tom periodu Čarobno ogledalo iznajmljivali jednoj virtuelnoj kući straha, a Prinčevog konja... Jebi ga... Pa napomenula sam ti da ćemo i do njega stići. Ne mogu da kažem da sam zaboravila onaj incident kod Hajnca. Ali isto tako ne mogu ni da tvrdim da me to više potresa toliko (ako me potresa uopšte, heh). Mada, očekivala sam da ćeš se ti prva javiti nakon svega. Ipak si ti... Znaš već. Iako ni on nije nimalo naivan i nedužan u celom tom spektaklu koji ste mi priredili. Najgluplje je bilo što sam ja bila ubedjena da si ti poslednja, od svih mogućih osoba, koja bi uradila tako nešto. Posle afere tvog Princa i anoreksične Grizele... Ko bi rekao... Pogotovo što si

često spominjala kako je Lovac markantan i šarmantan. A da nisi ti meni time samo zamazivala oči? Je li?! Izvini. Nadam se da si bar uživala dok je trajalo. Princ ume da bude tako pažljiv. Iako je poza u kojoj sam vas zatekla više ličila na sado-mazo akrobaciju. Eto, i to sam naučila na netu. Nebitno. Izvini još jednom. Bilo pa prošlo. Pa bile smo najbolje drugarice! Neke stvari su ipak važnije. Ionako sam s njim raskrstila još onda. U međuvremenu je imao „romansu“ sa Kraljicom Maćehom. To je bilo dok se još kako-tako držala. Rekao mi tad kao fura se na iskusnije. Kao fol mi polagao račune. A bilo je jasno kao dan da je samo čekao moj znak pa da batali celu tu šaradu. Koji pačenik! Mada, umeo je da bude zaista pažljiv, ne? Zaboravi, ako ikako možeš, sve one gadosti koje sam izgovorila onda. Možda me s ove vremenske distance razumeš, a možda si me i onda razumela. To sad nije važno. Samo oprosti. To mi je najbitnije. Nadam se da si dobro. Da podnosiš sve ove godine i da si mila i draga kao i uvek. I da si našla izlaz, portal, da kao i ja uživaš u samotnim internet lutanjima, učiš i gledaš nove stvari. Piši mi. Značilo bi mi. A i tebi, znam te.

Voli te tvoja Snežana J <3

P.S. Šaljem ti i zajedničku sliku patuljaka i mene. Nemoj da se uplašiš. Na slici sam ja u svojoj karakterističnoj plavo-žutoj haljini, samo iscepanoj, sa gotik mejkapom, kako pobesnele patuljke držim vezane na kanapima. To je naš novi projekat. Budi vrlo obazriva i diskretna u vezi sa tim. Ne želim ni da zamislim šta bi se desilo ukoliko bi neko za to saznao pre same realizacije. Sve smo smislili. Još samo malo i čudo ćemo da napravimo. Ne znam koliko će biti kvalitetni prvi nastupi, pošto je u pitanju nezavisni, autorski projekat. Niko nas ne podržava jer niko i ne zna za to. A onda je sa svim ovim gotovo. Ljudi će se buniti, znam, i očekujem to. Zabrinula bih se da to ne učine. Ipak je ovo renomirani dugometražni animirani film s sedamdesetdvogodišnjom tradicijom prikazivanja. 72 godine, hej! Bilo je i previše. A ovaj novi projekat će biti ultra hororac. Zato sam ja tako gotik a patuljci kao besni psi. Joj, sad bih ti sve o tome ispričala ali ne smem. Skalpiraće me ovi moji. He, onda bi još ljudi pomislili da je nova priča nastala na osnovu istinitog događaja. Ha, ha! Drži nam fige. Toliko želim da uspemo.“

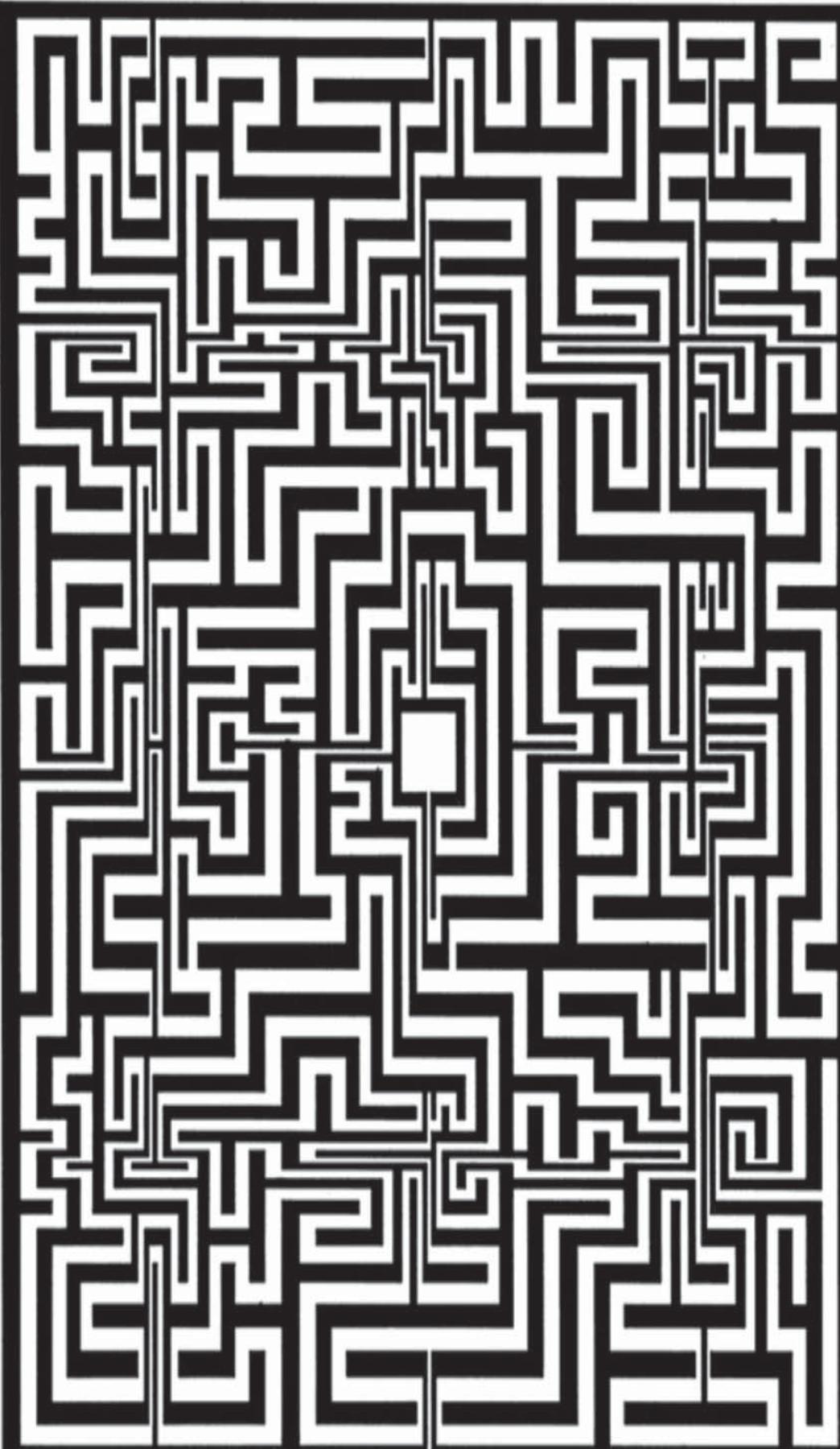
„JOŠ TRIDESET SEKUNDI DO KRAJA REKLAMA!“, odjeknuo je Mutavkov gromki bas. „Stižem!“ doviknula je Snežana. Jedan

kratak klik i „Your message has been sent” pri vrhu stranice. Klik-klik. Tako jednostavno. Nije ni čudo što to toliki ljudi rade tako često. Ustala je i poravnala haljinu. Očekuje ih scena večernjeg umivanja i pranja ruku. Ta je čak i zabavna. U svakom slučaju ugodnija joj je od one u kojoj dok mesi kolače peva pesmu „SOMEDAY MY PRINCE WILL COME”.

NE POSTOJE ĆELAVE DEVOJČICE

„Ne postoje čelave devojčice”, zaključio je otac razgovor o njenim grbavim i asimetričnim šiškama koje je tog jutra sama odsekla. Da, ne postoje. Otkad je Manja iz ulaza 4C, jedina čelava devojčica koju je ikada upoznala, prestala da dolazi na igralište, a Manjina majka počela da nosi crni šal, više ne postoji nijedna čelava devojčica. Iskorakačila je na pešački prelaz. Crveni čovečuljak se uspravio i podsetio je na njeno nepravilno držanje tela. Pomislila je da prava leđa neće učiniti da njene šiške izgledaju manje krive, naprotiv, pa je samo još dublje zarila ruke u džepove jakne i opustila ramena. Otac ju je povukao za okovratnik i zadržao je na trotoaru. Zagledala se u izlog frizerskog salona preko puta. Osim što su bile uvežbanije, kretnje frizerkinih ruku nisu bile ni po čemu različite od onih koje je ona načinila jutros pred ogledalom u pred soblju. Iako, u njenom slučaju, umešnost i nije bila tako važna jer je cilj bila čelava glava. Bilo je potrebno samo dovoljno puta štricnuti makazama. Kad je Velika prošle nedelje morala da je čuva, Njen brat joj je ispričao da regrute šišaju na čelavo kako bi starešine lakše videle šta im je u glavi i šta misle. A da vojnici u ratu nose šlemove upravo zato da neprijatelj ne bi video šta smeraju. Velika je zaključila da su to gluposti za dečake, pa su njih dve onda lakisale nokte. Sad je izvukla ruku iz džepa jakne i pokušala da izgricka crvene ostatke laka. I onako je Velika još ranije počela da je nervira. Još više je nervira što teta Sonja sve češće ostaje da prespava i ujutru obavezno obuje mamine skoro nove papuče sa štiklom i mašnom, a otac kaže kako joj lepo stoje. Teta Sonja onda pita „Lepo ili lepše?” Ipak, najviše je nervira što se svi ponašaju kao da ne mogu da vide šta ona misli o svemu tome.

PREVODI

DAN KADA JE UMRLA LEJDI GAGA

IZ ANTOLOGIJE NJUJORŠKE POEZIJE 21. VEKA DAN KADA JE UMRLA LEJDI GAGA

(Željko Mitić i Ana Božićević, Niš : Peti talas, 2011)

Dan kada je umrla Lejdi Gaga je naziv antologije njujorške poezije 21. veka izdavačke kuće Peti talas iz Niša. I odatle i ovaj izbor.

Njujork kao sedište jedne od najuticajnijih i najvažnijih pesničkih škola Amerike, rame uz rame sa Bitnicima, jezičkom školom Blek Mauntina ili San Francisko Renesansom, uvek je izazivao pažnju i interesovanje ljubitelja američke poezije. Ovim skromnim izborom kao i samom antologijom njujorške poezije 21. veka *Dan kada je umrla Lejdi Gaga*, koja će se uskoro pojavit u ediciji *Rollercoaster* želeli smo da predstavimo najkarakterističnije pesničke glasove današnje njujorške scene, tačnije njen presek pesnikinja i pesnicima najmlađe generacije, rođenim posle 1969. godine. Naš cilj je bio da ovdašnjoj čitalačkoj publici približimo pesničku produkciju 21. veka, jedan novi svet, do sada nepoznat ili nedovoljno poznat, poeziju autora koji na ovim prostorima nisu prevođeni i objavljuvani.

Pesnikinja Ana Božićević koja i sama pripada njujorškoj pesničkoj sceni je kopriredivač antologije.

Ono što je karakteristično kod šesnaestoro pesnika zastupljenih u Antologiji je izvestan evropski tj. evroazijski uticaj na pesnički izraz, koji nije bio tako jak kod starijih predstavnika njujorške škole i američke poezije uopšte. Savremene tehnologije, bolji uvid u pesničku istoriju i stvarnost, široko obrazovanje i otvorenost prema drugima kao i multietničnost samih autora u krajnjoj konsekvenци pruža vrlo zanimljiv spoj autentičnog pesničkog izraza i uticaja koji se protežu od Vitmena, Paunda ili Viljema Karlosa Vilijamsa koji su postavili temelje američke savremene poezije, preko tipičnih predstavnika njujorške škole O Hare, Berigena, Ešberija, Koha, Bernstina, Elis Notli, pa do prekooceanskih magova poput Majakovskog, Harmsa, Sendrara, Šalamuna,...

RUŽNI AMERIKANCI

Noćas sam sanjala Mariju Santjago
kako iščezava dok čisti i raspoređuje robu
u bodegi na Menhetnu, njen pozajmljeni šapat
okleva na leđima mušterija.
Uzimam svoje novine, jezikom žute štampe
prelazim letimice preko dužine
tamnoputih ruku Marije Santjago
i težine deteta koje je ostavila
kod kuće, na nekom neznanom & gustom mestu.
Kolumbija, Bogota, ta svirala sa grudima lešine.
Duž te kičme,
zemljotres naslovljava haićanski
pomor u Port-o-Prensu.
U susednom kvartu, s hladnom
konzervom đusa utisnutom pod laktom,
prolazim pokraj Marije Santjago
gde pred marketom praši voćke što su plovile
po zemljama koje niko od nas još nije video.
Pirana srce, sve je smrdljivi dinamit,
skretanje pažnje s
membrana današnjeg sukoba;
mi smo bez semena i ne možemo sadržati
raj u mesu ovog kokainskog jezgra,
pitak smo čaj čiji vlažni listići
nisu miraz već omotači onoga što bi u nama
vredelo u plesnivoj gomili koja truli,
kao na otpadu odbačena mapa doma.
Samo smo se šetkale ispred,
pušile cigarete s karanfilićem i raspredale
pokraj ne-života Marije Santjago i njenog
muža kome je odzvonilo i koji je otplesao
dođavola.

U pozadini uzavreli lonac praska,
usne sunca mirišu na travu
duž obrisa naših maljavih obraza,
a šutkanje momaka u jarku stupa na scenu.
Kipovi budućnosti prinuđeni
da više ne čekaju. Silazeći sa ivičnjaka,

preko ulice, upletena kosa ogoljuje nam
potiljke, a ružičaste obale bazena zapljuškuju
ostrvska gnezda;
promičemo pored žutih taksija
kao da su nam bedra varljivi anđeli,
bez ikavog smisla, kao kopilansko
nestalo dete Marije Santjaqo.

na krovovima bruklinskih horizonata.
Ko me celu ušiva ove noći?
Ko odnosi ovu mlitavost mog uma
i navlači izmaglicu boje senfa
preko oštih belih linija kojima ne služi nijedna
dužica oka?

Takva tišina progovara
iz sveobuhvatne tuge
oko Marijinog radnog prostora –
dovovanje njene kretnje produžava nam glasove.
Ona je živi pesak kroz koji koračamo.
Ne plaćamo joj
ništa da vrati đubre na rakunsku
pijacu. Širimo se
po kanjonskim pukotinama i uvaljavamo bluz,
vratи se, sačekaj da nam se vrati i dete,
rođeno iz ždrela što nas greje,
uzgaja lišće pripravljeno za gutanje:
niko ne čita budućnost, ne predskazuje sreću,
niti postaje san koji gleda
kroz stakleno oko u dubok vetar,
što plete korpicu šaptaja
verenu sa smrću žderaćicom svega, i nastavlja s
tim kamenom, spava
u pepelu na poslu, u talogu
vremenom gurnutom pod nokte kojima sežemo
da novcem platimo stvari što nas podsećaju

da jesmo, da smo mi, i opet jesmo
celog života koji nije
naš, Marijin, kao što u njenom životu
ona žali druge osećajem koji nije.

PESMA JE BORBENI ČIN

za Fame and Corporate Sponsorship

Je li ovo iznurenost ili glumim,
da li te stvarno pali
moj kratak šorts koji se vlažan obavija
oko tvog napetog pojasa na stepeništu?
Dok stojiš nepomično, dahćeš i zadržavaš dah,
ti si degenerik, tragaš za željom-
ne-potrebom, fabulom filmova kojoj
se rugamo ljubavnim životima.
Sve je kao na ekranu, požuda, osvajanje, usne
preko rasporenog mesa-trave, dehidratacija duše
u činovima.

Ručno oslikani dijamanti i šljokice koje sakupljaju
plutajuće ivice scene,
kako dodiruješ kliću, dražiš kitu
kad god stigneš, ponašaš se kao gladno stvorene
sve da bi ti svet uzvratio,
šapnuo da si seksi i nadarena.
Nadarena si, precizna požuda: kako se pomeraš
ka svetlosti, ističeš bradavice,
onda pozerski prekrštaš noge,
pa ih širiš, a isto to radiš sa srcem
dok ulazimo u tvoj uzan stan,
tvoj lični grad šupljih orgazama, trljajući
stisnuti bezdan, medeno-tesan jezik poput
pijavice

u dupe, a zatim neke sladunjave reči.
Još mi je stalo do tebe, s tobom sam,
u postelji, u rupama na ulicama kroz koje
prokopavamo rovove, kao puževi-golači na vrhu
zemljanog
sveta u šavovima, s tobom sam a mrzim te
uz ljubav kojom gladim tvoj stisak,
grabeći kosu, žečeći
njegovu moć, ne njega. Znam te,
tu mimikriju borbe, bestijalnosti koja bi ti možda
obezbedila
mesto kraj spasioca i ukrasila tvoj put
nakon lake večernje lepote. Imitacija olakšanja,
jer to nešto drugo jeste minduša
koju vuku zubi-ne-savršenstvo,

pogled u mraku na tvoje lice
nenašminkano i u senci. Čak ni ne znaš da
padaš u ono što gradiš,
načinjeno od onoga što jebeš,
osećaš krivicu za užitak,
kako izvlačiš korist i vidiš nas druge
kroz pore svojih napora,
kao da će nas mnogo posla i kasni sati
negirati, izbrisati sa tvog traga,
učiniti da se osećaš bolje. Sad saberi svoje
pupoljke,
svoje V-izreze podzemlja, sav kul krš iz fioka
kao svedok svakog tvog nastupa,
dozovi u pomoć bićeve i kožne kite,
svoje Princ Albert usne i podsmeh pesama,
hajde da se igramo zatvora u prostorima za
maskiranje kojima se upasuješ.

Prevela Ivana Maksić

Matvej JANKELEVIČ (Matvei YANKELEVICH)

UKORIČENA SVESKA

ODLOMAK

Zaveden sam slikom
prirode, zaista

kada poverujem u nju
svet nestane

oduševljen sam
bistrinom i pristojnošću

domišljatošću i snagom
junačkom prevarom umetnosti; ali

nemam šta
da krijem -

to je gotovo
kao da nemaš

šta da obelodaniš
šta da ispričaš

sem onoga što ponavljaš
iznova i iznova

na različite načine
zato mene zanimaju stvari

onakve kakve jesu, drugim
rečima, ili, još bolje,

u nedostatku pravih.
Napokon. Avaj! Ne teraj me više

da budem teatralan
da razotkrivam svoja naj-

dublja osećanja, koja
su slična kao

kod drugih ljudi
mada ne baš ista.

Negde se zaista nečija
utroba prosipa, mozak

curi iz lobanja, celina se
razbija, dok ja

ovde sedim. Nešto užasno
je negde, na sreću

ne ovde. Ali, iako je
moj mozak i dalje u

mojoj glavi, u lobanji
koja treba da ga čuva,

nedostaje mi prave hrabrosti
dah mi je prekratak za

reči, moje reči – besmislene,
osiromašene, bez aluzija –

ne pokazuju mi put
jer su se i same izgubile

ne dramim
ne pretvaram se

ne želim sažaljenje
voleo bih da prestaneš

da me slušaš! Mož-
da bih voleo da lagano

nestanem zauzmem stav
ili napišem knjigu ili

promenim košulju prošetam
stazom popijem piće

pronađem put ili
pratim trag. Nastavljam:

Belo vino uopšte
nije belo.

Toliko je mnogo mrtvih
a ja i dalje mislim o njima

kao da su nekada bili živi.
Ne želim da budem

elegija. Ne želim
da budem pčela.

Ne želim da budem
orao koji posmatra

vrhunce. Ne želim
da stvaram.

Ne želim da budem
ukoričena sveska.

Ne želim da me
ikako zoveš.

Zaista bi trebalo da ažuriram
svoju radnu biografiju.

Sitna slova teže
da prevore čitaoca

u posmatrača:
pogled kroz –

kažeš da je ovaj svrako-
pis možda prozor

ka svetu? Poznato je
da reči mogu da

opplode devicu i
daju život glini.

Ali reči i svrako-
pis nisu ista stvar.

Moj otac ne bi poverovao
da je ovo primer

dobrog pisanja. I
bio bi u pravu.

Pošto on više ne može
da govori, ne moramo obraćati

pažnju na njegove reči,
niti ih se držati. Kao i obično,

previše različitih tema
se meša ovde bez

nekog sklada. Ništa ne ostaje.
Uspon bez silaska.

Niko nije odeven u tamnocrveno.
Niko ne drži knjigu

u jednoj i skiptar
u drugoj ruci.

Ako slika ne
sadrži stvar

hoće li reči sadržati
sliku? Prošaranu

rupama, valjda.
Stih je granica.

Ne u smislu
jednakosti već u

smislu „to je to“
ili „podrazumeva se“.

BORIS

Boris je legao nauznak na tle i počeo da posmatra kako se stvari dešavaju. Počelo je lagano. Ali se nešto izvesno dešavalo. Borisu je pala na pamet luda ideja da napravi nešto, pa je počeo od sebe. Rekao je svom desnom stopalu, Napravi se. I tako i bi. Potom je isto učinilo i levo stopalo. Ubrzo mu je to dosadilo.

On pomisli da bi mogao da napravi nešto drugo, ali šta.

Stolicu.

Prvo je razmislio kako bi ona trebalo da izgleda, šta je to stolica, od čega se sastoji. Kada je otvorio oči, ugledao ju je pred sobom. A kada je ponovo sklopio oči, zaspao je i sanjao o stvarima koje nikada ne bi mogao da napravi u svojoj sobi, stvari koje nikada neće videti pred sobom čim bude otvorio oči.

*

Boris rastavi stolicu. Delove složi u gomilu. Zapali šibicu. Pošto delovi behu od drveta, oni počeše da gore. Boris baci i šibice u plamen. I one behu od drveta, pa i one počeše da gore.

Netremice je posmatrao kako delovi gore. Dovoljno mu je bilo da samo tako posmatra. I stolica je bila začuđujuće zadovoljna, kao da je ovako ispunila svoju sudbinu. A Boris joj je u tome pomogao. A kada je sve bilo gotovo, ostala je progorena crna rupa u drvenom podu tamo gde je ranije stajala stolica. I Boris se spusti u tu rupu.

OGRANIČENJE PTICA

4

Prelistavajući polovne knjige na 92. ulici, čuo sam
kako mladić kaže preko svog mobilnog
Dobar dan, da li je ovo broj koji ljudi okreću kada
pronađu mrtvu pticu na ulici?
Kasnije sam video goluba kako leži u blatu, i
dečake bez majica
koji su ga bockali štapom, želeo sam da kažem
nešto
ali nisam znao koji broj da okrenem.

5

Rendi Džonson, bacač Jenkija i budući član Hola
slavnih, i dan danas odbija da govori o galebu
kojeg je pogodio u Sijetlu loptom koja je išla
155 km/h na prolećnoj trening utakmici 1994.
godine. Nesrećni je galeb eksplodirao u vazduhu,
a njegovo je telo poput kovitlaca belog perja
iznad oblaka palo u travu uz tup zvuk. Činilo se
da Džonson želi da ode do ptice, onako kako se
prilazi pregaženom psu, onako kako biste ostali
uz tog psa dok ne ugine, ali nije otisao; stajao
je na uzvišici sve vreme dok sudije nisu uklonile
nered. Nije čak ni završio svoj krug. Pet udaraca
kasnije menadžer se dogegao do njega i zatražio
izmenu bacača. Eliot je ovo znao. O ovome je duh
govorio Blejku, o ovome je Jejtsu njegova žena
šaputala na uho – o Spajserovom radio prenosu
utakmice na vrelom
podnevnom suncu.

6

Jednom sam čuo poređenje
srca sa zapanjenosću prvog galeba koji je pojeo

ribu
ja o tome ne znam šta da kažem
mada sam hranio i galeba i svoje srce
Alka Selcer tabletom,
koja me podseća na morsku penu na pesku nakon
plime
kada se voda povuče natrag u sebe.
Srce nije galeb, Alka Selcer ga neće ubiti;
neće odleteti samo zato što ga dečaci gadaju
kamenjem
i, baš kao i poezija, ono nije
za kukavice.

16

Spajser ima pesmu u kojoj nema nijedne ptice. To
je i naslov same pesme:
„Pesma bez ijedne ptice“
U toj pesmi slike pojedu njegove prijatelje. I na
kraju
nema ničega
nakon što bilo ko od nas umre, sem mira poezije.
Barem tako kaže ta pesma.

17

Posmatrač ptica, star 62 godine, pogoden
zalutalim metkom, je preminuo
jedan je od naslova u Dnevnim novostima (u
moju zabit
ne dolazi Tajms). Članak, kako izgleda, se zasniva
na svedočenju žrtvine sestre.
Ja sam u restoranu u Osiningu, jedem tost od raži
i čekam da se desi
čudo. Prema sestrinom svedočenju, ženu je
pogodio zalutali metak
dok je hodala šumom ka mestu sa kojeg posmatra
ptice. U harlemskoj bolnici kažu
da je zvanično žena preminula usled „velikog
gubitka krvi izazvanog prostrelnom
ranom.“ Pitam se koji je mistični razlog njene
smrti. Pokojnica je 17 godina
radila kao gradski službenik, saznajemo iz 52 reči

navedenog članka. Tost se
ohladio i stvrdnuo. Niko nije uhapšen. „Veoma je
tužno“, kaže njena
pedesetsedmogodišnja sestra, Debora Blum. Da,
posmilih ja,
zaista je veoma tužno.

ARS POETICA

Htela sam da ispričam veterinarki o videu sa mačkom koji mi je Džeјson poslao
ali nisam iz straha da će me smatrati čudnom
tako sam usamljena
juče me je nazvao momak, ponovo pijan
rastrzan između zvonkih suza i odanosti
urlao je na mene sa takvom ogorčenošću
kakvu nikada ranije nisam čula
i rekao mi je da nisam ni za šta
iako on možda nije to baš tako mislio
ja sam tako čula
kada mi je rekao da moj život nije vredan
a moje životno delo nije vrhunsko delo.
Želim ja da spasim ovaj svet, ali
ja zapravo želim da pišem pesme po ceo dan
želim da ustanem, pišem pesme, zaspim,
pišem pesme u snu
pretočim svoje snove u pesme
pretočim svoje telo u pesmu divno odevenu
želim da mi lice bude pesma
upravo sam otkrila kako da ajlajnerom
iscrtam uglove svojih očiju kako bi izgledale
krupnije
u meni stalno postoji neki romantični nemar
želim da osetim užas umesto drugih
i ja to mogu samo kroz pesmu
samo kroz pesmu mogu da sažmem mnogo reči
u nekoliko njih
kao kada je on rekao da nisam ni za šta
ja nisam ni za šta
dobrota više nema nekog smisla
ali što se odanosti tiče
to je već neka druga stvar

NISI MRTAV

Volela bih te kada bi bio mrtav
Ali ti nisi mrtav, živ si
Tvoje telo odzvanja u meni živo
Odzvanja živo, ne kao mreža plavih nerava
Zatvorena u staklu
Ne kao poput gume crveno srce zatvoreno u
staklu
Ne kao spaljeno telo zatvoreno u staklu
Već kao prava stvar, nešto meko
Meko i divlje
Tako mi je drago što sam napustila ovaj svet
I pronašla divljinu тамо, у теби
Tako mi je drago što sam bila dovoljno hrabra
Da napustim место u sebi koje nije divlje
Da odem u pećinu života koja nije mrtva

JESI LI ŽIVA

Slušam najgore sranje od muzike.
Spavam sa medijumima i to jednostavno nije
isto kao s Bogom. Svi
koje sam ikada osakatio kažu mi da se prikažem
ili ostavim sebe na miru.
Želim da strgnem svoje lice i zapalim ga.
Osećam se poput kruga koji obuhvata
sve. Idem dalje
i dalje, ali je svaka duša
u pogrešnoj boji.
Ponižavam ih jednu po jednu, za svaki slučaj.

ARIZONA ILI FLORIDA

Nikako mi ne uspeva da čitav jedan dan volim ili mrzim ceo svet.

Na sve strane dajem lažne informacije, bez zadnje namere, naprsto moram tako. Život mi se neprestano gadi. Ljudi idu

u Arizonu ili Floridu da umru kada više ne žele nikuda.

Ne želim da budem crna kutija ali se i ne izvinjavam.

Mogao bih te oživeti, kad bih samo mogao da ti dam veštačko disanje i ne povratim.

DALEKO ODAVDE OSTAJTE, O GREŠNI

Ljudi se boje da pevaju o onom što misle
ali ne i ja. Ja iskorišćavam
gotovo sve, i svi to znaju.
Nije dovoljno osetiti se prevelikim
za male planove. Volim sintetiku
svake vrste a nebesima poručujem
da mogu da mi popuše. Ova bogolika rana
koju nosim na sebi nije namerna, ali ti jesi.

PESME LEDA

1.

sručila sam pivo u sebe // pod zastorom zime
dok su stepeni postepeno opadali
htela sam da ti ponudim pištolj // tu moćnu alatku
iza narodne kuhinje
gde je sve ustreljeno // umlaćeno
ekonomija se ježi od sebe same // ujedinjenih
radnika
želim da budem nevidljiva, lišena svega

2.

zaklonila sam oči // sve grančice jedne šume su u
mom telu // ušao si
čini se da ti je trebalo onoliko koliko i drvetu da
izraste u meni // u punom naponu
kada sve presuši // a vетar obara grane pored puta
sve što ostaje je deblo // kako da ne izraste

3.

nema vidika // odavde
kada bi u bunaru stalno bilo vode // bila bi eterična
vazduh prošaran slabim svetlom // mašine za
maglu // ledene kape
lakej // svoje bih misli // satkala od kuninog krvna
// da ugrejem mozak
za jezero koje se u trenu pretvara u led
i pticu jebeno neverovatnu kada je zamišljaš

4.

cela sam propala kroz led // plivala i tonula u
nevidljivim putanjama
izvučenim iz sobe mojih sećanja // bila je prepuna
// bila je puna mene
umotavam svoju pušku // veslo probija led
dok su me izvlačili // ja sam se preobrazila

5.

u glini je bilo ispisano samo // bili smo živi
glad zahteva pažnju pored oscilacija donje vilice
vremena //
koliko god da budem blizu da odredim sebe
// uvek završim kao nepotrebna // i govorim //
vitražu neprozirnom poput butine // da moje srce
nije takvo

Preveo Željko Mitić Mlađi

NENASLOVLJENA

Šetao sam neprekidnim uživanjima
mračne intestinalne slike i prilike kada sam osetio
metilheksilciklododokan¹ prvih pijanaca
neprestano pojući entuzijazam udrušući
jutra od hidrogen peroksida i aloa vere
skladišto sam gomilu na svojoj glavi i počeo
razbacivati
na središta pregrada svako od mojih hiljadu
srcâ ponaosob; to je bio neobičan kompliment
ali se srećom načičkao u slatko otapanje
promrzline usmrćene na putu ka zdravlju i
poplavljene
modnim detaljima ka kiseoniku. Pomislio bi.
Nešto
je počelo da salutira i rasprnulo se u hiljadu
slavuja koji su puštali brade i stajali u
doseljeničkim redovima sedam časova u raznim
kontinentalnim doručcima, izdavajući se za miris
koji ispuštaš dok spavaš ili dok pipaš sveže
okrečene zidove.

¹ U originaly „cyclododocane“ „cyclododecane“ - ciklododekan. (prim. prev.)

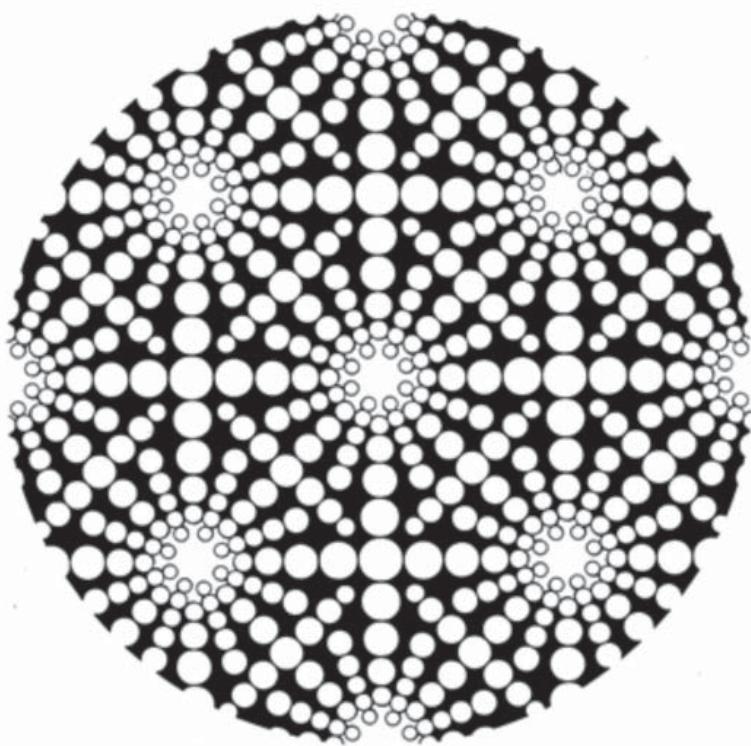
SREĆNA DECA OD KAMENA

srećna deca od kamena² za zid prikovana
stomaci oposuma³ posvuda⁴

² „glad stone children“ - može imati i značenje „deca Gledstouna“, prisutna je dvoznačnost. (prim. prev.)

³ Američki pacov torbar (prim. prev.)

⁴ Ovde takođe postoji višeznačnost. „possum belly“ se u slengu koristi da označi dlakav stomak. „Possum belly overalls“ je i naziv jednog albuma Boba Dilana (1969.). (prim. prev.)

DVOSMISLEN TRK PONIJA

3-20-05

Zalažem se za šetnje po neobičnom autobuskom premoru & razgovoru na granici
recimo da li se sve sastoji od velikih ledenih tanjira
od vatre & nogu poetskog govora
tako namćorasta stara soda lažira buđenje za
kukuruzni hleb ali noć je
nemoguće je biti ovde u tome ovde je isto kao
udovi što škripe
kao da sam na označenim zdravim mestima ali bi
mi se više svideo kvrgav ud
želim da umrem ogranačak drveta & ja sam ushićen
što će jednog dana umreti pa će
se tada promeniti sve ono što me je progonilo ne
verujem u život posle smrti nadam se
da je to hrabro sve je izašlo kroz prozor kada je
moj otac
umro svaka šansa za lagodan život & plaćam od
toga svoj ulazak
u svet misli pre toga bile su pesme & televizija &
Braća Marks & neko stariji da mi zapertla cipele da
sad uđem u
svoju staru zgradu bio bi to prestup ali su te slike
sijale u mom umu nisu voleo bih da nisam živeo
tamo sada mi se
ove reči nameću ali će uvek živeti tamo & uvek
ću vam
pričati o tome.

Ana BOŽIČEVIC

DAN KADA JE UMRLA LEJDI GAGA

Kakav je ovo dan: je li on poput duge,
apstrakcije koju donekle shvatam, je li kuća sa
belim zastavama
kako ga mogu doseći.

Znala sam nekoć curu koja je zvala sebe Lepotica
a svoj kožni aksesoar Zveri.
Pa, mogu li stvari biti onakve kako ih nazovem, je
li u tome tajna.

Jednom davno u istočnoj Evropi
živila je devojka koja je išla u klub Kontura:
dirala se na Obronku među Oblaćicima™.

Sve to zvuči bezveze. Jeste, dirala sam se. Pomalo
debela,
nikada nisam mislila da sam nešto nadarena,
zvezda,
ja jednostavno nisam „kapirala“ druge. Ali ti,
ti ne želiš da čuješ taj deo, ti samo želiš da se
seksam
među politikom.

Jebi se: ja samo želim da pišem o
bumbarima, bumbarima.

Njujorška škola je nastala jer
stvari moraš da imenuješ u Njujorku.
Inače, previše toga postoji

INTERVALI MOLBI

„Želim da ti dokažem
da te volim“, rekoh svom
očuhu

nakon što me satima ubedivao da se
odreknem stana koji još uvek nisam bila
nasledila,

i koji je on mislio
da njegova dva sina treba da
naslede.

Čak je i njemu bilo muka od toga.
Šta mi bi, da sam turala
lepotu

i strpljenje u lažnu prodaju ljubavi.
I bio je u
pravu.

Opametila sam se. Sad kad me pitaš da kažem:
„Bomba je kutija zvezda“, ja ne mogu to da
učinim:

ne mogu da učinim bombu
lepotom za
tebe.

Želiš biti deo nečega? Oblaci nad
Vol Stritom
jesu

isti kao kod Đota,
ali da li je to neka
uteha?

Kada pomisliš na bombu,
čak i kada joj
suprotstaviš

strah, zar ti ona
ne izaziva
erekciju?

Zamisli ljupku
dobroćudnu
pesnikinju:

malu, visoku ili raspupelu,
biraj. Ili vatrenu-kad-se-naljuti
lezbejčugu

ako se na to
pališ. Ona je na ti sa pokretima,
drvećem

i pticama: njeno srce
govori tvom srcu da treba da ima
srca.

Onda spomene bombe.
BUM! Dobiješ erekciju. Shvatam ja
to:

uzvišeno je mirisati eksplozivni
kraj njenog
srca.

I moje je telo ponekad
jedna velika
erekcija.

U ratu sam mazila sliku
jedne cure, pred tom istom
curom.

Kad bi mi stisnula ruku
bilo je to kao
drkanje.

Ali kada je
nagazila
minu

njeno telo nije
izgledalo ljupko. Njena
noga

koja polete kroz vazduh
ne beše ljudka. Zašto ja spominjem
ovo?

Jer je potrebna erekcija
da bi se detonirala
bomba.

A da se demontira,
treba strpljenje, dokaz ljubavi. Svi mi
želimo

da živimo, a onda se
demontiramo. Sačinjeni smo poput
jelena

od svetla ali više volimo da se
modiramo. Ono što nas
demontira

mora da nas voli
ali ne želi da
guramo

lepotu u cipele.
Ili samo
nogu

ili planetu. Ili
da samo
svršimo.

Nemoj joj se obraćati sa „ona“.
Mislim,
bombe.

Ova bi pesma trebala biti
opomena. Zašto onda pokušavam da uguram
lepotu u
opomenu.

Možda sam umorna, možda želim
lako rešenje. Prošle su
godine

otkad sam videla pravu-pravcatu
erekciju uživo: ali mogu da je zamislim u
letu

kroz vazduh.
Ne izgleda
ljupko.

Ono što želim da kažem
je da želim da ti dokažem da
te volim

kao bljesak snega
ocrtan na
licu

ili onako kako je odeća iz sedamdesetih
izgledala u
sedamdesetim:

ne kao-nova, već sasvim
nova. Pa ipak, mora da
ostari

da bi iznadrila
dokaz. Sed(n)i kao zec na
bok.

Poslušaj to brestovo kosovo
kapitalističko
svetlo

Hoću da kažem, nemoj me ubiti
svojom
erekcijom

molim te. Pričekaću te.

Preveo Željko Mitić Mlađi

KNJIŽEVNA POŠTA

ILI KAKO POSTATI (ILI NE POSTATI) PISAC

Opservator, Krakov Optužujete nas zbog ubijanja mladih književnih talenata. „U te nežne biljčice – čitamo – treba puhati i duvati, a ne kao što vi radite, kritikovati njihovu slabost i nesposobnost donošenja na svet zrelog ploda“. Nismo pristalice stakleničkog gajenja književnih biljčica. Biljčice moraju da rastu u prirodnoj klimi i da se na vreme prilagode njenim uslovima. Katkad se biljčici čini da će postati hrast, a mi vidimo da je najobičnija travka. Čak najbržnja nega neće je pretvoriti u hrast. Katkad, naravno, možemo pogrešiti u dijagnozi. Međutim, mi tim biljčicama ne branimo da rastu, niti ih čupamo iz korena. Mogu da rastu dalje i da jednom pruže dokaz o našoj pogrešivosti. S oduševljenjem ćemo priznati poraz. Uostalom, ako biste sa više volje čitali našu rubriku, mogli biste primetiti da kada samo nađemo nešto pohvale vredno, trudimo se da to istaknemo. A to što je pohvalâ relativno malo, nije naša krivica. Književni talent nije masovna pojava.

H.J. Rožnjica Uredniku *Pošte* dosta često se događa da čita pisma s pretnjama. Ta pisma zvuče manje više sledeće: molim vas, recite mi, da li moji tekstovi nešto vrede, ako ne vrede – da smesta okončam s tim, da ih pocepam, bacim, oprostim se sa snovima o slavi; postaću očajan, posumnjaću u sebe, pokleknuću, propiću se, prestaću da verujem u smisao vlastitog života, i tako dalje, i tako dalje. Tada urednik ne zna šta da radi. Jer, sve što bi imao da napiše postaje opasno. Ako napiše da su stihovi ili proza loši – eto ti velike tragedije. Ako napiše da su dobri – autor može pošiziti zbog svojih sposobnosti. (Već je bilo takvih slučajeva). Neki žele još više, da im se smesta odgovori, jer se mogu dogoditi strašne stvari. Ne dopuštaju nam da makar malo razmislimo.

Harry, Šćećin Sastavili ste dugačku listu pisaca, čiji talenat urednici i izdavači u početku nisu prepoznali, a kasnije su zbog toga veoma žalili i stideli se. Aluziju smo shvatili u letu. Feljtone smo pročitali s poniznošću svojstvenom našoj pogrešivosti. Neaktuelni su, ali nije važno. Svakako će se naći u Sabranim delima, ako napišete nešto veće od Lutke i Faraona.

H.C. (G. ?), Slomnjiki Molimo – šta ima da molimo: preklinjemo – šta ima da preklinjemo: molimo se Bogu da nam šaljete čitljivo napisana dela. Međutim, neprestano nam stižu – možda čak na nivou Dragog Gospodina Tomasa Mana – rukopisi ispisani sitnim slovcima, s mrljama od mastila i sa zavojitim crtežima umesto potpisa. Uzgred budi rečeno, u odgovorima ne možemo da uzvratimo istom merom, jer majstori štamparskih veština još nisu izmislili nečitljiva slova. Kada do toga dođe, bacićemo se na ocenjivanje.

Barbara D, Bitom Nisu samo rukopisi nečitki već i mašinopisi. Čini se da ste poslali desetu kopiju. Imajte milosti, oči se čak ni za devize ne kupuju. U početku smo mislili da ste u kovertu stavili restoranski meni. Jer, u našim ustanovama za kolektivnu ishranu bolje kopije po pravilu se upućuju knjigovodstvu, a gore drhtavim rukama potrošača.

E.T, Lublin Čitamo i čitamo, probijamo se kroz umrljane i crne od precrtyavanja stranice, kad nas iznenada obasjava misao: zbog čega konačno i mi ne možemo da budemo frustrirani? Zašto drugi mogu, a mi ne možemo? Zbog čega smo voljni da čitamo, kad sve svedoči o tome da autor čak nije bio voljan čisto da prepše tekst? Sigurno da ne moramo da budemo voljni. A našli bi se za to i razlozi: jer pada kiša, jer je Genja glupa, jer nas žiga u kolenu, jer Ala ima macu, jer Kovalski jedva žive život, jer nas niko ne poziva u bioskop, jer vreme leti, jer je dosadno, a i tako jednom će nastupiti smak sveta. Međutim, posle svega toga ponizno se naginjemo iznad teksta, da bismo ga pročitali do kraja. Mada nemamo na šta da odgovaramo.

Krist. J, Sendišuv Draga Gospođo, ideje niti kupujemo niti prodajemo. Niti posredujemo pri kupovini i prodaji. Samo jednom smo, zbog nežnosti srca i krajnje nekoristoljubivosti, pokušali da jednom poznaniku sugerišemo ideju za roman – o trgovcu koji je samog sebe bacio u vazduh. Međutim, poznanik je ideju shvatio kao ekstravagantnu i izjavio da se nikako ne može iskoristiti. Od tog vremena smo postali mrzovoljni.

M. Z, Varšava Život urednika Pošte pun je iznenađenja. Od nas se traže nemoguće stvari. Na primer, upućuju nam se molbe da napišemo pismo (privatno!), o tome kako i šta napisati, da bi bilo štampano. Drugi nam upućuju molbe o tome kako

sakupljati materijal za školske zadatke ili pisati referate. Treći nas mole da sastavimo spisak knjiga koje treba pročitati, kao da razvoj pisca ne zahteva apsolutnu samostalnost u toj oblasti. Vi ste Gospodine Marko na simpatičan način dopunili tu listu, poslavši nam pregršt finskih stihova (u originalu!) s predlogom da izaberemo za štampu one koje želimo – a kada načinimo izbor, obećavate da će te ih prevesti. Dakle, svi stihovi nam se na oko sviđaju, objavljeni su na lepom papiru, slova su čisto i jasno štampana, razmaci i margine su ujednačeni, samo je jedna reč precrtana nalin perom s plavim mastilom, što stih naročito ne ruži, čak naprotiv, svedoči da je autor brižno proveravao mašinopis.

Ata, Kališ Vaši lepi stihčići, puni dvorske afektacije podstakli su nas na sanjarenje. Ako bismo imali zamak sa sporednim zgradama i vrtom Vi biste vršili funkciju dvorske pesnikinje, opevali biste neprijatnosti koje doživljuje latica ruže na koju je sletela nepozvana muva i hvalili biste nas zbog toga što prefinjenim prstima odgurujemo gaduru s čarobnog cveta. Naravno, pesnik koji bi nas podsećao na trovanje dvanaestorice stričeva bigosom, kao netalentovan, za to vreme bi robijao u tamnici. Jer, stih o ruži bi mogao da bude remek-del, a stih o stričevima rđav...Da, da, muze su amoralne i kapriciozne. Ponekad pogoduju tričarijama. Ipak je poželjno da pesnik progovara jezikom svoje epohe. Vaša dela su starinska po formi i u domenu pojmove. To je neobično za devetnaestogodišnju devojku. A možda su to strofice prepisane iz prabakinog spomenara?

Mars, Vjelička Lično poznanstvo sa nama nije ni za koga odviše šampanjski doživljaj. A kada se o početnicima književnog umeća radi – dosađujemo im neobičnim pitanjima. Na primer, da li vole Fredra, a ako da ili ne, zbog čega. Posle, iz čista mira postavljamo pitanje u vezi s nekakvim detaljem iz Kamijkeve Kuge, a trenutak kasnije razmišljamo glasno ko je napisao humoresku o uređivanju novina za ratare, ko? Za neke pitanja su veoma teška.

Magro, Krnjica Dragi Gospodine i Gospođo, suviše zahtevate od nas. Oboje pišete stihove i konačno želite da znate ko od vas piše bolje. Više bismo voleli da se ne petljamo u to, pogotovo što nas je u pismu užasnula rečenica: «Mnogo od toga zavisi...» Naticanje u braku dobro se završava jedino u

filmskim komedijama. Uostalom, imate isti stil, odnosno veoma težak za prepoznavanje. Pa ipak, kao fanatici kućnog ognjišta, želeli bismo da se zadržimo na ovom Solomonovom izricanju suda.

J. Šim, Łođ Baš lepo. Brižno ste prepisali fragmente priče Jana Stoberskog i poslali nam s molbom da ih objavimo kao debi. Međutim to nije ništa u poređenju s jednim titanom rada iz Gdanska koji je prepisao čitavo poglavljje iz Čarobnog brega, menjajući imena junaka do neprepoznatljivosti. Bilo je toga oko trideset stranica. Prema tome, delujete prilično jadno sa četiri stranice svog rukopisa. Treba zagrejati stolicu. Za početak preporučujemo Ljudsku komediju. Dobra je i ima je mnogo.

Izbor i prevod s poljskog Biserka Rajčić

ESEJI/KRITIKE

VATROMETI I BAJKA O AKTEONU IZMEĐU LIRIKE ITAKE I OTKROVENJA

Sukob „starih“ i „mladih“ osnovno je obeležje srpske književnosti dvadesetog veka. Poetski angažman „mladih“ pesnika doveo je u pitanje kanone, tradiciju i norme „starih“ – bilo da se radi o književnim kritičarima ili o pesnicima. Rušilačka, prevratnička poezija i proza „mladih“ ugrožavala je institucionalizovano pesništvo. Srpska književnost od dvadesetih godina XX veka odlikuje se upravo sukobima u književnoj kritici, gde su se branili sopstveni stavovi i osporavali stavovi protivnika. Sukob se razvio pre svega na kritičkom planu – različiti članci, eseji i manifesti, kako bi se objasnila i odbranila nova poetika; odnosno – napadi institucionalizovane kritike sa druge strane, kako bi se nova poetika diskreditovala i pokazala kao rušilačka. I tu su „stari“ imali pravo. Poetika „mladih“ u svojoj osnovi jeste nosila rušilački i prevratnički element. Zbog toga je i delovala tako šokantno.

Novo u poeziji je najavio još Dis *Utopljenim dušama* 1911, ali pravi prevrat donosi *Lirika Itake* Miloša Crnjanskog 1919. Oko te knjige razviće se žučne polemike i time započinje pravi sukob oko mesta i uloge poezije u društvu. Naime, grupa „mladih“ sa jedne strane odbija ideju Jovana Skrelića da poezija treba da bude društveno angažovana, dok sa druge strane odbija i estetička pravila Bogdana Popovića.

Pokušaj imenovanja perioda dvadesetih godina prošlog veka čini se da se u srpskoj književnoj kritici završava uvek konfuzijom. U osnovi problema možda leži nedoumica kritičara i teoretičara da li bi različite -izme nastale tih godina trebalo označiti kao stilske formacije ili pravce i da li je moguće u osnovama -izama naći konstante zajedničke svima, koje bi omogućile da se pomenuti period označi jednim imenom. Za sada, kao najbolje rešenje nudi se upotreba termina *avangarda* koji obuhvata sve one tendencije i pojave u srpskoj književnosti od 1919. godine.

Kao najznačajniji pesnici dvadesetih godina izdvajaju se pre svega Miloš Crnjanski (*Lirika Itake*) i Rastko Petrović (*Otkrovenja*). No, pored njih delujuju i drugi pisci i pesnici, pri čemu na planu književno-kritičke odbrane stoje, pored Crnjanskog, još Todor Manojlović i Stanislav Vinaver.

BIBLIOTEKA „ALBATROS“

Lirika Itake izlazi 1919. i najavljuje buru koja će trajati narednih nekoliko godina. Vinaver zajedno sa Manojlovićem 1921. pokreće Biblioteku „Albatros“. U proglašu ove biblioteke stoji kako je njen osnovni cilj i ideal „gajenje i širenje DUŠEVNE KULTURE.“¹ Prema najavi iz istog proglaša, biblioteka je trebalo da izda dela Miloša Crnjanskog, Todora Manojlovića, Stanislava Vinavera, Isidore Sekulić, Boška Tokina, Siba Miličića, Iva Ćipika, Milana Begovića, Rastka Petrovića, Svetislava Stefanovića, Tina Ujevića, Stanislava Krakova, Apolinera, Vitmena, Balzaka, Poa, Flobera, Žida, Makijavelija... Od svega, svetlost dana ugledaće *Dnevnik o Čarnojeviću* Miloša Crnjanskog, *Burleska gospodina Peruna boga groma* Rastka Petrovića i *Gromobran svemira* Stanislava Vinavera. Izdavačka delatnost biblioteke tu prestaje. Vinaver kao razlog navodi krađu štamparskih slova u Beču. Sećanja Todora Manojlovića na taj događaj su nešto drugačija. Prema svedočenju Manojlovića osnovni razlog zašto biblioteka prestaje sa radom jeste nedostatak novca, odnosno mali prihod od prodaje knjiga. Iako je izdala svega tri knjige, rad biblioteke ostaje upamćen jer *Dnevnik o Čarnojeviću* i *Burleska gospodina Peruna boga groma* idu u sam vrh srpske književnsoti.

Prema proglašu, knjiga Todora Manojlovića nalazila se u štampi. Radi se o *Osnovama i razvoju moderne poezije*. Da je izašla kako je planirano, Manojlovićeva knjiga bi verovatno zadala konačan udarac „starima“. Knjigu posebno važnom čini analitičko razlaganje osnova moderniteta koji za Manojlovića počinje Bodlerom i Laforgom, preko Ničea i Bergsona, da bi svoj vrhunac doživeo u Apolineru. Pored toga što Manojlović u knjizi traga za osnovama modernog senzibiliteta u svetskom pesništvu, na kraju daje i osvrt na stanje u južnoslovenskim književnostima. Osnove moderne srpske književnosti leže u poetskoj praksi (nimalo iznanađujuće) Laze Kostića, Radičevića i Disa.²

Prevrednovanje ovih pesnika jasno je izraženo kod Manojlovića i Crnjanskog, dok je slučaj Rastka Petrovića nešto drugačiji. Naime, Rastko se okreće narodnom geniju, slovenskim mitovima i mitološkom kako bi uspeo da pronađe pramelodiju – ono zajedničko svim narodima. R. Petrovića

¹ Proglas „Bilioteke Albatros“, preuzeto od Gojka Tešića, *Otkrovenje srpske avangarde*, (Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2005), 139.

² *Osnove i razvoj moderne poezije* objavljene su posthumno, prvi put 1987. i Priređivač oba izdanja je Gojko Tešić.

zanimaju slike i mitovi koji ostaju deo (pod)svesti naroda. I on se kao i Manojlović i Crnjanski okreće tradiciji, ali ne onom delu tradicije koji je priznat od strane „starih“, već upravo delu tradicije koji je zanemaren.

Kada se govori o prevratničkim i rušilačkim tendencijama kod „mladih“ treba napomenuti da oni nisu rušili sve oko sebe, već one vrednosti za koje su smatrali da su lažne ili prevaziđene. Prevrat se kod nas pre svega ogledao u prevrednovanju. Namesto Dučića i Rakića, visoko se vrednuje poezija Branka Radičevića i Laze Kostića (što ne znači da se umanjuje vrednost prvih). Padaju kanoni i norme. Najveće, pak, promene čine se u jeziku i stihu.

Pesnički bunt i rušilačka potencija avangardne poezije (bar kada se radi o Crnjanskom, Petroviću, Manojloviću i Vinaveru) ne znači da oni nisu priznavali nikakve stare vrednosti. Prebit trebalo reći da dolazi do novog čitanja tradicije. Stari mitovi i motivi (srpskog i svetskog pesništva) bivaju premodelovani, što predstavlja novi način čitanja tradicije. „Moderni pisci ne odbacuju, ne ruše tradiciju; oni je, štaviše, čak i pojačavaju i produbljuju stalno...“³ Već sam naslov Crnjanskove zbirke *Lirika Itake* vezuje se za antički mit o Odiseju i njegovom povratku iz rata. Petrovićev roman *Burleska gospodina Peruna, boga groma* vraća se staroslovenskim bogovima, ali i hrišćanskim mitovima. U *Otkrovenju* na nivou sintakse i slika Rastko Petrović se vraća narodnim uzorima – strukturi bajalice. Manojlović naslovom svoje druge zbirke pesama obnavlja antički mit o Akteonu. Ne treba zaboraviti, da u drugoj deceniji dvadesetog veka Džojs piše roman *Uliks* koji takođe predstavlja novo čitanje starog mita.

ZA SLOBODAN STIH I JEZIK

Slobodni stih i ritmizovana proza predstavljaju glavno obeležje poezije sa početka dvadesetog veka. U *Osnovama i razvoju moderne poezije* Manojlović će insistirati na slobodnom stihu, a kao obrazloženje za njegovu upotrebu, navešće da on u potpunosti odgovara senzibilitetu modernog pesnika. Upotreba slobodnog stiha je najčešće bila na meti „starih“. Crnjanski u tekstu „Za slobodan stih“ odgovarajući na napade kritičara ukazuje da slobodni stih nije nikakva „novotarija“ mladih već

³ Todor Manojlović, „Tradicija i doktrina“ *Novi književni sajam*, (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 1997), 20.

da: „Na Veliki petak u crkvama našim, sva se jevandelja čitaju u slobodnom stihu.“⁴ Upotreba slobodnog stiha nije novina niti orginalnost ni za Manojlovića: „... u ostaloj Evropi gde je sloboden stih bio manje-više stara stvar, gde je on, često, cvetao već od vekova do vekova uporedo i ravnopravno sa slobonim stihom, takve predrasude i bojazni nisu imale nikakvog smisla.“⁵ U tekstu „Za sloboden stih“, Crnjanski će takođe napisati: „Slobodni ritam je pravi, neposredni lirska ritam, vezan za raspoloženje. On je seizmografski tačan ritam duševnih potresa.“⁶ Na sceni srpske književnosti dolazi do istorijskog preokreta delovanjem „mladih“. Svakako da će njihovo poimanje poezije uticati na sve potonje stvaraoca. Upotreba slobodnog stiha za Crnjanskog je jedini pravi način na koji se mogu iskazati osećanja „mladih“, ali je istovremeno i izraz želje za uključivanjem u svetske tokove.

Pesnička praksa dvadesetih godina, kako je već napisano, doživljava promene i u jezičkoj sferi. Naime, retoričnost Dučićeve i Rakićeve poezije, biva zamenjena potpuno drugačijom leksikom – osnovna pouka (poruka?) je da svaka reč može biti poetska i da može da izmeni značenje. Istovremeno, motivi pesništva i nacionalni mitovi bivaju razrušeni parodiranjem ili ironisanjem (ovo je posebno naglašeno u slučaju *Lirike Itake* ili *Priče o muškom*). Jezički eksperimenti, na nivou morfologije, sintakse i fonologije naglašeni su naročito u *Otkrovenjima* Rastka Petrovića.⁷

TAČKE DODIRA

Kritički angažman Crnjanskog i Manojlovića već tih godina biva veoma zapažen i, pored Vinavera, oni spadaju u najvatrenije borce i zaštitnike novih poetika. Rastkov i Crnjakov pesnički rad svakako predstavlja vrhunac avangardnog književnog stvaranja. Kada se iščitaju eseji, članci i pesme Miloša Crnjanskog i Rastka Petrovića, vidi se da se njihove implicitne i eksplisitne poetike (uglavnom) podudaraju, što je redak slučaj u književnom stvaralaštvu uopšte. Kakav je slučaj sa pesničkom praksom Todora Manojlovića?

⁴ Miloš Crnjanski, „Za slobodni stih“ *Eseji i prikazi*, (Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1991), 444.

⁵ Todor Manojlović, *Osnove i razvoj moderne poezije*, (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 1998), 92.

⁶ Miloš Crnjanski, „Za slobodni stih“ *Eseji i prikazi*, (Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1991), 443 – 444.

⁷ Jezički eksperimenti će biti dovedeni do krajnjih granica u poetskom iskustvu nadrealista i dadaista.

Sveukupnim stvaralaštvom, Todor Manojlović, nesumnjivo pripada „novima“. Proučavanje njegovog rada uglavnom se zasnivalo na istraživanju i analizi teorijsko-kritičkih stavova. Kada je reč o samom pesništvu, manji je broj radova posvećen ovoj temi.

Manojloviću, Crnjanskom i Petroviću zajedničko je to što u svom stvaralaštvu se suprotstavljaju racinalizmu i pozitivizmu, pri čemu se sva trojica okreću tradiciji (dakako, svaki od njih bira drugi deo tradicije na kojima gradi svoja uverenja). Manojlović i Crnjanski traže metafizičko u umetnosti, dok R. Petrović pokušava da reč pretvori u telo.

PREVRAT U POEZIJI

Nisam patriotska tribina.
 Nit marim za slavu Poetika.
 Neću da preskočim Krležu, ni Ćurčina,
 niti da budem narodna dika.
 Sudbina mi je stara,
 a stihovi malo novi.
 („Prolog“)

Lirika Itake izlazi godinu dana po završetku Prvog svetskog rata (pojedine pesme objavljivane su i pre izlaska zbirke) te u njoj „čovek peva posle rata“. Već uvodnom pesmom, Crnjanski jasno stavlja do znanja šta njegova poezija nije i neće da bude. *Lirika Itake* je zbirka koja je izvršila „istinski preobražaj srpske poezije.“⁸ Rastkova *Otkrovenja* pojaviće se 1922. Prvu buru u srpskoj književnoj kritici pokrenuće *Lirika Itake*, a šokantni stihovi Rastka Petrovića će samo povećati bes „starih“. Bunt i neprihvatanje ustaljenih obrazaca je ono što je zajedničko Crnjanskom i Petroviću.

Iako u pesmi „Prolog“ upozorava da se njegovo pesništvo ne oslanja na stare poetike, treba primetiti da, kada je reč o strukturi *Lirike Itake* ona zadržava kompoziciju. Naime, zbirka počinje pesmom „Prolog“, a završava se „Epilogom“, pri čemu je podeljena na tri ciklusa. „Pomalo novi stihovi“ mogu se opet razumeti u znaku teme/motiva povratka iz rata – odisejevski motiv koji u *Lirici Itake* biva ispevan na nov način. Time Crnjanskova zbirka ne ruši sve norme.

⁸ Bojana Stojanović-Pantović, *Srpski ekspressionizam*, (Novi Sad: Matica srpska, 1998), 64.

Skala vrednosti u zbirci se obrće ironijom i parodiranjem. Sam naslov pojedinih pesama zbirke ukazuje na to da Crnjanski koristi stare modele – himnu ili odu („Himna“ ili „Oda vešalima“). Naslovi pesama jesu „ključ“ koji čitaocu ukazuje kako bi trebalo citati i razumevati pesme. Himne i ode slave teme/stvari/motive sa dna vrednosne lestvice. Himna je „svečana, pesma ispevana u slavu nekog božanstva ili heroja“⁹, dok je oda „pohvalna pesma, pisana visokim stilom i posvećena nekom uzvišenom predmetu.“¹⁰ Kod Crnjanskog pak „Himna“ biva posvećena novom božanstvu – „Naš Bog je krv.“ Aluzivni karakter reči krv sa jedne strane upućuje na ratno stradanje koje je pesnik doživeo i preživeo u Prvom svetskom ratu ali i: „na neku vrstu posvećenosti krvi, kanibalizmu, potpunoj otuđenosti od ljudske suštine i svođenje na elementarne nagone za ubijanjem i iskorenjivanjem drugih. Takođe, može značiti metaforu stalne, ali bezuspešne akcije i revolucije, a može se odnositi na pripadnost rodu, dakle srpskom nacionu koji je rasparčan i raseljen po raznim zemljama osuđen na večite seobe („selismo našu krv“).“¹¹

U „Himni“ se ne slavi ni hrišćanski, niti bilo koji mnogobožički bog, već krv, iza koje ne ostaje ništa. Kako krv dolazi u semantičku vezu sa „rascvetalim grobljima“, to ona nosi negativnu konotaciju, čime se zapravo implicira da je preuzeta sa dna vrednosne lestvice. Time Crnjanski izneverava žanrovska očekivanja kod čitalaca. Slično je i sa pesmom „Oda vešalima“. Umesto uzvišenog predmeta, pesnik slavi vešala, napravu koja donosi smrt. Vešala kao simbol smrti za pesnika postaju uzvišena (čime se i omogućava pevanje ode njima):

Lepše se na vama po nebu šeta,
Po zemlji ima blata.
Čvršće grlite no nevesta zakleta
Oko mlada vrata.
(„Oda vešalima“)

Pesnikov poklič da se „ubici diže Vidovdanski hram“ i poređenje srpskog naroda sa „obeščaćenom majkom“ svakako da su morali da izazovu gnev, ne samo književnih kritičara već i patriota koji nisu mogli shvatiti kako jednom ubici, Gavriliu

⁹ *Rečnik književnih termina*, s. v. Odrednica himna.

¹⁰ Ibidem, odrednica oda.

¹¹ Bojana Stojanović – Pantović, *Srpski ekspresionizam*, (Novi Sad: Matica srpska, 1998), 66 – 67.

Principu, treba da se diže hram i zašto. Ne razara samo na tom planu („patriotskom“), Crnjanski stare topose, već i kada se radi o motivu drage. Kod njega, motiv drage je vezan za krv, smrt i stradanje. Tamna erotiku, kada se govori o ljubavnim motivima u *Lirici Itake* stalno je prisutna. Krv, smrt i dragana idu zajedno, te romantičarska i Disova „mrtva draga“ postaju kod Crnjanskog „krvava draga“. Ljubav smenuje tamna erotiku.

Kako je već napisano, do najvećih „potresa“ došlo je na nivou stiha. Kod Crnjanskog se o doslednom korišćenju slobodnog stiha ne može u potpunosti govoriti iz nekoliko razloga. Najpre, u *Lirici Itake* osećaju se kolebanja u pogledu korišćenja slobodnog stiha¹², a sa druge strane, čak i u onim pesmama u kojima se čini da Crnjanski koristi sloboden stih, mogu da se pronađu elementi vezanog stiha. Pored toga, Crnjanski ne odustaje ni od rime. „Ogrešenja“ o poetike i kanone najzastupljenija su na nivou sintakse: „I milujemo daleka brda/i ledene gore, blago, rukom.“, napisće u „Sumatri“. Naravno da se radi o metaforičnom iskazu, u kojem je moguće nešto što je suprotstavljen logici. Ali ovakva sintaksička ogrešenja jesu najvažnija u *Lirici Itake* jer predstavljaju vid jezičkog eksperimenta (karakterističnog gotovo za sve naše pesnike, naročito u prve tri decenije XX veka).

RASTKO PETROVIĆ

„Najzad govoriti slobodno i do kraja. Jednom bar (jednim dahom), makar vas način govora u prvi mah i uvredio, da bi se mogla izreći cela misao i da bi se odahnulo. Videće se da ta misao nije tako rđava, kao što ste očekivali, za one bar koji ne planu odmah – i da duh iz koga je oslobođena ne zaslužuje prokletstvo.“¹³

Otkrovenja su izašla 1922. godine. *Lirika Itake* je, u poređenju sa *Otkrovenjima* (ali i drugim delima avangardista) nagovestila mogućnost eksperimenata, na nivou jezika, pre svega i stiha. Otežavajuća okolnost pri tumačenju *Otkrovenja* jeste i činjenica da ono sažima gotovo sva avangardna iskustva (nadrealizam, kubizam, ekspresionizam, elemente psihoanalize, dadaizma), ali da sam Petrović nikada nije hteo da se javno opredeli za neki od ovih pravaca. Ono što *Otkrovenja*

¹² Novica Petković, *Ogledi o srpskim pesnicima* (Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, 1999), 91 – 92.

¹³ Rastko Petrović, „Probuđena savest (Juda)“, http://www.Rastko.rs/knjizevnost/umetnicka/proza/rpetrovic-svest_c.html, (preuzeto 9.5.2010).

čini specifičnim u srpskoj književnosti jeste i tematsko-motivski nivo zbirke. Naime ideja prenatalnog života, tajna rođenja, insistiranje na telu i čežnji za ostvarivanjem punoće života predstavljaju jedinstven slučaj u srpskoj književnosti.

Ovde na ovoj postelji zatvaram geografiju:
nema više dužina, širina; Samo nogu,
ruku; sve se širi!
(„Pustolov u kavezu“)

U ustima još gadno od velikih imena,
I prošlost miriše na hartiju i neoprano rublje:
Evo ja žvaćem vrući hleb u društvu smelih
stvorenenja;
(„Dvadeset neprikosnovenih stihova“)

Početni stihovi pesme „Dvadeset neprikosnovenih stihova“ otkrivaju negativan odnos spram „velikih imena“, sličan odnos kao i u stihovima pesme „Prologa“ Miloša Crnjanskog. Citirani stihovi se mogu tumačiti kao autopoetički stav koji je uslovljen negativnim određenjem zvanične tradicije.

Jednim delom, Rastkova poezija u *Otkrovenjima* može se označiti i kao deo ženskog pisma: upravo na nivou čežnje za ponovnim životom u uterusu:

Pa nijedan života san
Nije tako čist
I od svega čedan, kao da je u trbuhu neke matere;
(„Jedini san“)

Ili:

Jer rođen posle sedam meseci trudnoće,
Preturiv sve nesreće, želi da se vrati majci;
I, ne izlazeći više nikada, hoće
Da izbegne – bar večno – toj gnusnoj kazni, toj
hajci.
(„Ovo o jednom pesniku“)

Najbitnija odlika njegovog stvaralaštva jeste pokušaj iznalaženja pravilne formule koja bi omogućila spajanje modernih i drevnih umetnosti, a sve u funkciji nalaženja

„pramelodije“. Na tom mestu nalazi se, čini se, dodirna tačka između Rastka i Nastasijevića – jezički eksperimenti i jednog i drugog teže upravo tome da se u jeziku otkrije ona magična mogućnost jezika da menja svet.

„*Otkrovenje* i ono što spada u krug te zbirke odlikuje se ne samo ili ne toliko slamanjem metričkih kanona – to su činili i drugi, prvenstveno Crnjanski – koliko izvesnom depoetizacijom pesničkog jezika i nastojanjem da se on postavi na širu osnovu.“¹⁴ Sve pesme su ispevane u slobodnom stihu, „koji je rimovan ili rimoidan, ali uglavnom astrofičan ili strofoidan.“¹⁵ „Slučaj Rastka Petrovića“ postaje još zanimljiviji ako se ima u vidu da njegovi savremenici i bliski prijatelji (Manojlović, Crnjanski, Vinaver, Nastasijević...) u isto vreme teže da sve oko sebe pretoče u zvuk i dematerijalizuju, dok se kod njega dešava upravo suprotan proces.

(Ne, duhovnost mojoj pustolovini mišićnoj samo
smeta!
(„Dvadeset neprikosnovenih stihova“)

Otkrovenja su pokušaj otkrovenja tela i mogućnosti tela, zato Petrović bira slovenske bogove koji slave telo i život. Pokušaj sintetizovanja nacionalnog i kosmopolitskog, kao i tradicionalnog i modernog, ostaje nedovršen.¹⁶ Zoran Mišić u tekstu „Rastko Petrović“ primećuje nedoslednost kod pesnika. Naime, eksplisitna poetika, iskazana u člancima i esejima, nije mogla da se poetski uobliči u potpunosti u *Otkrovenjima*.¹⁷ Što svakako ne znači da je time pesnički bunt i prevratnički karakter poezije umanjen, već da naprsto Rastko nije našao adekvatnu formulu koja bi omogućila poklapanje implicitne sa eksplisitnom poetikom.

Razbijanje pesničkih formi i obrazaca jeste ispunjeno, ali postavlja se pitanje da li je to prava vrednost poezije (ne samo Rastkove, već poezije uopšte). Bunt Rastka Petrovića nije se odvojao samo na jezičkom nivou, on se naravno očituje i na nivou tematsko-motivskih celina:

¹⁴ Đordije Vuković, „Novator i preteča“, u *Književno delo Rastka Petrovića*, ur. Đordije Vuković, (Beograd: Institut za književnost i umetnost, 1989), 383.

¹⁵ Žarko Ružić, „Stih Rastka Petrovića“, u *Književno delo Rastka Petrovića*, ur. Đordije Vuković, (Beograd: Institut za književnost i umetnost, 1989), 20.

¹⁶ Zoran Mišić, „Rastko Petrović“, predgovor u *Otkrovenje: poezija – proza*, Rastka Petrovića, (Beograd: Prosveta, 1968), 12.

¹⁷ Ibid. 12.

U ustima još gadno od velikih imena,
„Dvadeset neprikosnovenih stihova“)

Ali isto tako, i pojedini stihovi iz zbirke *Otkrovenja* su izazivali šok (i danas to čine), kao recimo:

Mesto vrba, udove i creva prostirati na Cveti.
„Pustolov u kavezu“)

Ovaj i slični stihovi nastajali su kako bi se zapravo slavilo i sakralizovalo Telo. Rastko naslovom zbirke *Otkrovenja* priziva Bibliju – Jovanovo Otkrovenje. Dok Jovan daje sliku Novog Jerusalima, Petrović u svojim otkrovenjima u nama pronalazi izvor novog života, a u slavljenju tela bezmalo novu religiju. „Hoću da budem neposredan. Misliti bez simbola. Svaka reč treba da izražava samo predmet koji označava, ništa više.“¹⁸ Rastko je pokušao da piše sam život, bez okvira, normi ili morala, da bude oslobođen svih stega:

Bože, oslobođio sam se svih veza, svih morala:
„Svi su čanci prazni“)

Slučaj Rastka Petrovića, po Vježbickom mnogo je komplikovaniji nego li slučaj Crnjanskog, Manojlovića, Vasiljeva i drugih. Prema njemu, Rastko Petrović „spada u pisce srpske avangarde najimunije na ekspresionističke uticaje.“¹⁹ Opravданje za ovakvu tvrdnju Vježbickog leži u činjenici da sam Rastko nikada nije ekplicitno izrazio pripadnost određenom avangardističkom pravcu, već je naprsto „lutao“ u načinima izražavanja „stalno tražeći baš taj, jedinstveni, trenutak duhovnih događaja koji se ukrštavaju u njemu.“²⁰ Rastko ne slavi samo duhovno u čovekovom životu, već i ono fiziološko:

To zadovoljenje pohote
samo uspe da me načini čudovištem
što drhće, dahće, zviždi od trbušnosti i zasićenja:
„Pustolov u kavezu“)

¹⁸ Rastko Petrović, Eseji i članci, (Beograd: Nolit, 1974), 415.

¹⁹ Jan Vježbicki, „Srpska avangarda i Rastkov slučaj“, *Književno delo Rastka Petrovića*, ur. Đorđije Vuković, (Beograd: Institut za književnost i umetnost, 1989), 69.

²⁰ Jan Vježbicki, Ibidem, 77.

Tražeći čudo u banalnom, materijalizući nematerijalno, žudeći da postane sakralno ono što je u hiljadugodišnjoj tradiciji bilo prezreno (telo) Rastko Petrović zapravo očuđuje običan život, učeći da je Telo tajna koju treba otkriti i slaviti. Ekstaza tela koja je toliko zaokupljala Petrovića, nije mu dozvoljavala da bude estetičar, bar ne u onom smislu u kojem je to bio recimo Dučić.

SHVATANJA TODORA MANOJLOVIĆA

Sam Manojlović je najbolje definisao oblast svoga delovanja: „Inače mi je ‘struka’ (ukoliko je uopšte imam!) umetnička i literarna kritika, a malo i filozofija, naročito problemi duhovne kulture.”²¹

Prvi tekst na srpskom jeziku objavljuje 1913. godine, na nagovor Jovana Dučića - o Isidorinim *Saputnicima*, u *Letopisu Matice srpske*. Tih godina, Manojlović, odustavši od studija prava, u Bazelu upisuje Istoriju umetnosti i posećuje italijanske gradove, gde se i upoznaje sa futurizmom i futuristima. Za vreme Prvog svetskog rata, na Krfu, radi u *Srpskim novinama*, posebno je aktivan u *Zabavniku*. U njemu će i objaviti svoje prve pesme. Nakon rata, dolazi u Beograd, gde u hotelu „Moskva“, zajedno sa ostalim umetnicima (Crnjanskim, S. Miličićem, Korolijom, Pandurovićem...) raspravlja o novom u umetnostima. Eseji i članci Todora Manojlovića, Miloša Crnjanskog i Stanislava Vinavera omogućavaju da se shvate stavovi „mladih“/„novih“. Crnjanski će za Manojlovića u tekstu „Posleratna književnost – sećanja na god. 1919-1920“ napisati: „Odbijajući potpuno da napiše stih u kome ima slika, on je išao najdalje u želji promene pesničkih formi. Zaostajući, katkad, kod svojih klasičnih simpatija, on je jednak nagovarao da se ide što dalje, iskreno, duboko oduševljen ‘najmodernijim’ stihovima Vinavera, docnije R. Petrovića...“²² (Treba pomenuti i da su Rastko Petrović i Manojlović bili prvi kritičari koji su kod nas pisali pozitivno o konstruktivizmu u slikarstvu.)

Što se tiče odnosa sa Crnjanskim i Vinaverom, jasno je da su delili slične stavove prema predratnoj književnosti.

²¹ Iz pisma T. Manojlovića upućenog Tihomiru Ostojiću 31. januara 1914, citirano prema knjizi Radovana Popovića, Građanin sveta – Život Todora Manojlovića, (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2002), 26.

²² Miloš Crnjanski, „Posleratna srpska književnost – sećanje na god. 1919-1920“, citirano prema knjizi Radovana Popovića, Građanin sveta – Život Todora Manojlovića, (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2002).

Odnos prema onoj posleratnoj, sličan je, no razlike ipak postoje. Iako i Crnjanski i Petrović i Manojlović brane „novo“, poetsko ostvarivanje „novog“ u poeziji pomenutih pesnika ići će različitim putevima. Razlikuju se pre svega na nivou tema i motiva, zatim i jezika i jezičke upotrebe. Razlike su svakako bile uslovljene i obrazovanjem i kulturama kojima su se divili. Tako za Manojlovića i Vinavera kao neprevaziđen uzor ostaju Francuzi, (od Bodlera pa sve do Apolinera), a za Crnjanskog Nemci. Zajedničko, pak, za Crnjanskog i Manojlovića je interesovanje za italijansku kulturu.

„Novi“ nisu hteli da donesu samo prevrat u poeziji, već i u književnoj tradiciji. Tako Rakiću i Duciću mesto ustupaju Laza Kostić i Branko Radičević. „Tradicija je osećanje, svest o kontinualnosti našeg života [...] o našoj prisnoj povezanosti sa našom prošlošću čija nam je iskustva, saznanja i primeri razjašnjavaju, rasvetljavaju budućnost. Mi živimo stalno, tako reći, naslonjeni na prošlost koja nam služi kao neka vrsta čvrste tačke pri našem nadiranju u budućnost, kao merilo i uobičavajuće onog novog i neznanog što nam besprekidno pristiže svakog dana, svakog časa.“²³

Stvaralaštvo Todora Manojlovića obeleženo je dualizmom duhovno/materijalno, ne samo kada je reč o njegovom pesništvu, već i problemskim tekstovima. U uvodnim poglavlјima *Osnova i razvoja moderne poezije* Manojlović se odlučno stavlja na stranu duhovnog, odbijajući bilo kakav doprinos pozitivističkog duha u umetnosti. Upravo ova sumnja približava Manojlovića simbolističkom poimanju poezije. (Zato ne treba da čudi što na početak modernog pevanja stavlja simobliste.)

Prvu zbirku *Ritmovi* Manojlović je objavio 1922. godine. Povodom nje će Crnjanski napisati: „U našoj slobodi, i na Parnasu, koja je uostalom samo seljakluk, došlo je vreme za malo klasicizma, pa ma i podgrejanog. Kad nema zvezdara, miliji su mi astrolozi od seljačkih popova.“²⁴ Klasicizam koji pominje Crnjanski jeste kvalifikativ koji će obeležiti celokupnu poeziju Todora Manojlovića. Stalno vraćanje antičkim mitovima od strane kritičara prepoznato je kao vrsta (neo)klasicizma.

Motive i motive iz prve zbirke Manojlović će obraditi i u *Vatrometima i Bajci o Akteonu*, ali Sunce i zvezde koji su takođe

²³ Todor Manojlović, „Tradicija i doktrina“ u *Novi književni sajam*, (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 1997), 16.

²⁴ Miloš Crnjanski, „Ritmovi Todora Manojlovića“, *Kritičari i pisci o Todoru Manojloviću*, prir. Mihajlo Pantić (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2001), 7.

povlašćeni toposi ove zbirke „otvaraju vrata“ kosmizmu u Manojlovićevom stvaralaštvu.

Poetički stavovi Crnjanskog i Manojlovića, kada se uporede, pokazuju se vrlo sličnima. „Svaka prava, viša poezija je takve hijeroglifske naravi... tj. Jedan poslednji metafizički smisao celine, jednu osobitu, drugu sadržinu koja pripada već jednom višem svetu, koja dejstvuje na nas svojom tajanstvenom silom i svetlošću, ali koja većito izmiče estetičkoj – i svakoj drugoj analizi. Ona je duša i jedini pravi razlog postojanja svake poezije i svakog umetničkog dela, uopšte – bez nje pesma, svedena na materijalnost stiha, slika, lingvističkih ukrasa i odmah uočive i odredive sadržine ili, tačnije, „predmeta“, upravo ni nije više poezija, no prosta stihotvoračka igra i literarna zabava.“²⁵ Crnjanski će u tekstu „Za slobodan stih“ napisati: „Pošto nije stih ono što pesmu čini pesmom, i jer je taj pojam promenljiv kao i svi drugi, to je slobodni stih postao ravnopravan stihu sa metrom i rimom.“²⁶ Ili: „Naše doba traži u prvom redu sadržaj i intelekt.“²⁷ Ovi citati pokazuju da su u tom trenutku ideje Crnjanskog i Manojlovića bile veoma bliske i izražavale u svojoj biti težnju svih modernih. U „Objašnjenju Sumatre“ kasnije, slobodni stih je u funkciji „davanja čistog oblika ekstaze.“²⁸

Sunca i dani,
 Koje smo pozdravili mi
 Biće zapamćeni, biće značajni;
 Mete naših hadžiluka
 Biće dvostruko svete
 Od naše velike ljubavi
 I žarke pobožnosti –
 I hramovi, kipovi, ikone
 Koje smo ovenčali
 Svetlim girlandama
 Našeg mladog ushićenja
 Biće posle nas lepši,
 Sjajniji, čudotvorniji
 No ikad pre.
 („U budućnosti“)

²⁵ Todor Manojlović, „Intuitivna lirika“ Novi književni sajam, (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 1997), 12 - 13.

²⁶ Miloš Crnjanski, „Za slobodni stih“ Eseji i prikazi, (Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1991), 439.

²⁷ Ibidem, 442.

²⁸ Miloš Crnjanski, Poezija u Sabrana dela Miloša Crnjanskog knjiga četvrta (Beograd: Prosveta, 1966), 215.

Navedeni stihovi pesme „U budućnosti“ iz zbirke *Vatrometi i Bajka o Akteonu* ukazuju na to da je Manojlović bio svestan da će neki budući naraštaji stvaralaštvo „novih“ razumeti u pravom ključu.

Prvi i, u punom smislu te reči, pravi radikalizam, gotovo da i ne postoji u ovoj zbirci. Manojlović razvija svoju koncepciju poimanja sveta pokušavajući da prevaziđe puko materijalno i dostigne kosmičke visine koje bi otkrile smisao poezije (umetnosti) i života. Dovoljno je samo pregledati naslove pesama iz zbirke *Vatrometi i Bajka o Akteonu* – u prvi mah mogu se učiniti kao beleške, impresije izazvane prirodom.

Kosmička simbolika zauzima dominantno mesto u zbirci. No centralna ličnost zbirke jeste čovek – pesnik u kosmosu. Poslanje pesnika jeste jedan od dominantnih motiva ove Manojlovićeve zbirke. Pažljivo čitanje ipak otkriva da se radi o odbrani novih ideja i da je poezija stavljena u službu borbe „novih“ protiv „starih.“ Zbirka je izašla 1928. kada je, prema svedočenju samog Manojlovića, veći deo *Osnova i razvoja moderne poezije* već bio gotov, a kako nije došlo do štampanja knjige, tekstovi o pojedinim pesnicima su objavljeni u književnim časopisima.

Manojlović je u to vreme već imao izgrađenu poetiku, shvatanje poezije (i književnosti uopšte), te nije teško poređenjem tekstova o poeziji uopšte i pojedinih pesnika otkriti kakva to treba da bude poezija „najmodernijih“. Za razliku od Crnjanskog koji svesno ruši i pomera žanrovska očekivanja, destabilizuje jezik i sintaksu, ili Rastka koji takođe jezičkim pomeranjima vrši šok (treba, ipak, reći da je eksperiment, ma koje vrste, uvek u funkciji dosezanja i iskazivanja „ekstaze“), kod Manojlovića se takva pomeranja ne mogu naći. Logički niz nije narušen. I u tom smislu, pesme iz zbirke *Vatrometi i Bajka o Akteonu* nisu radikalne, odsnosno nemaju ona obeležja koja predstavljaju zaštitni znak *Otkrovenja i Lirike Itake*.

Manojlović se dosledno služi slobodnim stihom, pri čemu se u zbirci gotovo nikada ne služi rimom. Eksplicitno izraženi stavovi u esejima „Tradicija i doktrina“ i „Intuitivna lirika“ pokazuju da se Manojlović jeste zalagao za modernu poeziju, ali u nešto umerenijem smislu nego Crnjanski, Vinaver i Petrović. Tako je i sa njegovim stihovima. Opijkenost antikom i italijanskom kulturom ostavlja trag i u njegovim stihovima, koji na simboličnom nivou otkrivaju vezu sa avangardom. Ideja da je moguć spoj modernog i klasičnog ne napušta Manojlovića u poetskom stvaranju, kao što i ideja ujedinjenja modernog i

paganskog ostaje prisutna u delu Rastka Petrovića. Međutim, kada se govori o avangardi, pre svega se na umu ima jezički eksperiment koji je ona donela sa sobom, a ne samo na promenu na tematsko-motivskom planu.

Zar može naša pesma, naša slika
 Biti što drugo no vilinska igra
 Sunčanih varnica kroz snop kristala
 Ili melodično i vatreno
 Treperenje kroz sevajuće rese
 Izvučne
 grozdove
 staklenih
 prizmi – ?
 („Nova vizija i ispovest“)

Poređenje pesme sa vilinskom igrom ukazuje na vezu sa romantičarskim nasleđem. Pesma se predstavlja kao proizvod igre, ne bilo kakve već vilinske – što treba da ukaže na magijsku moć pesme, ali se istovremeno ona vezuje za polje infantilnog, tj. bezazlenog.

Ali ja vam ovaj put
 Više neću pevati,
 Kao nekad, melodične pesme
 Izvučne ritmove;
 Pevajte sad vi
 I uzvikujte čilo
 U burnom veselom horu –
 Ja sam vam spremio
 Druga iznenađenja:
 Tamu i vaše bdenje
 Neka prošaraju i rasvetle
 Mračni ognjevi;
 U živoj vatri daću vam,
 Ritmove i melodije
 I bleštavih bajki pregršt.
 (Todor Manojlović, „Vatrometi“)

Ja nisam pevač prodanih prava,
 ni laskalo otmenih krava.
 Ja pevam tužnima:
 da tuga od svega oslobođava.
 Nisam patriotska tribina.
 Nit marim za slavu Poetika
 Neću da preskočim Krležu, ni Ćurčina,
 niti da budem narodna dika.
 Sudbina mi je stara,
 a stihovi malo novi.
 (Miloš Crnjanski, „Prolog“)

Poređenjem stihova Crnjanskog i Manojlovića, vidi se zapravo koliko su njih dvojica njima predstaljali najavu novoga. Treba ipak primetiti da se Crnjanska zbirka pojavljuje 1919, a Manojlovićeva 1928. godine. Čitavih deset godina kasnije. To nikako ne znači da time Manojlovićevi stihovi gube na značaju. Radi se o tome da spor između „mladih“ i „starih“ još uvek postoji, a istovremeno se otvara i sukob oko pitanja moderniteta među mladima. Jedinstveni početkom dvadesetih godina, mladi se unutar sebe sukobljavaju krajem te decenije. Iako su zbirke napisane u razmaku od jedne decenije, to ne znači da je *Lirika Itake* poslužila kao jedini uzor Manojloviću. Oba autora u datom trenutku imaju iste poglede na književnost, naročito na poeziju i tu treba tražiti razlog za ispoljavanje identičnih stavova u pesmama. No, ono što predstavlja bitnu razliku između ovih zbirki jeste to što su kod Manojlovića prisutni optimizam i vera u neka buduća pokolenja koja će moći na pravilan način da „dešifruju“ poeziju „mladih“. Crnjanski ne traži nekog čitaoca iz budućnosti, već „pevam tužnim“.

Stoji jedna mračna grupa
Slobodnomislilaca,
Profesora, u redengoti,
Akademskih pesnika
I ateista od zanata
Koja, preneražena
I ogorčena tim prizorom,
Protestuje, nervozno, žustro,
Spominjući Ogista Konta,
Zdrav razum, modernu nauku,
Paganstvo, večite istine
I kukajući u horu
Zbog tog skandaloznog
Povratka u srednjovekovnoj
Gluposti i ludilu...
(„Božićna povorka“)

U pesmi „Božićna povorka“ Manojlović među hrišćanske svetitelje stavlja Dostojevskog, Musorgskog, Šoa, Apolinera i Orfeja, čime zapravo ukazuje na liniju svog književnog razvoja. Nešto slično zatičemo i u „Prologu“ Miloša Crnjanskog: „Neću da preskočim Krležu, ni Ćurčina.“ U vreme kada Crnjanski ispisuje ove stihove, trebalo je dokazati/pokazati da je nastupilo vreme nove poezije. Kad Manojlović objavi *Vatromete i Bajku o Akteonu*

poezija „novih“ je gotovo pobedila. Zato na kraju „Božićne povorke“: „mali se Isus raduje/l pljeska ručicama.“ Jasno, Ogist Kont je namerno pomenut, stavlen u opoziciju spram „modernog Arhanđela“ – avijatičara, koji „Pruža svom vrhovnom šefu/buket treperećih zvezda.“ Neverovatna slika, puna simbola – moguće je izmirenje modernog i tradicionalnog – i ukazuje na pobjedu idealizma nad materijalizmom. Treba se samo podsetiti u kom kontekstu Crnjanski i Petrović koriste hrišćanske motive, i shvatiti gde se nalaze razlike među ovim pesnicima. Crnjanski Boga zamjenjuje krvlju, a Rastko boga nalazi u Telu.

Kada se porede poetski iskazi Petrovića, Manojlovića i Crnjanskog, lako se uočava da se kod Todora u prvom planu ističe erudicija i miran stih, dok kod Crnjanskog i Petrovića stih uvek iskazuje grč – ne samo svojim smislom, već i izmeštenom jezičkom konstrukcijom. Kod Manojlovića nema jezičkih pomeranja u tom smislu. Možda se to može objasniti Manojlovićevom težnjom za dostizanjem harmonije (spajanjem modernog i klasičnog). Ne postoji jezičko pomeranje, ni u sintaksičkom smislu kao kod Crnjanskog, niti pokušaj da reč postane telo, kao kod Rastka Petrovića.

I onda zamislite
– Samo za ovu noć! –
Da sam ja jedan glasnik odande
Što vam otvara carstvo snova –
I primite moj dar
S ganućem i ljubavlju.
(„Vatrometi“)

Ideje pesnika, kao glasnika (sa) druge strane, kao nekog kome je omogućen uvid u onostrano, verovatno Manojlović preuzima od nemačkih romantičara, pre svega Helderlina. Motiv pesnika kao onoga koji donosi/prenosi poruke s one strane javlja se i u pesmi „Pred novim hadžilucima“:

I da vam tada, jednom, kasno
Opet dođem, preobražen,
Ali sa čarobnim slovom
Koje dreši, koje spaja.

Za razliku od Petrovića koji inspiraciju traži u narodnom i paganskom, Manojlović uzore, preteče i pretke ima pre svega u evropskoj literaturi (u prvom redu francuskoj književnosti).

Ideja pesme, kao izraza ekstaze, kako je to shvatao Miloš Crnjanski, prisutna je i kod Manojlovića:

Moja pesma – zemaljski cvet –
Niče iz mog tela
I moje krvi zanosa,
(„Mattinata“)

Međutim, kod Crnjanskog ekstaza biva manifestovana ne samo kroz slobodan stih, teme i motive, već i sintaksičkim izmeštanjem, dok kod Manojlovića postoji pokušaj da se iskaže pesničkom slikom. Manojlovićevo ekstazu uvek je izazvana lepotom oko njega (bar kad su *Vatrometi i Bajka o Akteonu* u pitanju), dok kod Crnjanskog telo dolazi u grč pred sumatraizmom ali je i vrsta krika pred okrenutim svetom koji se ukazao mladom Crnjanskom pre i u toku Prvog svetskog rata. Kod Petrovića ekstaza uvek podrazumeva telesnu, grč tela u pokušaju obuhvatanja svega ili u pokušaju vraćanja u uterus.

Da se kod Manojlovića radi o ekspresionističkoj poeziji koja se okreće duhovnom, odnosno spiritualnom, ukazuju naredni stihovi iste pesme:

Moja pesma – zemaljski cvet –
Niče iz mog tela
I moje krvi zanosa,
Al tera svoju brsnu, vitku
Stabljiku u vis, strelasto,
I svoju rastvara čašicu,
Purpurnu i mirisnu,
U carstvu Heruvima,
Uz zvuke nebeskih harfi,
Flauta i violina
Koji se čudesno spajaju
Sa njenom prolaznom
Strasnijom kantilenom.
(„Mattinata“)

Srpski avangardni „projekat“ imao je za cilj obnovu umetnosti, kako na formalnom, tako i na unutrašnjem planu. Najlakše je bilo te promene uočiti u lirici, što ne znači da ih nije bilo i u drami i prozi. U lirici se pre svega razbijaju ustaljeni oblici – stih, strofa, rima – te stih postaje slobodan, astrofičan, dok

se rima gubi ili postaje nepravilna i asimetrična. Zato i dolazi do jezičkih eksperimenata kod avangardista. Istovremeno, oni nastaju i kao pokušaj da se kroz nove (odnosno, stare, ali razbijene gramatičke oblike) izrazi misao, ideja. Asocijativno povezivanje motiva nastupa pred „logičkim“ sledom misli. (Ovakva forma pesme je ipak pre odlika kasnije avangarde – onoga što se dešavalo u dadaizmu, recimo). U prvom talasu „pobune“ (ono što većina kritičara kod nas označava ekspresionizmom) javlja se „topos pobune i obračuna sa civilizacijskim, društvenim i kulturnim kanonima, kosmizam, iracionalizam, erotika i seksualnost oličeni u toposu tela i polova, arhetipovi života i smrti, dinamizam, aktivizam, vitalizam i vizionarstvo, anarhija i brutalnost, disocijacija subjekta i poremećene perceptivno-spoznanje granice, tops geometrijskih figura itd.“²⁹ Kada se govorи o srpskom umetničkom stvaralaštvu s kraja XIX i početka XX veka, često dolazi do zabuna pri pokušajima da se odredi ovaj period. Javljuju se različite odrednice – modernizam, moderna i avangarda (neretko se dešava i da neki od izama zameni termin avangarda). Kada se radi o moderni, jasno je da je to period koji je prethodio avangardnim strujanjima, da je avangarda upravo reakcija (negativna) na modernu. U tom smislu zanimljiva je distinkcija koju pravi Jan Vježbicki: „Modernistički estetizam je aristokratski (da ne kažemo direktno: salonski), dok je avangarda demokratska (salonski ambijent moderne zamenjuje ulica).“³⁰

Međutim, kod Vježbickog avangarda i modernizam ostaju sinonimi. Prema istom autoru, avangarda stvara pesnički jezik, „u kome se suprotsavljuju razni stilski nivoi. Osnovna tema je – desakralizacija pesničkog jezika.“³¹ Tako kod Vježbickog avangarda predstavlja zbir „ekspresionizma + futurizma + kubizma + dadaizam + nadrealizam + itd“³², da bi kasnije sam dodao da je avangarda ipak nešto više nego „suma ovih književnih pravaca i njihovih sinkretičkih kombinacija.“³³ No, i za ovog autora, kao i za Bojanu Stojanović-Pantović, najznačajniji avangardni pokret u srpskoj književnosti jeste ekspresionizam. Najznačajniji predstavnici srpskog ekspresionizma, prema Janu Vježbickom, jesu „prečanski“ pisci: Todor Manojlović i Dušan Vasiljev, pri čemu je slučaj Miloša Crnjanskog, po njemu

²⁹ Bojana Stojanović-Pantović, *Srpski ekspresionizam*, (Novi Sad: Matica srpska, 1998), 58.

³⁰ Jan Vježbicki, „Srpska avangarda i Rastkov slučaj“, u *Književno delo Rastka Petrovića*, urednički Đordije Vuković, (Beograd: Institut za književnost i umetnost, 1989), 63.

³¹ Ibidem, 63.

³² Ibidem, 64.

³³ Ibidem, 65.

specifičan – odjek ekspresionizma može se naći u ranoj fazi Crnjanskog stvaralaštva.

Pepeljaste, čađave
Girlande melanolije
Mute moje sunce
Moje lepo apolonsko sunce
Čije tajanstvene znake
Imam da beležim
Čistom i strogom rukom;
I moje dleto zastaje, u sumnji,
Na nežnom mermeru
Koji ne sme da orosi
Izdajnička suza –
I ja urezujem,
Samo vrlo tiho
I vrlo oprezno,
Sveta zavetna slova
Što moraju da sevnu, čista, jasna,
Uprkos oblačnim čudima
I pomračenjima zemaljske atmosfere.
„Ozarena melanolija“)

Autopotečki momenti ove pesme – opisivanje/pisanje tajni mogu se naći samo kod Manojlovića. Slično je i sa pesmom „Vatrometi“:

Vi ne znate, ne slutite
Šta sam sve žrtvovao,
Šta sam sve spalio
Da bih vama stvorio
Ovaj bleštavi, basnoslovni
Ludi i slavni pir
Što tako brzo sagoreva,
Iščezava u noć
I mukli zaborav.

Tema i motiva pisanja pesme nema kod Crnjanskog i Petrovića. Ujedno ovi stihovi otkrivaju prirodu Manojlovićevog poetskog stvaranja–

I ja urezujem,
Samo vrlo tiho
I vrlo oprezno.

Estetičko-kritički stavovi, koji su obrazovani pre Prvog svetskog rata, stvorili su kod Manojlovića stav da se rešenje sukoba „novih“ i „starih“ u umetnosti se ne može tražiti na strani samo jednih. Otuda možda Manojlovićeva opreznost.

Da li je to još uvek vrtoglavica
Onog petogodišnjeg apokaliptičnog loma i
ludila? –

Ili je odonda odista svet izgubio kočnicu
I, izbačen
Zanavek iz koloseka od nekada,
Sad juri, tetura mahnitim pijanim trkom
Kroz neke beskrajne oluje i pustolovine,
Iz čijih grozničavih urnebesa i utvara
Uzalud čeznemo, pružamo ruke i srca
Za pitomim rumenim suncima
I halkionskim lukama
Potonulih bivših predvečerja –?
(„Sumor i radost našeg doba“)

Označeni stihovi približavaju se stihovima „Sumatre“ Miloša Crnjanskog:

Probudimo se noću, i smešimo, drago,
na Mesec sa zapetim lukom.
I milujemo daleka brda
i ledene gore, blago, rukom.
(„Sumatra“)

Razlika među ovim stihovima ogleda se upravo u tome što Manojlović ne dospeva da dopre do sanjanih predela, dok Crnjanski uspeva. Uzrok tome nije snaga imaginacije, već razlike u odnosu spram života i poezije. Manojlović u svojoj poeziji traži način pomirenja rascepa unutar sebe, dok Crnjanski rascep prevaziči i može da miluje daleka brda. Manojlović slavi novi svet, koristeći nove forme, ali ne odbacujući nikada u potpunosti stare. Metafore jesu neobičnije, ali jezik, suštinski, nikada ne prelazi u pravi eksperiment. Pesničke slike ne bivaju

nikada razbijene na onaj način kao kod Petrovića. Manojlovićev poetski iskaz je uvek simboličan.

Hitra lepota, munjevita, tumultuozna
Općinila je nekom novom opasnom mađijom
Ovaj stari svet koji, usred grozničavih
Električnih struja, trepernja, odseva,
Slavi vaskrsli svet jedne eksplozivne, plahovite
mladosti
(„Sumor i radost naših dana“)

Njegov govor je govor o pesniku i pesničkom biću u novom svetu. Jer bit pesnika, kako to Manojlović shvata, uvek je ista, nepromenljiva:

Isto tako ljupko i zavodljivo,
Kao nekada u doba Horaca i Remi Beloa,
U čije se girlande čudno zapela i ova pesma.
(„Sumor i radost naših dana“)

Kod Rastka stvari stoje sasvim drugačije. Ništa od metafizike i simbola koji bi omogućili da se ukinu prostorno – vremenska ograničenja, već želja Tela da prevaziđe sve, izbriše sve ono što ga deli od Boga i da reč pretvori u Telo.

Sitosti, sitosti, svuda na hiljade!
To zadovoljenje pohote
samo uspe da me načini čudovištem
što drhće, dahće, zviždi od trbušnosti i zasićenja:
ne znam (šta me se tiče!) da
li priroda onda mora da me prizna,
ali je prevazilazim.
(„Pustolov u kavezu“)

Manojlović je verovao da se sukob duhovnog i materijalnog može rešiti i to upravo kroz pesničku praksu. Ljubav prema klasicima nije mu dozvoljavala da suštinski postane nov. Na formalnom planu, njegove pesme uvek u slobodnom stilu i bez rime, formalno pripadaju „novima“, ali i *Ritmovi* i *Vatrometi i Bajka o Akteonu* na tematskom planu pokušavaju da vežu klasične motive sa modernim. Tačnije rečeno, Manojlović obnavlja antiku u savremenom svetu.

Modernitet za Manojlovića nije značio potpuni prekid sa tradicijom, već novo čitanje tradicije koje bi omogućilo novi senzibilitet. Takvo shvatanje tradicije imali su i Rastko Petrović i Miloš Crnjanski. No manojlović ipak ostaje drugačiji u odnosu na poemnute pesnike. Razlog tome treba tražiti pre svega u dubokom poštovanju za tradiciju (i priznatu i nepriznatu). Zato u Manojlovićevom pesništvu i nema bunta protiv poetika i normi. Iskustvo rata ukorenjeno je u Lirici Itake, opijenost telom, životom dominira Otkrovenjima dok je kod Manjlovića prisutna „ljubav za kreaciju... lepota koja se, spontano i eksplisitno, identificuje sa smislom. Ona mu se otkriva kao lepota fenomena zapaženih, zapamćenih i povezanih u prostoru i vremenu; lepota posebno probranih i na jednoj izabranoj ravni uravnoteženih iskustava.“³⁴ U lepoti koja ga okružuje Manojlović traži simbole i otkriva temelje čovekovog postojanja. Lepota je heroglif koji Manojlović pominje u eseju „Intuitivna lirika“. Kult lepote Manojlović preuzima iz antike.

Modus sinteze klasičnog i modernog Manojlović preuzima od Apolinera. „Već sam naslov zbirke [Vatrometi, primedba J. B.] kao i naslovi nekih pesama – „Rakete u noći“, „Vatrometi“, podsećaju na izvesna mesta Apolinerovog pesničkog dela... Istina, Manojlovićevi vatrometi su mirnodopski dok su Apolinerovi ratni.“³⁵ Divljenje prema Apolineru Manojlović će iskazati i u eseju posvećenom ovom pesniku.

Manojlović je zapravo žudeo za poezijom koja će pratiti život, nikada se ne odričući tradicije. U osnovi takva poezija i ne može da se odrekne tradicije jer prema Manojloviću poezija traži razrešenje najvažnijeg pitanja – odnosa materijalnog i duhovnog.

Susret sa futuristima svakako da će ostaviti traga u Manojlovićevoj poeziji. Sa njima deli oduševljenje za brzinu života, ali to ne znači da se njegova poezija sme označiti kao futuristička. Premda je bio oduševljen delovanjem futurista, naročito Sofičijevom grupom, Manojlović nikada nije delio u potpunosti njihova shvatanja.³⁶ Futuristička orijentacija je opijenost brzinom života i tehnološkim napretkom. Ali

³⁴ Ivan. V. Lalić, „O pesniku Todoru Manojloviću“ u *Kritičari i pisci o Todoru Manojloviću*, prir. Mihajlo Pantić, (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2001), 126.

³⁵ Mihajlo B. Pavlović, „Gijom Apoliner i Todor Manojlović“, u *Kritičari i pisci o Todoru Manojloviću*, prir. Mihajlo Pantić, (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2001), 102 – 103.

³⁶ Manojlović je napisao jedan od prvih tekstova o futuristima na srpskom. „Duh futurizma“.

Manojlovićeva poezija nema nikakvih pretenzija da menja stvarnost kao što je to slučaj sa futuristima.

I radujmo se novome ritmu vremena
 Kojim lete oni divni daljni konjici neba:
 Aeroplani –
 I oni ogromni gizdavi bumbar zemlje:
 Automobili –
 („Sumor i radost našega doba“)

Ushićenje futurizmom može se tumačiti i kao ushićenje novim u poeziji.

„Slikovita azbuka“ (pesma) je „jedan poslednji metafizički smisao celine, jednu osobitu, drugu sadržinu koja pripada već jednom višem svetu, koja dejstvuje na nas svojom tajanstvenom silom i svetlošću, ali koja većito izmiče estetičkoj – i svakoj drugoj analizi.“³⁷ Ovakvo shvatanje poezije ukazuje da Manojlović pripada pre „simbolizmu ili jednom tipu apstraktnog ekspresionizma nego militantnom i društveno angažovanom (negativno ili pozitivno) futurizmu.“³⁸

Bajka o Akteonu obnavlja grčki mit o mladiću koji je ugledao Artemidu nagu, hvalio se prijateljima, te za to bio kažnjen. Artemida ga je, prema mitu, pretvorila u jelena a zatim dopustila da ga rastrgnu njeni psi.³⁹ U „Bajci o Akteonu“ Akteon je lovac koji progoni Artemidu, da bi na kraju postao on lovina. Transponovanje mitova u periodu avangarde nije retko. I Rastko Petrović i Crnjanski se pozivaju na mit u naslovima svojih zbirki. Nokod njih dolazi do premodelovanja mita – Odisej ne traži svoju domovinu, već kazuje na iščašenost sveta, a Rastko otkriva tajnu Tela. Kod Manojlovića mit se reinterpretira u simboličkom ključu, Akteon je pesnik, a nedostižna umetnost je boginja. Simbolika „Bajke o Akteonu“ dokaz je više da je Manojlović sintetizovao (ili bar pokušao to da učini) futurističke i klasične elemente, već da je deo njegovog nasleđa i simbolizam. Odnosno, pravilnije je reći da je simbolizam pravac koji dominira Manojlovićevom poezijom.

³⁷ Todor Manojlović, „Intuiivna lirika“ *Novi književni sajam*, priredio Mihajlo Pantić, (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 1997), 12.

³⁸ Radovan Vučković, Todor Manojlović“ u *Kritičari i pisci o Todoru Manojloviću*, priredio Mihajlo Pantić, (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2001), 245.

³⁹ Prema Robertu Grejvsu, Grčki mitovi, (Beograd: Famlet, 2002).

ZAKLJUČAK

Kritičko-esejističkim delom Todor Manojlović nesumnjivo pripada „mladima“. No, kada se radi o poetskoj praksi, slučaj je nešto drugačiji. Manje je radikalан od Rastka Petrovića koji je jezičkim pomeranjima u *Otkrovenju* ukazao na raznovrsne mogućnosti jezičkog eksperimenta. U odbranu Todora Manojlovića treba reći da je on kasnije ovlađao srpskim jezikom. Optimistična poezija Todora Manojlovića (kad se radi o *Vatrometima* i *Bajci o Akteonu*) stoji nasuprot pesimizmu Miloša Crnjanskog. Ovde treba istaći da, dok je telo predmet opsesije i Miloša Crnjanskog i Rastka Petrovića – kod prvog je prisutan motiv ženskog tela i nekadašnje ljubavi („Priča“ ili „Mizera“), kod drugog požuda tela – kod Manojlovića pomenuti motiv izostaje. Crnjanski i Petrović koriste stare modele, bilo da se radi o žanru ili o motivu, kako bi ih razrušili i učitali suprotna značenja („Oda vešalima“ peva spravi koja uzrokuje smrt, „Himna“ peva krvi kao novom bogu, *Otkrovenja* slave telo – skala vrednosti se okreće). Manojlović stare motive i antiku priziva kako bi opevao svoj utisak (impresiju), time moguće da otvara prostor za poređenje sa poezijom Rilkea koja je nastala pod uticajem dela Ogista Rodena. Kada priziva mit, to čini kako bi ga reinterpretirao pri čemu vrednosna skala ostaje nepromenjena – dobro je uvek ono duhovno.

Moderni senzibilitet Todora Manojlovića ogleda se pre svega na nivou stiha. Insistiranje da slobodan stih može izraziti osećaje mlađih približava ga Crnjanskom. Kao i odbijanje da upotrebi rimu. Međutim, sintaksa koja je kod Crnjanskog i Petrovića „razbijena“, ostaje netaknuta kod Manojlovića. Kako je već rečeno, treba imati na umu da je Manojlović kasno ovlađao srpskim jezikom, te je moguće daje i to jedan od razloga za pridržavanje sintakških pravila. Ovo, dakako, ne znači da ne postoje asocijativne veze u njegovoj poeziji, već da nisu toliko razvijene (odnosno udaljene) kao u poeziji Miloša Crnjanskog i Rastka Petrovića. Vezanost za klasiku isto tako može biti jedno od objašnjenja za opisani odnos prema jezičkim eksperimentima kod Todora Manojlovića. Nedostatak moderniteta na tom nivou uslovilo je i nedovoljnu pažnju naših kritičara (kada je reč o poeziji). „Podgrejani Parnas“ koji stvara Manojlović čini se da nije imao uticaja na baštinike prvog talasa avangarde.

Ushićenje klasikom i antikom uslovilo je želju za pomirenjem „starih“ i „novih“, pa Manojlovićeva poetska praksa nastoji da dokaže da je takvo pomirenje moguće. Vera

u takvu mogućnost stvara poeziju kakvu čitamo u *Ritmovima* i *Vatrometima i Bajci o Akteonu*. Pesnički poziv za Manojlovića najsvetija je stvar na svetu, pesma omogućava prevazilaženje duaiteta (ili se makar Manojlović trudi da nas u to uveri). Polemika i rušenje starih normi se i eksplisitno i implicitno sprovode u *Lirici Itake* i *Otkrovenjima*. Manojlović svoje stihove posvećuje generacijama koje tek dolaze, a koje će shvatiti senzibilitet pesnika kojima je pripadao. Bunta i provociranja kod Manojlovića nema. Čak ni u kritičko-teorijskim radovima, jer se tamo moderna poezija pokazuje kao deo tradicije. Upravo pojam tradicije, kao stalnog razvoja koji u sebe mora uključiti sve što joj prethodi odlikuje Manojlovića. Zato kod njega nema oštре osude pesnika, već nemoći kritičara (u prvom redu Skerlića zbog njegovog zahteva za društvenu ulogu poezije). Potpuno odbacivanje tradicije za Manojlovića nije moguće. Moguće je samo prevrednovanje onoga što se smatra centrom tradicije, odnosno ukazivanje na deo tradicije koji je ostao zanemaren. U ovome, čini se, leže razlozi Manojlovićevog „simbolizma ili jednog tipa apstraktnog ekspresionizma“.

BIBLIOGRAFIJA:

Crnjanski, Miloš. „Posleratna srpska književnost – sećanje na god. 1919-1920“. Citirano prema knjizi Radovana Popovića, *Građanin sveta – Život Todor Manojlovića*, Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2002.

Crnjanski, Miloš. „Ritmovi Todoru Manojloviću“. *Kritičari i pisci o Todoru Manojloviću*, prir. Mihajlo Pantić, Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2001.

Crnjanski, Miloš. „Za slobodni stih“. *Eseji i prikazi*, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1991.

Crnjanski, Miloš. *Sabrana dela knjiga četvrta. Poezija – Lirika Itake, Kometari, Antologija kineske lirike, Pesme starog Japana, Lament nad Beogradom*. Beograd: Prosveta; Novi Sad: Matica srpska; Zagreb: Mladost; Sarajevo: Svjetlost, 1966.

Grejvs, Robert. *Grčki mitovi*, Beograd: Famlet, 2002.

Lalić, Ivan V. „O pesniku Todoru Manojloviću“. *Kritičari i pisci o Todoru Manojloviću*. Priredio Mihajlo Pantić, Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2001.

Manojlović, Todor. „Intuitivna lirika“. *Novi književni sajam*. Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 1997.

Manojlović, Todor. *Pesme*. Priredili Milivoj Nenin, Zorica Hadžić, Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2005.

Manojlović, Todor. „Tradicija i doktrina“. *Novi književni sajam*. Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 1997.

Manojlović, Todor. *Osnove i razvoj moderne poezije*. Prir. Gojko Tešić, Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 1998.

Mišić, Zoran. „Rastko Petrović“. Predgovor u *Otkrovenje: poezija – proza*. Rastka Petrovića. Beograd: Prosveta, 1968.

Pavlović, Mihajlo B. „Gijom Apoliner i Todor Manojlović“. *Kritičari i pisci o Todoru Manojloviću*. Prir. Mihajlo Pantić, Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2001.

Petković, Novica. *Ogledi o srpskim pesnicima*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, 1999.

Petrović, Rastko. *Otkrovenja – izbor iz poezije i proze*. Izbor i predgovor Zoran Mišić, Beograd: Prosveta, 1968.

Petrović, Rastko. http://www.rastko.rs/knjizevnost/umetnicka/poezija/rpetrovic-otkrovenja_c.html preuzeto 09.05.2010).

Petrović, Rastko. http://www.rastko.rs/knjizevnost/umetnicka/proza/rpetrovic-svest_c.html (preuzeto 09.05.2010).

Petrović, Rastko. *Eseji i članci*. Beograd: Nolit, 1974.

Popović, Radovan. *Građanin sveta – Život Todor Manojlovića*. Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin”, 2002.

Ružić, Žarko. „Stih Rastka Petrovića”. *Književno delo Rastka Petrovića*. Ured. Đordje Vuković, Beograd: Institut za književnost i umetnost, 1989.

Stojanović-Pantović, Bojana. *Srpski ekspresionizam*. Novi Sad: Matica srpska, 1998.

Tešić, Gojko. *Otkrovenje srpske avangarde*. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2005.

Vježbicki, Jan. „Srpska avangarda i Rastkov slučaj” *Književno delo Rastka Petrovića*. Ured. Đordje Vuković, Beograd: Institut za književnost i umetnost, 1989.

Vučković, Radovan. „Todor Manojlović”. *Kritičari i pisci o Todoru Manojloviću*. Prir. Mihajlo Pantić, Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin”, 2001.

Vuković, Đordje. „Novator i preteča”. *Književno delo Rastka Petrovića*. Ured. Đordje Vuković. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 1989.

NOVA ŽENA U INDIJI (MULK RAJ ANAND, GAURI)

U istoriji svih patrijarhalnih društava, pa tako i u Indiji, žena ima nezavidan položaj u odnosu na muškarca. Svoj životni put ne bira sama, već je on unapred skrojen za nju. Oslanjajući se na postkolonijalnu feminističku kritiku, ovaj rad sagledava život jedne žene koja snagom sopstvene volje skida sa sebe okove tradicije i dovodi u pitanje njena nepisana pravila koja ženu osuđuju na neizmenljivo inferioran položaj.

UVOD: O POSTKOLONIJALNOJ FEMINISTIČKOJ KRITICI

Žena je od pamтивека „žrtva muške dominacije i ugnjetavanja“, posmatrana kao „slabiji pol“, kao svojina muškarca. Uzrok tome su društvene i porodične strukture zasnovane na patrijarhatu, u kojem se žensko dete odgaja pod strogom kontrolom roditelja, da bi se potom predalo svom novom gospodaru – mužu, koji će odlučivati o njenoj daljoj sudbini¹. U takvom društvu, žena (majka, supruga, kći) podređena je i zavisi od muškarca (oca, supruga, sina). Ona nema prava na izražavanje sopstvenog mišljenja i donošenje odluka o svojim postupcima. „[Ž]ivot potčinjenosti žene [...] život je tišine.“² Štaviše, ionako inferioran položaj žena dodatno se komplikuje mitovima i tradicijama koji su usađeni u korene svakog društva.³

Feminizam kao književno-teorijska struja u širem smislu nastao je iz potrebe sagledavanja položaja žena. On nasleđuje, ali i dovodi u pitanje, ideje modernizma poput „suvereniteta, jednakosti, slobode, prava i racionalnosti“. Uteteljen je na prosvetiteljskom diskursu i Kantovoj ideji o „autonomnom i racionalnom biću koje je slobodno da odlučuje“, kao i na liberalnim idejama prava, svojine i društvenog ugovora koje

¹ Kanupriya, "Feminism and the Emerging Woman in Anand's The Old Woman and the Cow" *Feminism in Indian Writing in English*, ed. Amar Nath Prasad and Samiran Kumar Paul (New Delhi: SARUP & SONS, 2006), 77.

² Philip Rice and Patricia Waugh (eds.) *Modern Literary Theory: A Reader*. (London: Arnold, 1989), 161.

³ Kanupriya, 77.

nalazimo kod Hobsa, Rusoa i Loka. Međutim, kako su primetile spisateljice poput Meri Vulstenkraft i Virdžinije Vulf, diskursi koji su proklamovali navedene ideje kao univerzalne, zapravo se nisu odnosili na žene i njihova prava. Naprotiv, stvoren je jaz između privatne i javne sfere, pri čemu je ženi pripala prva kao „područje osećanja, odgajanja, intuicije i tela“, dok je druga, kao „područje razuma, efikasnosti i objektivnosti“ pripala muškarcu. Jedan od ciljeva feminizma jeste da raskine podelu na javno i privatno, muškost i ženskost, telo i um, razum i osećanja.⁴

Drugi cilj bismo mogli da povežemo sa mitom o ženi. „Mit o ženi [...] je statican mit“, rekla je Simon de Bovoar u svom kapitalnom delu *The Second Sex*. Prema ovom mitu, postoji Večna Žena, jedinstvena i nepromenljiva. Ponašanje i iskustvo žena „od krvi i mesa“, u slučaju da odstupaju od definicije Večne Žene, nemoći su u odnosu na mit. Takođe ženama poriču se karakteristike žena, dok se sama definicija ne dovodi u pitanje. Žena je nešto Drugo; i pored činjenica koje dokazuju suprotno, negira se njena pozicija subjekta, realnog ljudskog bića.⁵

Iz perspektive savremene feminističke kritike, ovaj mit o ženi je zastareo. Već prepoznatljiva rečenica Simon de Bovoar da se ženom ne rađa, već se ženom postaje⁶, dovoljna je kao dokaz za to. Njenu tezu razvija i Džudit Batler, govoreći o tome da pol ne može da se izjednači sa rodom, da žene nisu definisane ženskošću, kao i da se polne uloge održavaju performativnim činovima. Batlerova se ne slaže sa idejom da ljudi moraju nužno da imaju jedan od dva pola, dok je pol, po mišljenju Simon de Bovoar, konstrukcija, te tako jedna osoba može da preuzme i (neki) drugi pol.⁷

Mit o Ženi, jednoobraznoj i nepromenljivoj, praćen je idejom da ugnjetavanje žena ima jedinstveni oblik u univerzalnoj strukturi patrijarhata. Pri tom se zanemaruju specifični kulturni konteksti u kojima se ono dešava⁸. Tako je postojala tendencija da se zemlje takozvanog Trećeg sveta, pre svega kolonizovanih naroda, posmatraju kroz oči Zapada. Međutim, nastanak postkolonijalne kritike preusmerio je pogled u drugom pravcu. Nema jedinstvene Žene, niti monolitne žene Trećeg sveta. Pored pola, u obzir se sada uzimaju i druge specifičnosti poput

⁴ Rice and Waugh, 143-144.

⁵ Rice and Waugh, 41.

⁶ Susan Hekman, "Feminism". *The Routledge Companion to Critical Theory*. ed. Simon Malpas & Paul Wake (London and New York: Routledge, 2006), 92.

⁷ Judith Butler, "Subjects of Sex/Gender/Desire", *Cultural Studies Reader*. ed. Simon During (London and New York: Routledge, 1993), 340-341, 347.

⁸ Ibid, 343.

rase, klase (ili kaste, u indijskom društvu), nacionalnosti, religije i seksualnosti. Postkolonijalna feministička kritika bavi se upravo pomenutim pitanjima, njihovim međusobnim kompleksnim odnosom.⁹

Budući da se kategorija roda, između ostalih pomenutih, u savremenom svetu smatra nestabilnom kategorijom¹⁰ i da ženu stvaraju njeni postupci, onda će subverzivno postupanje destabilizovati raniji pojam Žene¹¹. Upravo to čini Gauri iz istoimenog romana Mulka Radža Ananda.

OD PATNJE...

„Patnja za nas, sestro, patnja, samo patnja za nas žene.“¹²

„Gauri je kao krava, veoma pitoma i veoma dobra.“¹³ Tih, bez reči, čeka dolazak svog budućeg gospodara, muža koga – razume se – nije svojevoljno izabrala, već su to učinili njen ujak Amru i majka Laksmi. Noseći ime boginje izobilja, Laksmi se nadala da će udajom kćeri dobiti dovoljno novca da kupi bivola i pospeši svoj posao. Mladoženja Panči, međutim, dolazi na pozajmljenom konju i kao poklon nosi samo lažni nakit, a uz ime mogu da mu se pripišu samo omanje parče zemlje i rđavo ponašanje. On se, bez obzira na sve, oseća „kao sveti bik koji ide da oženi malu kravu Gauri [radujući se] devojci koju će grliti noću i šutirati danju, koja će mu ukrašavati kuću i pomoći oko zemlje...“¹⁴, a koju pri tom još uvek ne poznaje. Gauri odlazi u svoj novi dom, ne znajući šta je tamo čeka. Odlazi uz majčin savet da bude kao Sita. „[I]zdržljivost, prilagodljivost, odanost suprugu, poštovanje prema starijima, osećaj žrtvovanja, ljubav prema religiji“¹⁵ smatraju se osobinama koje svaka žena nužno

⁹ Rajeshwari Sunder Rajan and You-me Park, “Postcolonial Feminism/Postcolonialism and Feminism”, *A Companion to Postcolonial Studies*. ed. Henry Schwarz and Sangeeta Ray (Blackwell Publishing Ltd.), 53.

¹⁰ Rice and Waugh, 351.

¹¹ Susan Hekman, 99.

¹² Mulk Raj Anand, Gauri (New Delhi: Arnold-Heinemann, 1981), 116.

¹³ Ibid, 11.

¹⁴ Ibid, 7-13, 22.

¹⁵ Ibid, 30. Sita je jedan od glavnih likova u epu Ramajana, supruga Rame, koja je uspela da kroz sve nedaće u životu ostane privržena svom gospodaru i koja se stoga smatra uzorom vrlina koje svaka žena u Indiji treba da poseduje (en.wikipedia.org/wiki/Sita).

¹⁶ Suparna Mishra, “Predicament of Indian Women in the Novels of Mulk Raj Anand”, *Mulk Raj Anand*, ed. Baby Rani Agrawal (New Delhi: Atlantic Publishers & Distributors,

mora da poseduje kako bi dostigla ideal požrtvovane, odane i čestite žene. Od Gauri se očekuje da ne odstupa u tom pogledu.

Čim stupi u svoj novi dom, nevolje se ređaju jedna za drugom. Nastupa suša koja donosi glad i oskudicu, a kamata na novac koji je Panči pozajmio za svadbu neprekidno raste. Za nesreću koja ga je zadesila okriviće – koga drugog do Gauri. Bila je u pravu Kesaro – kaže on – kada je rekla da će ova devojka doneti samo zlo u kuću, budući inkarnacija boginje Kali, „crne boginje koja uništava sve pred sobom, koja donosi glad u svom dahu i pustoši čitava sela.“ Ne samo da otkriva svoje lice, već se usuđuje da obeduje u zajedničkoj kuhinji za vreme menstruacije,¹⁷ umesto u „mračnoj sobi,“ mestu tradicionalno izdvojenom za žene u stanju fiziološke nečistoće,¹⁸ budući da se žena tada smatra nedodirljivom i prljavom. Zbog ovog i sličnih postupaka koji su kršili neprikosnovena pravila tradicije, Gauri često doživljava uvrede od svoje nemile svekrve da je „razvratna, besramna prostitutka [i] kći prostitutke,“ ali i batinanja od svog muža, najpre na podstrek Kesaro, a onda iz navike.

Iako je bila spremna da stoički podnese sve udarce i uvrede, uzdajući se u svoju veru i unutrašnju snagu, Gauri nije mogla da skrušeno spusti glavu i dozvoli da je drugi ugnjetavaju. To je pokazala i onda kada joj je Kesaro dozlogrdila i kada ju je ova uhvatila za punđu i vičući na nju izbacila je iz kuće. Moglo se to očekivati od žene koja je već jednom pokazala da sveta pravila za nju nisu toliko sveta; od žene koja je svog muža oslovljavala imenom, na šta se nijedna žena nije usuđivala; od žene koja je umela i da odgovori, a ne samo bojažljivo da čuti.¹⁹ Ali Panči i Kesaro se tome nisu nadali. „[P]rodornost i agresivnost“, smatrane odlikama muškog ponašanja „monstruoze“ su kod žena upravo zato što ‘nisu ženstvene’ i stoga nepodesne za odmeren život ‘kontemplativne čistote’.²⁰

Pomenuli smo da se Gauri i Panči nisu poznavali pre braka; njihov brak je nastao pre svega iz interesa i kao takav on je „ismevanje ljubavi“. Budući da se supružnici ne poznaju i uvezši u obzir „sputavajući prirodu takvih brakova, [često dolazi

¹⁷ 2006), 166.

¹⁸ Anand, 32-33, 41.

¹⁹ Alessandro Monti, “Gauri/The Cow: The Issue of Female Subaltern Identity in Mulk Raj Anand’s Novel”, *The Novels of Mulk Raj Anand: a Critical Study*. ed. Manmohan Krishna Bhatnagar and Mittapalli Rajeshwar. (New Delhi: Atlantic Publishers & Distributors, 2000), 82.

²⁰ Anand, 40, 89, 95, 100, 109.

Rice and Waugh, 156.

do] varvarskog ponašanja muškarca u prvoj noći.”²¹ Nažalost, ne samo u prvoj: Pančiju je takvo ponašanje prešlo u naviku. Čak i kada oseti drhtaje nežnosti prema svojoj supruzi, njegova muškost mu ne dozvoljava da ih slobodno ispolji, dok Gauri, s druge strane, takođe „drhti od skrivenе požude, [ali je sputana] vekovima starom zabranom ženama da preuzimaju inicijativu“ i guši svoju strast u marljivom obavljanju kućnih poslova. Kada ipak dozvoli sebi da se prepusti „orgijama kao da pokušava da se izvuče iz svih nesigurnosti oko sebe, u njeno biće, odakle dolaze samo nežnost i još nežnosti“, i kada ona tom prilikom zatrudni, njega obuzimaju stare sumnje i novi strahovi od očinstva. Iako Gauri veruje da se ispod njegove surove spoljašnjosti krije dobromerna unutrašnjost, ona je svesna da „jaka veza poput pupčane vrpce između Kesaro i Pančija“ ne može da se raskine i da će ona teško moći da „zauzme Kesarino mesto, onako kako je Kesaro preuzela mesto njegove prave majke.“

Iako svestan njene nevinosti, Panči je izbacuje iz kuće, okrivljujući je da dete nije njegovo.²² Ništa ne može biti sramotnije za jednu ženu nego da je muž izbaci iz kuće, da je primora da se vrati roditeljima i da bude smatrana nepotrebnim teretom.²³ Iako je on namigivao mnogim ženama u selu i gledao na svaku kao da je uvek naga i stvorena u samo jednu svrhu²⁴, on nepravedno osuđuje nevinu Gauri za nešto što nije ni učinila. U tome se ponovo vidi sva tragika žena u ovom društву.

Muškarac smatra normalnim muškim ponašanjem da zadovoljava svoje požude na emotivnom i fizičkom planu van braka, dok se nemilosrdno osuđuje kao preljuba u slučaju da žena uživa u tome čak i slučajno. Na najmanji nagoveštaj devijacije s njene strane koji ne mora ni da uključuje seks, muškarac postaje nasilan i neprijateljski nastrojen prema svojoj ženi i počinje da je progoni. Ova osuda je diktirana muškarčevim interesom da sačuva svoje sopstvo pre nego ikakvim moralnim obzirom. [...] Dok tradicionalno društvo insistira na predbračnoj nevinosti i čistoti u braku kod žena, muškarcima je dozvoljena široka seksualna sloboda.²⁵

Koliko god žena imali, oni očekuju od žene da bude verna samo jednom muškarcu; štaviše, smatralju da je muškarac

²¹ C.J. George, Mulk Raj Anand, His Art and Concerns. (New Delhi: Atlantic Publishers & Distributors, 1994), 163.

²² Anand, 49, 76, 91-101, 102-103.

²³ Mishra, 161.

²⁴ Anand, 250.

²⁵ Kanupriya, 78, 79.

koji je odan samo jednoj ženi asketa! Jedan od razloga za takvo ponašanje jeste i praksa ugovorenih brakova. Kada muškarac ne može da nađe zadovoljstvo u svojoj ženi, on ga traži u drugima.

Gauri se potom vraća u kuću svoje majke, da bi ubrzo zatim bila ponovo udata, tačnije prodata, jednom sredovečnom bankaru. „[B]io je to izbor između moje Gauri i moje krave...“, reći će Amru, potvrdivši da je krava ipak veća svetinja od žene u Indiji! Uostalom, običaj da se žene kupuju i prodaju u pandžapskim Himalajima vekovima je star.²⁶ „Patrijarhalna društva ne prodaju spremno svoje sinove, ali njihove kćeri su sve na prodaju pre ili kasnije.“²⁷ Uzalud se Gauri pita kako je rođena majka mogla da je proda i zašto je makar nije ugušila na rođenju umesto što je odlučila da je ubije sada kada je porasla. Čak je ni rođeni otac nikada nije prihvatio, ali da je bila muško, sigurno bi je voleo, jer se u takvom društvu vole i poštuju „samo sinovi i sinovi sinova“, dok se žene smatraju prokletstvom.

U kući ovog postarijeg muškarca Gauri doživljava još veći unutrašnji nemir, toliki da sada priželjuje da se vrati svom mužu. To će se i dogoditi kada padne dugo očekivana kiša i natopi osušena polja, a Panči shvati da je njegova odluka da izbaci Gauri iz kuće možda bila brzopleta.²⁸ Ovoga puta sreće jednu novu Gauri.

...KA SAMOIZBAVLJENJU

„[O]brazovanjem ćemo savladati sudbinu“²⁹

Kada je prvi put kročila u Pančijev dom, Gauri je strepela od toga šta će ljudi po selu pričati, nije – kako kaže – imala jezik u ustima. Samo je obavljala kućne poslove i jadikovala u sebi. Sada se pita: „kako možeš leteti ako nemaš krila?“ Ona je odlučila da zbaci sa sebe okove starih konvencija i vine se visoko, raširenih krila. Nije više ona stara „stidljiva, pitoma krava“ kakva je ranije bila. Sada može pred mužem da se pojavi bez prekrivanja lica. Zašto bi to činila pred njim kada je stotine nepoznatih muškaraca videlo njen lice u bolnici u kojoj je radila? Bolnici doktora Mahindre, koji je oslobođio u njoj uspavane težnje i probudio njen osećaj dostojanstva, želju

²⁶ Anand, 159, 163, 177, 201, 250.

²⁷ Rice and Waugh, 148.

²⁸ Anand, 119, 130, 153, 185.

²⁹ Anand, 240-241.

za slobodnim i nezavisnim životom, kojim će upravljati snagom svoje volje. On je vesnik jedne nove, humane kulture u još uvek tradicijom okovanoj Indiji; on izgovara najveće istine o čoveku kojih je retko ko u romanu svestan.

Preobražena njegovim uticajem, iako je oduvek u sebi nosila klicu bunta protiv tradicije u kojoj je žena ugnjetena, ona se sada suprotstavlja Pančiju. Shvata da je on i dalje samo veliki dečko, koji još nije odrastao i govori mu: „ako sam za tebe prokletstvo, otiću ču! [...] Ako me ponovo udariš, vratiću ti udarac...“ Lav s početka romana sada se pojavljuje kao slabašno jagnje. „On je slabo, razmaženo stvorenje! Razmazila ga je Kesaro. Pretvarao se da je lav među muškarcima u selu. Ali u stvari on je kukavica! Govore mu da je Ram izbacio Situ zato što su svi sumnjali u njenu čestitost tokom boravka sa Ravanom!... Ja nisam Sita da se zemlja otvor i proguta me. Ja ču samo izaći i zaboraviti ga...“

Ovoga puta ona samovoljno odlazi iz njegove kuće. Zna da može da ode doktoru Mahindri i da radi u njegovojo bolnici dok se dete ne rodi, dete „koje neće biti kukavica kao Panči niti slabo kao što je ona nekada bila“. Podignute glave, ne osvrćući se, krenula je u novi život.³⁰

Gauri potvrđuje da „žena više ne može da se smatra pukom mašinom za rađanje dece, kojoj se nikada ne dopušta da se mrdne iz četiri zida kuće“,³¹ kao i to da, po rečima Meri Vulstonkraft, žena ne sme biti „igračka muškarca, njegova zvečka [koja] mora da zvecka u njegovim ušima kad god, bez obzira na razloge, on izabere da se zabavlja.“³² U ovom romanu jedna žena doživljava preobražaj od „marionete u rukama muškarca [do] nezavisne žene koja ističe jednak prava sa muškarcem i zahteva da se kao takva priznaju.“³³

Prošlo je vreme starih mitova; Sita iz epa Ramajana više nije moguća nakon promene istorijskih okolnosti. Gauri je dobro procenila svoje vreme u kojem „bogovi više nisu od pomoći bespomoćnima [kao i to da] obrazovanje može da

³⁰ Ibid, 239-240, 252-253, 258, 263-264.

³¹ Pradnya Vijay Ghorpade, “Indian Women as Represented in Mulk Raj Anand’s Major Novels” in *Critical Response to V.S. Naipaul and Mulk Raj Anand*, ed. Amar Nath Prasad (New Delhi: SARUP & SONS, 2003), 180.

³² Kanupriya, 79.

³³ Rajesh Kumar Gupta, “Humanistic Note: A Study in Mulk Raj Anand’s The Old Woman and the Cow”, *Novels of Mulk Raj Anand: a New Critical Spectrum*, ed. T.M.J.Indra Mohan (New Delhi: Atlantic Publishers & Distributors, 2005), 68, 69.

je oslobođi iz kandži sujeverja i zaposlenje joj može pružiti ekonomsku nezavisnost, a zajedno joj mogu obezbediti život u dostojanstvu i slobodi.”³⁴

ZAKLJUČAK

Ako ne ranije, onda u poslednjoj sceni u romanu, kada Gauri samovoljno napušta Pančijev dom, vidimo na delu zamenu rodnih uloga i potvrdu teze Džudit Butler da je rod nezavistan od pola, tako da muškarac i muškost mogu isto tako da se odnose na žensko telo, kao što žena i ženskost mogu da se odnose na muško telo.³⁵ Panči ovde ostavlja utisak slabe, bespomoćne, zavisne osobe – što su osobine koje se tradicionalno pripisuju ženama. S druge strane, vidimo snažnu i odlučnu Gauri – Gauri koja ispoljava osobine koje se obično vezuju za muškarce. Ovim svojim postupkom ona kazuje da se ne zadovoljava epitetom napravljene, gotove žene³⁶, već da želi sama svoj put da skroji.

Ona je iskoračila iz začaranog kruga Večne Žene, na trenutak potisnula osećanja, poslušala savet razuma i dostojanstva i krenula putem slobode. Ona nije kao Sita iz *Ramajane*, koja moli zemlju da se otvori i proguta je zato što više ne može da trpi nepravedno zadate nedaće; ona nije ni kao neznani broj Sita ovoga sveta koje je istorija progutala iz istog razloga; ona je Gauri, nova žena, žena „od krvi i mesa”, koja je pronašla svoj glas i, shvativši da „ne mora da nestane sa sveta već može ponovo da otkrije taj svet”,³⁷ ispisala novu stranicu u istoriji žena u Indiji.

³⁴ George, 172.

³⁵ Butler, 346.

³⁶ Trinh Thi Minh-ha “Writing Postcoloniality and Feminism” in The Post-Colonial Studies Reader, ed. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (London and New York: Routledge, 1995), 264.

³⁷ Mishra, 163.

BIBLIOGRAFIJA

- Anand, Mulk Raj. *Gauri*. New Delhi: Arnold-Heinemann, 1981.
- Butler, Judith. "Subjects of Sex/Gender/Desire". U Simon During (ed). *Cultural Studies Reader*, 340-353. London and New York: Routledge, 1993.
- George, C.J. *Mulk Raj Anand, His Art and Concerns*. New Delhi: Atlantic Publishers & Distributors, 1994.
- Ghorpade, Pradnya Vijay. "Indian Women as Represented in Mulk Raj Anand's Major Novels". U Amar Nath Prasad (ed.) *Critical Response to V.S. Naipaul and Mulk Raj Anand*, 179-186. New Delhi: SARUP & SONS, 2003.
- Gupta, Rajesh Kumar. "Humanistic Note: A Study in Mulk Raj Anand's The Old Woman and the Cow". U T.M.J.Indra Mohan (ed.) *Novels of Mulk Raj Anand: a New Critical Spectrum*, 62-69. New Delhi: Atlantic Publishers & Distributors, 2005.
- Hekman, Susan. "Feminism". U Simon Malpas and Paul Wake (eds.) *The Routledge Companion to Critical Theory*, 91-101. London and New York: Routledge, 2006.
- Kanupriya. "Feminism and the Emerging Woman in Anand's The Old Woman and the Cow". U Amar Nath Prasad and Samiran Kumar Paul (eds.) *Feminism in Indian Writing in English*, 77-88. New Delhi: SARUP & SONS, 2006.
- Minh-ha, Trinh Thi. "Writing Postcoloniality and Feminism" u: Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (eds.) *The Post-Colonial Studies Reader*, 264-268. London and New York: Routledge, 1995.
- Mishra, Suparna. "Predicament of Indian Women in the Novels of Mulk Raj Anand" u: Baby Rani Agrawal (ed.) *Mulk Raj Anand*, 159-171. New Delhi: Atlantic Publishers & Distributors, 2006.
- Monti, Alessandro. "Gauri/The Cow: The Issue of Female Subaltern Identity in Mulk Raj Anand's Novel" u: Manmohan Krishna Bhatnagar and Mittapalli Rajeshwar (eds.) *The Novels of Mulk Raj Anand: a Critical Study*, 80-88. New Delhi: Atlantic Publishers & Distributors, 2000.
- Rajan, Rajeshwari Sunder and You-me Park. "Postcolonial Feminism/Postcolonialism and Feminism" u: Henry Schwarz and Sangeeta Ray. *A Companion to Postcolonial Studies*, 53-71. Blackwell Publishing Ltd, 2000.

Rice, Philip and Patricia Waugh eds. *Modern Literary Theory: A Reader*. London: Arnold, 1989.

LA CHUTE & ŠUT

SAŠA ILIĆ: PAD KOLUMBIJE (FABRIKA KNJIGA, 2010)

- JEDNA ŠKOLSKA ANALIZA -

INTRO BEZ KOGA SE MOGLO

Neću se podrobnije baviti dilemom može li kritičar biti koliko-toliko nepristrasan procenjivač knjige sa čijim autorom blisko kultur-tregerski sarađuje. Činjenice su sledeće: kritički sam pisao o prethodnom Ilićevom romanu *Berlinsko okno* za beogradski časopis *Pro femina*; Saša Ilić je skrupulozan, temeljit i sporohodan autor koji ne piše bez velike autorske nužde, ali čije knjige utolikо pre zasluzuјu pozornost i pomno čitanje. Drugim rečima, on je autor o kojem se ne može ne pisati. Neka bude eksplicirano i to da su naše međusobne optičke razlike, o čemu svedoči nekoliko rubrika „Karaoke obračuna“ u *Betonu*, tolike da garantuju ako ne ultimat fajt u tekstu kritike koja sledi, ono pobočno analitičko čitanje koje se neće libiti ni neugodnih konstatacija ni nepristojnih pohvala.

Reč je o veoma kompleksnom romanu, podjednako u kompozicionom, žanrovskom i simboličkom smislu.

KOMPOZICIJA (VREME)

Roman *Pad Kolumbije* je komponovan tako što ukršta poglavila čija se radnja zbiva u dve vremenske zone, ujedno i dve istorijske epohe u Beogradu, sam kraj osamdesetih godina XX. veka i prve godine u XXI veku, dakle, zenit post-titoističkog socijalizma u SFRJ i početak post-autoritarne demokratske tranzicije u Srbiji. Tačnije, Ilićev roman spaja dva nesumnjiva istorijska događaja, onaj koji se zbio 19. novembra 1988. godine, miting održan na Ušću pod nazivom „Miting bratstva i jedinstva“, koji će, uz vidovdansko obeležavanja šest vekova Kosovske bitke na Kosovu polju 1989., biti najmasovnije političko okupljanje u Srbiji u novije doba, i onaj od 12. marta 2003., uspešno izведен atentat na Zorana Đindjića, prvog premijera Srbije izabranog posle svrgavanja režima Slobodana Miloševića. Iako je raspon

vremena koji ovi događaji markiraju širok, vreme radnje samog romana je zgušnuto. U prvom slučaju, poglavla su smeštena u svega dva dana 1988. godine, u 18. i 19. novembar, dok se događaji opisani u novije doba odvijaju nešto duže od mesec dana, tokom februara i marta 2003. godine. Period devedesetih godina prošlog stoljeća, raspad SFRJ obeležen masovnim nasiljem i ratnim zločinima među kojima su najbrojniji oni koje je počinila srpska strana, sem usputnih evokacija, izostavljeni su iz eksplicitnog narativnog horizonta romana. Ipak, dva predočena istorijska događaja svoju težinu i zloslutost crpe upravo iz srca tame koje pulsira u devedesetim: prvi kao njihova priprema i anticipacija, drugi kao njihova direktna posledica i nelečeni simptom čiji su virusi latentno prisutni i delatni i u vremenu kada autor prikuplja i iščitava građu za svoj roman, sedam godina kasnije. Zanimljivo, kao što su devedesete izostavljene a podrazumevano značenjski aktivne, tako su i istorijski markeri predočeni u romanu na jedan specifičan način: prvi s njegovog prostornog ruba, kao fragment masovne groteske, drugi posredno, iz perspektive mogućih počinilaca atentata, kao vest koja menja optiku i unosi konfuziju kod tročlanog operativnog tima pripadnika tajne službe, predstavljajući uvertiru u smenu dela rukovodećeg kadra u srpskoj policiji.

KOMPOZICIJA (GLAVNI LIKOVI I TEMATSKI PLANOVI)

Noseći lik prvog perioda Ilićevog romana je Vladimir Berat, lektor pri Gradskom komitetu SK Srbije pa spoljni saradnik *Politike*, autor njene rubrike „Odjeci i reagovanja“. Petnaest godina kasnije, protagonista je njegova čerka, Irena, koja poput jezgra nekog socijalnog molekula za sebe vezuje lik beogradskog taksiste i tatoo majstora Marka, njenog pomagača i zaštitnika i likove dvoje Amerikanaca, profesora Nomure i Kim, Ireninog mentora i ljubavnika i Irenine prijateljice i ljubavnice. Lektorsko-autorske aktivnosti u *Politici* Vladimira Berata povezuju sa likovima Lazara Gazibare, penzionisanog policajca i operativca zaduženog za nadzor i koordinaciju rada u *Politikinoj* rubrici i oca Kirila, Beratovog kolege iz „Odjeka“ i duhovnika beogradskog umetničkog džet-seta tokom 90-ih. Političko-obaveštajni projekat rubrike „Odjeci i reagovanja“, tačnije operacija uklanjanja materijalnih tragova o projektu i njegovim akterima, u strukturu romana uvodi pripadnike tajne službe, likove označene kodnim nadimcima Snejk, Đevrek i Novinar, zadužene za likvidaciju „meta“. Sem bazične fabule u

kojoj je predočen mehanizam medijske manipulacije i državne eksterminacije, *Pad Kolumbije* uvodi sporedne linije fabule posvećene temama emigrantskog života građana zemalja iz Trećeg sveta na Zapadu i ispitivanja seksualne orientacije/identiteta. Što nas dovodi do žanrovske kompleksnosti romana koji se čitanju nudi kao pokušaj sinteze matrica političkog trilera, emigrantske proze, epistolarnog erotskog romana i detektivsko-akcione proze. Žanrovska različitost potcrtava upotreba različitih pripovednih tehnika i diskursa: klasičnoj naraciji u trećem licu priključena je mejl prepiska i satnica delovanja pripadnika tajne službe. Fantazmagorični košmarni san koji Berat ima u policijskom pritvoru predočen je u formi drame, dok je naracija *Pada Kolumbije* obogaćena citatima vesti sa radija i refrena i tekstova pesama koje uglavnom Irena sluša što u taksiju, što kod kuće ili u KST-u. Ilićev roman ima svoj soundtrack album. Muzika koju slušaju njegovi junaci nije slučajno odabrana; znakovito je koji junak šta i kad sluša/čuje. Za razliku od, recimo, romana Andreja Nikolaidisa, Ilićev roman je poput filma u sebe upio muzičke fragmente vezujući ih za smisao naracije a ne za afinitet autora, odnosno za atmosferu ili muzički ambijent u kome je pisac ispisivao/tipkao i korigovao svoj roman. S jedne strane, zajedno sa Irenom slušamo Čarlsa Mingusa, Dejvida Bouvija, grupe *Virgin Prunes* i *Haco*, i domaću alternativnu grupu *Presing*; s druge, Berat u svom košmaru prisustvuje recitovanju stihova iz domaćeg folk hita „Jutro je“ dok Đevrek na radiju sluša „Govedinu“ hit grupe *Beogradski sindikat*, repersku kritiku s desna vladavine DOS-a. Muzikološki garnirung romana ili plej lista junaka na kulturološkom i političkom planu potcrtava ono što je dato na narativnom planu.

SIMBOLIKA U ROMANU

Među nekoliko simbola koji su istureni u prvi plan pripovedne strukture *Pada Kolumbije*, vodeće mesto zauzima koža. Odmah za njom su (povišena) temperatura i mačka.

Najpre, veći deo kože na telu Vladimira Berata strada u podmetnutom požaru; početak Beratove saradnje sa *Politikom* obeležen je njegovom povećanom brigom za negovanje vlastite kože što se ispoljava u korišćenju krema i preparata, potom u depilaciji tela, na kraju u transrodnoj transformaciji. Koža u Ilićevom romanu često strada, peruta se, ljudi, ljušti,

opada. U istom stanju su zapuštene fasade koje neuspešno i ružno pokušavaju da nadomeste umnoženi bilbordi, odnosno sa enterijerom javnih bolnica i stanova u kojima se kreću likovi. Atmosferu, zapravo opšte stanje dezintegracije, dopunjuje Irenino osećanje konstantnog rasta temperature, odnosno visokog vazdušnog pritiska i zagušljivosti. Simbolika mačke pre svega je simbolika otpora (svojeglavog i nepredvidljivog) i simbolika umnožavanja identiteta.

Transformacija Vladimira Berata ima pre simboličku nego psihološku motivaciju. Koža je jasno povezana sa jezikom, odnosno javnim pisanim govorom. Između Beratovog odnosa prema koži vlastitog tela i njegovog odnosa prema novom jeziku koji nastoji da instalira u člancima u *Politici* postoji puna analogija. Da bi se stvorilo nešto novo, moraju se očistiti/poništiti nanosi svega starog: prljavštine, navika, stila. Čišćenje je novo rađanje, inicijacija kroz (auto)transformaciju. Nanosi šminke, maska koja štiti kožu kreirajući nov identitet donosi slobodu da se progovori/ispolji novim jezikom. Nov jezik biće lišen birokratskih restrikcija šifriranog, kriptičnog, alegorijskog, dogmatskog govora. Nov jezik će ukinuti granicu između stvari/stvarnosti i njihovog prenošenja. Ipak, Beratov prvi zadatak, tačnije njegova intervencija u tuđ tekstu, njegova lektorska invencija koja je oživila tuđi tekst omogućivši mu punu učinkovitost, jeste stilizovanje jedne difamirajuće paškvile koja je poslužila kao sredstvo za obračun sa akademikom zavidnog revolucionarnog bekgraunda. I inače, Beratov rad u ovoj rubrici svodio se na politički instrumentalizovane falsifikate i obmane. O kakvom je on novom jeziku maštao? Drugim rečima, koliko se postupak transrodne transformacije Vladimira Berata iscrpljuje u bivanju klovnom iz senke i bednim egzekutorom sa roto-papira? Koliko je narativna mistifikacija o novom jeziku kao postupak za kojim je posegao Ilić književno efektna ali jednokratna zamisao koja transrodni identitet, u krajnjoj liniji, izjednačava sa identitetom falsifikatora u službi partije? Na kraju, koliko se celokupno značenje romana (budući da je mesto i značaj analogije koža-jezik fundamentalan) temelji na ovoj, mogućoj jednoznačnosti poklapanja uloga travestita i krivitvoritelja?

POLITIKA U ROMANU

Koliko ima smisla svesti značenje romana *Pad Kolumbije* Saše Ilića na tezu da su „Odjeci“ krivi za sve što će se kasnije

dešavati? Ne mnogo. Iako Ilićev roman kreira logičku vertikalnu od „Odjeka“ do atentata na Đindjića, bilo bi naivno ovu *Politikinu* rubriku isticati kao glavni ili jedini faktor, koji je, mobilišući mase u Srbiji retorikom revizionizma i netrpeljivosti, doveo do rata. „Odjeci“ su bili nesumnjiv instrument u toj nečasnoj raboti koja je za prevashodni politički cilj imala učvršćivanje pozicija novog srpskog vožda, kao populistička podrška procesu etabriranja ideologije srpskog nacionalizma u velikodržavni projekat koji će zameniti potrošeni jugoslovenski.

Sa druge strane, politička pozadina događaja iz 2003. prilično je jasna u romanu. Iako ne problematizuje pitanje da li njegove od države plaćene ubice rade po nalogu dela državnih struktura ili odmetnutih i pučistički nastrojenih militarista a uz podršku dela političke scene u Srbiji, jasno je da Snejk i drugovi snajperisti imaju logističku podršku svoje službe i da ne rade na svoju ruku. Krimi-dodatak stvarnosti, likvidacija svih koji su imali veze sa „Odjecima“, samo potvrđuje bahatu samoizuzetost ove službe iz legalnog poretku zemlje kojoj navodno treba da služe.

Ilićev roman dotiče se teme odgovornosti intelektualaca, posebno pisaca koji su osamdesetih svojom voljom, a uz podršku političkog establišmenta postali trbuhozborci i generatori nacionalizma. Štaviše, pisaca koji su u svojim delima otkrili „akupunktturnu tačku naroda“, zloslutno je i neodgovorno tretirajući. U Ilićevom romanu eksplisitno se navodi primer Pavićevog *Hazarskog rečnika*. U izuzetno komponovanom poglavlju, „Na drugoj strani“, koje kao da uvezuje u celinu potisnute traume i tajni život Vladimira Berata, od „opsednutosti mirisom mentola“ u Domu za nezbrinutu decu do intimnih transeksualnih igara sa prodavačicom kozmetike, središnje mesto zauzima scena Beratove posete vili na Senjaku, gde će ga primiti „lični sekretar kuće, Pavlović“. Berata muče ozbiljne dileme zbog posla kojim se bavi, ali je i polaskan time da je njegov rad zapažen i to sa najvišeg mesta. Ova scena u kući na Senjaku prevashodno je važna zato što se u njoj sažeto obrazlaže smisao kolektivnog pregnuća u kojem su se na istom zadatku našli autor *Hazarskog rečnika* i urednik rubrike „Odjeci i reagovanja“. Diskursom alternativne medicine sekretar Pavlović objašnjava Beratu: „Pokrenuta je velika energija i pitanje je dana kada će doći do ponovnog postizanja ravnoteže narušene posle 1945.“ Berat je poput „vrhunskih majstora“ uspeo da pogodi „akupunktturnu tačku naroda“. „Kada se metalni šiljak zarije u kožu, nije prekidao sekretar Pavlović priču, on treba

da pogodi mesto na kome je nastao prekid protoka energije. Pravim ubodom tok se obnavlja i ponovo se postiže ravnoteža u organizmu." (str. 123) U ovom metaforičnom objašnjenju sekretara Pavlovića skrivena je interpretacija instrumentalne uloge koju literatura i pažljivo profilisani mediji mogu i treba da odigraju u suptilnoj mobilizaciji javnog mnenja, u buđenju zapretene kolektivne volje, ali buđenju koje neće biti dirigovano odozgo i samim tim osuđeno na, u najboljem slučaju, polovičan uspeh, već onom koje bi trebalo da dođe iznutra, iz unutrašnjeg sklopa pojedinca koji će političko uniformisanje doživeti kao akt slobode mišljenja.

Čitava scena koncipirana je ironično, tako da i kod čitaoca kao i kod Berata izazove distancu i gađenje. Degradiran na prijem kod sekretara a ne domaćina kuće, onoga koji povlači konce i predstavlja realnu moć, podučen o pravom i poželjnom značenju posla u koji se upustio i ispljuvan brzometnom retorikom sekretara, Berat je sveden na realnu meru, naivnog slugu i đavoljeg šegrta koji će utehu pronaći u privremenoj transformaciji svog identiteta. Crossdresing je za Berata poslednji bastion lične slobode, ali i samozaborava. Pod gustim nanosom šminke, potpuno depilirane kože, pokriven mekim materijalom ženskog veša, Berat postaje figura većinske Srbije s kraja osamdesetih koju čine izigrani pajaci koji će iglice za akupunkturu lako i radosno zameniti veličanjem bajoneta u ime ispravljanja istorijske nepravde.

KRITIKA ROMANA

Moja prva recepcija dilema tiče se fabulativne linije koja pripada tipu emigrantsko-erotске proze u romanu. Zašto je ova linija bila neophodna romanu i čemu je imala da posluži? Irenino biseksualno iskustvo i identitetske dileme, neželjena trudnoća, s jedne, i svet umetničkog libertinstva paralelan sa akademskim svetom profesorske posesivnosti i torture, definitivno obogaćuju tematski kompleks romana i njegov horizont usecanja u savremenost. Međutim, po mom sudu, ovaj deo zapleta romana predstavlja njegov periferni i možda suvišni deo. Istina, bizarno i neuspešno putešestvije profesora Nomure iz Budimpešte za Beograd zanimljivo je samo po sebi, iako donekle čudi zašto je omaž Kišu pripovednom parafrazom jedne scene iz *Peščanika* načinjen dovođenjem u vezu jednog sebičnog i posesivnog američkog profesora japanskog porekla

i E. S. enciklopedijskog pijanca ahasferske sudbine. Inače, posredni omaž Kišu možemo prepoznati i u korišćenju tehnike istražnog postupka kada otac Kiril ispoveda Veru; u pregnantnoj sintetičkoj naraciji o revolucionarnom putu Medika (akademika Gojka Nikoliša) i, posebno, presvlačenje Snejka u uniformu sveštenika ne bi li zavarao obezbeđenje manastira i samog oca Kirila, što asocira na srodan postupak utilitarne kamuflaže u Kišovoj priči „Mehanički lavovi“ iz *Grobnice za Borisa Davidovića*.

Lično nisam poklonik trilera, kao ni žanrovske literature. Matrice žanra isuviše krote autorsku imaginaciju, čak i kad ova pokušava da se poigra njima, isuviše se oseća proizvoljnost režije. Gde će završiti metak koji ispali neko od junaka, da li će pre ili kasnije progonitelji uzeti da slede pravi trag... sve su to situacije trijumfa manipulacije koja široko otvara vrata sumnji u, aristotelovski rečeno, nužnost opisanih zbivanja. Drugim rečima, sa podjednakom uverljivošću i verovatnoćom moglo je sve da se odigra i sasvim suprotno; na stranu stalna čitalačka nelagoda da li su postupci junaka i tok radnje dovoljno i adekvatno motivisani. Tako i na pojedinim mestima u romanu *Pad Kolumbije*, kad se poneki od likova približi modelu akcionog heroja ili pripovedanje postane holivudski scenario: taksista koji s nadvožnjaka usmrćuje Snejka u kolima sa zatamnjениm staklom, holivudski efektna jurnjava po ulicama Vračara i Dorćola bez mnogo specijalnih efekata, slupanih automobila i pregaženih slučajnih prolaznika, specijalci koji odustaju od pretraživanja stovarišta „Trudbenik“ jer im se čini da na njemu nema nikoga, iznenadna odluka Irene i Marka da pobegnu sa strelišta na Bežaniji i prisvoje staro oružje ne plativši ga.

Uopšte, odnos Irena – taksista Marko spada u najslabije mesto romana. Sentimentalan i čedan, isuviše čedan, zasnovan na afekciji na prvi pogled i heroizmu otpora, ovaj odnos isuviše podseća na onaj tip veza koje su predviđene u strip umetnosti široke namene, gde su ozbiljne prepreke nekako blage, neravnine izbrušene i sve je moguće samo ako se usudiš da probaš. Uz napomenu da bi čak i u nezavisnom stripu Irena „pala“ kao dobrovoljna žrtva svojih povratničkih strasti, ili se makar delimično obnažila pri prigušenom svetlu u sobici u potkroviju „Trudbenika“, za ljubav fanova-voajera, a u nocturnu koji bi relaksirao napetost potere i teskobu povratka u zagušljivi i sumorni grad.

Toliko o primedbama, sad pohvale.

Za razliku od *Berlinskog okna*, u *Padu Kolumbije* politička dimenzija značenja je konstruisana vidljivije, ali sa manje

heurističke provokativnosti. Tematsko fokusiranje na *Politikinu* rubriku „Odjeci i reagovanja“ nema za cilj da još jednom, znatno posle „Srpske strane rata“ i srodnih važnih publikacija, ukaže na medijske početke instaliranja nacionalizma u srpski državno-politički softver priprema za rat i rastakanja zemlje. Saši Iliću je ova rubrika poslužila kao optimalan okvir za narativno istraživanje o procesu rekонтекстualizacije jezika, ili terminima iz Vitgenštajnovog gesla romana, o promeni identiteta znaka kroz makijavelističku izmenu njegove javne upotrebe. Birokratski jezik potiskivanja i skrivanja stvarnosti iz vremena pozognog SFRJ socijalizma postao je manipulativni jezik koji oblikuje stvarnost i usmerava je u željenom pravcu. Ni to nije glavni dobitak romana. Anonimni burevesnik dijaboličnih promena, postao je literarna figura u kojoj se presecaju sile simboličkog i psihološkog preobražaja, krivica bez odgovornosti i lična tragedija kao plod zakasnele krivice. Pripovedna veština kojom Ilić pokreće lik Vladimira Berata, krivotvoritelja u magnetnom polju novih istorijskih falsifikata, koji transformiše sebe učestvujući u dijaboličnoj transformaciji društva u kojem živi, praćen košmarnim stanjima i satiričnom mistikom o izabranom, menja fizionomiju *Pada Kolumbije* u nešto što nema preciznu odrednicu, ali istovremeno pripada kategoriji tragedije, jeze i groteske. Tako je i žanr trilera samo spoljašnja maska za jedan kompleksan narativ o generisanom političkom zlu.

Efektnom oblikovanju lika Vladimira Berata trebalo bi pridružiti pojedine scene poput nastupa muzičkog alternativca Ikara u KST-u ili, naročito, scena rekonstrukcije pisma oštećenog farbom koje će „lektorskim“ intervencijama postati paškvia „Gojko i Savle“, nagoveštaj patološkog u liku Snejka i obrt u hijerarhiji grupe operativaca tajne službe, početno upoznavanje sa prodavcem starog oružja..., sve su to u sažetoj pripovednoj ekonomiji umešno oblikovane scene sa kojima se malo šta može uporediti u savremenoj srpskoj književnosti.

Zbog toga *Pad Kolumbije* predstavlja događaj na našoj književnoj sceni, događaj koji će primetiti (koji su primetili) tek srođni tumači srpske stvarnosti. Svejedno, autor se odrekao poniženja komunikacije sa opskurnim NIN-ovim žirijem i investirao u čitaoca, tj. u buduća čitanja kojima roman može da posluži kao dubinski sken jedne još uvek nedovršene epohe. Epohe koja je počela paranjem jezika, a prividno okončala pucnjem u onoga koji je mogao da pokrene suočavanje sa prisilnom amnezijom i zakočenošću srpskog društva u poricanju svoje odgovornosti za sve što se dešavalо devedesetih godina prošlog veka.

NEZAHVALNOST SREĆE

Bujanje zdravog je kao takvo uvijek već istodobno bolest.
Njen protivotrov jest bolest kao svjesna sebe, ograničavanje
samog života.

Takva ljekovita bolest jeste lijepo. Ono životu zapovijeda stanak i time njegovu propast. Poriče li se pak bolest za volju života, to hipostazirani život prelazi, snagom svoje slijepе odvojenosti od drugog momenta upravo u njega, u ono razarajuće i зло, u ono bezočno i samorazmetljivo.

Ko mrzi ono razarajuće mora mrziti i život: samo je mrtvo jednačina nenagrdjenog živog. Anatol France je na svoj prosyećeni način, znao zacijelo o takvoj protivrječnosti: "Ne," kaže upravo blagi gospodin Bergeret, "radije hoću da vjerujem da je organski život jedna specijalna bolest naše nelijepe planete. Bilo bi nepodnošljivo vjerovati da bi se u beskonačnoj vaseljeni uvijek samo ždralo i proždiralo". Nihilističko gađenje u njegovim riječima nije samo psihološke naravi, nego stvarni uslov humanosti kao utopije.

Theodor Wiesegrund Adorno, *Minima moralia*

Poodavno se već pod pojmom sreće krije, bolje reći, on je radikalno reduciran na oznake šoka, skandala, traume i efekta pri komunikaciji čovjeka s diskutabilnim dijapazonom hipokorističnih zadovoljenja, kako onih što mu stoje na raspolaganju, tako i onih žuđenih, na koje se čeznutljivo baca unutrašnji užagreni pogled trajno osujećenog. Blic-sijevanje užitaka njiše i pomijera zavjesu dosade i praznine, panično tumarajući po površnom predavanju nasladu. A melanholijski patos unesrećenog nije kontrast niti antipod nezavidnosti, kič ušećerenosti zadovoljstvom, već sastavni dio tog nezahvalnog položaja, konstantno nadziranog, da je ne može i ne umije bez provokacije podnijeti i posmatrati izbliza. Zasićenost materijalnim, prenatrpanost svijesti površno tvarnim, kratkotrajnim slastima i njihovim zakinutim liliput-supstitutima, rasipničko raspolaganje moćima, čiji je neprevaziđeni ekvivalent novac, naprosto podbada da bude raskrinkan, goni na ruganje. No, uprkos mnoštvu pokušaja i dostoјnjih uspjelosti demistifikacije jeftinog stila i trenda življenja, raspodjela dobara na kojima uglavnom počiva sreća, kao i ljudska motivacija u tragnaju za njom, dakle, ipak, ta neravnoteža u distribuciji, nesklad imanja i nemanja, i na njima

(iz)građenih identiteta bivanja, ostaje uvijek iznova nedodirljiv. A i sama ekstatičnost ironične rezistencije tim iskušenjima i izazov kritici topi se vremenom kao snijeg, a na njihovo mjesto stupa duboka gorčina i nagrizajuća razdraženost. Hrabrost za stjecanje iskustva te vrste, kukavičluk besramnog posjedovanja ismijava otkad je svijeta i vijeka. Još se drći da mu ta kritika, zagrcnuta zajedljivošću u poznim godinama, a duhovna propusnica u mladosti, duguje zapravo svoje uspone, ushite i produhovljenu konzervativnost svojoj poziciji parodiranja i negacije. Zavišću ona to čak zove i krsti, a taj sukob zaklinjanja da stvari baš ne stoje tako, međusobni prezir i optuživanje za lažnu egzistentnost, još uvijek odnose svoje žrtve na obje strane, ali tek onda kad ih smrt poravna u iluzornoj razlici. Dotad ovdje pristoji ona lijepa primjedba na strani nepomirljive prirode, što se to sve ne može nikako u grob ponijeti, crve za na smrt isprepadati i napokon razvikano autentična duhovnost ima priliku, šansu u neodsviranom ofsjudu, da triumfuje predajući luč kakvom novom sljedbeniku rezigniranog i dramatičnog obračuna s nakazama i utvarama pukog posjedovanja.

Nedopustivo bezumni prizor u kojem jedan malecki Romčić kupy otpatke voća otkidajući i odgrizajući jedva nešto malo mesa s ostataka, taj *pulp-performance* prouzročio je ovakav bezobjasnjeni, cinični komentar: kako njima, eto tako, i bosim, i prljavim, i gladnim, i golim, po svakavom vremenu, nikad ništa ne može biti, te kako bi valjalo tek u tim nekakvim naučnim antikulturama razvijanja nevidljivih bolesti konačno formirati virus koji bi njihovom imunitetu stao u kraj. Skoro da se čovjek ugrize za jezik, doslovno i preneseno, kad ovakva ogavnost asocira i aludira na pomicanje o stvarnoj zasnovanosti negativnih utopija i projekcija zamamuzanih i zahuktalih svim vrstama predrasuda, bilo sirovih, bilo rafiniranih. Pri tome ono što bi nazvali *alhemijom zla*, realno raspolaže moćnim tehnologijama liferovanja da svoje mizerije od planova razaranja kontrolisano upotrebljava bilo gdje na zemaljskoj kugli, dok na psihološkom spektru destruktivnog kapaciteta i potencijala funkcioniše kroz hiperprodukciju trivijalnog, vulgarnog, primitivnog i kičastog sadržaja u istoj takvoj formi. Prosto svakovrsnog smeća, uključujući tu i spekulativnoj malverzaciji podatna teoretičiranja zavjera.

Za to vrijeme, zagledanost u zvijezde, prkosno dizanje glave i oholo podizanje pogleda, i kad jeste mjeru čovjeka, u integralnom univerzalnom svjetlu i značenju, nije uvijek jednako motivisano. Zapravo, vrlo rijetko očuva iskrenost i plemenitost.

Umjetnost, po čemu god se valjala, opстоји и произиђе макар с једним чистим образом, nauka u svoj ne stiže никад ni zaviriti, niti trijezno pogledati. Na volju primjeru, neizmjerna je razlika između Grassovog angažmana za romsku stvar i karitativnih prdaca jednog Billa Gatesa nekom trećem svijetu. Rotiranje devet u šest mnogo je прavedniji redoslijed, jer je tako riječ o padu i posrtanju prirodnog i humanog sazrijevanja, dekadentno izhaluciniranih, dok obrnuto okretanje jeste, bilo je i bit će lažno uzdizanje, usiljena bremenitost. Šesti dan je stvoren čovjek, a simbolika šestice pratiti će ga kroz povijest da vjernije ne može, tako da će svako rađanje polivalentnog, i sumnjivog i autentičnog značenja, te (zlo)upotrebe dijaboličnog amblema proticati u tom, uz taj, ipak s njim, ali i po tom znaku zlokobne, infernalnom faktografijom triplicirane šestice. Sreće, zacarene samozasljepljujućom gorgona-refleksijom, svevažeće i sveobavezujuće frivilnosti, gdje su uglavnom koncesije na nju budzašto pripale bezrezervno ludističkom snobizmu.

Nivoi, nekad široke, katkad sve tješnje i sve uže propusnosti ka dolje i ka dalje, kroz koje se prosijava ili propada kategorija razorno skeptične vrijednosti umnažaju se. Rezolutna opredjeljenost za opkladu na ovozemaljsko ili zaručenost s vječnim i njima primjerenum obeštećenjima, kako su to različito ugledali i spoznali Pascal i Kolakowski, ništa ne mijenja na stvari za dominantni poredak onog čemu se ne da nauditi, niti bilo čime se da načeti, onog *imati i nemati*. Anagramsko čaranje sinonimima: *i-mati-bitи-siti* i *ne-mati*, benevolentna mačeha tog biti, jednom kao kurtizana simuliranog klimaksa i drugi put, kao indignacijom razdjeličena nevjesta, zavrbovani plijen, žrtva i lovina njihove emanacije, i nadalje su intaktne i međusobno netrpeljive neuporedivosti. Zato, valjda, s druge kompenzacione strane, odano pristiže pomoć kad se umišljeno zdrava, srednja komforna kasta većine nasuđuje kao kvočka na jaja pred televizijske ekrane. Pantljičare elektronskog ubijanja vremena i trakovice unakažavanja vrpcem studenca naivnog prostodušja, humanog profila, neizbrisivo mastiljavо razljevene u svijesti i neopozivo ukotvljene u neotuđivom emocionalnom segmentu bićа, uvijek i redovno izliježe samo i jedino mučke, u nedogled, i to sa zaudarajućim, nesnošljivim, užeglim mirisom pokvarenog, što se da gutati samo sa začepljenim nosom. Angažirana subverzivna kritika doima se kao traženje dlake u tom kukavičijem mučku i preuzima hazard instaliranja i plasmana impotentnog efekta defetizma. Stvarno i lažno se podudaraju u proizvodu samo onda kad se tako osiono sudare. Ljudi to preživaju i prežvakaju, i k tomu podriguju, kao kad se

staloži travuljina u burag. Tad se mentalno pluta u pomijama i žabokrečini, i toplo je tu, mozak obožava naviku, i slijedi inerciju. Trend i tempo konzumacije baljezgarija je frapantan, nezaustavljiv, i tom jednom zazvanom sudioništu više niko ne odolijeva. Niti recipijenti potopljeni u njega, niti bespoštredni kritičari trošeni i istrošeni nemoćnim uvidima, kržljavim opomenama, sterilnim parodiranjem i absurdnim ignorisanjem. Posljedice likuju svojom ubitačnom neotklonjivošću i ukorijenjenošću zbog takvog gotovo nenarušivog ustrojstva svijeta.

Svijet je prošiven šokantnim nasmijavajućim sadržajima, gdje izvjesne sujete dokoličare u azbestnim odijelima i nikakav bunt i sarkazam ih ne može spržiti, besprijeckorno su zaštićene od stihije. Do te mjere vlada indiferencija, indolencija i flegma na ovozemaljski pakleni, serijski verdit, da ignorancija blaziranog ovisnika o falsificiranoj formi sreće natjera protest i revolt da izlape u sebi od jeda. Teško je utvrditi da li je nekadašnja uravnivilovka socijalizma, što djelomično tu i tamo raspali nostalgiju, dekoriranu blagom ironijom, bila većini dostupna i krotka za jahanje na trik-ujednačenom standardu. Po mnogima, bolja i prihvatljivija naspram ovog današnjeg neukrotivog, propetog i njštvavog u neimaštini onagera, što zbacuje i svaku pomisao na sedlo, a kamoli ono sve životvorno sa sebe. Podnosi i trpi jedino zombie, namjesnike sramnog, krvopije i lihvare, dok je za kritično sasranu masu standard tek rospisjska razina kvaliteta življjenja, tek jedno lipsalo bitisanje od iščekivanja, raga i kljuse nesposobno da makne od davno iskopane rupetine što se deplasirano zove rakom za njena posjednika-dobitnika. I kad cijeđenje, izvedeno do stepena da se istjeruje voda iz kamena, bude napokon dovršeno, jednostavno se strmekne truplo dolje uz tup udarac, praćeno uzdisajima i jecajima mutnog, nemuštrog bola njemu sličnih i srodnih koji se tiskaju u redu i neredu, sređeni i uneredeni, ne pazeći bog zna kako na redoslijed iskakanja iz tog cepelina beznadežnosti. Supstitucija za život ima dotjeranu, našminkanu, blještavu privilegiju da žeđ gasi onim što luči tijelo u strahu i grijehu da ne propusti što od fikcionalnog, a glad utoli udisanjem i vizualizacijom artificijelih mirisa i okusa. Jedino čulo dodira koje gladi katkad i napipa ono *biti* na takvim seansama čemernih ispraćaja. Taktilno se doživljava i krade predah pred nevjerovatnom raspomamljenom gravitacijom onog *imati* koje usisava sve vrijeme, ne priznaje i ne želi se sjetiti esencijalnog, pa sve manje vjeruje ovaploćena, prezasladena refleksivnost da se to suštinsko određenje ikad i dogodilo, te da uopšte i postoji.

Ipak, izuzev rijetkih momenata blaženstva, neznanje gotovo uvijek zapada u škripac, nađe se na cjedilu, presamiti u tjesnacu dok dokući uzrok svoje mizerije, pogotovo kad se ono veselo i živahno žanje, uz blagoslov i dopuštenje gospode koja se po iskazanom im povjerenju makar malo morala usredotočiti na povremeni izostanak ili mogući zaobilazak žrvnja nesreće, te dozvoliti i tu opciju. Međutim, neionizirane negativnim mrvice smiraja i slana kojom je poškropljen i okrijepljen, prolazna topiva oborina kontingentnih zgoditaka, previše lako se i često brkaju i mijesaju s igrom žmurke, trule kobile s patnjom. Otkinut ćemo komadić iz opusa nezaboravnog pokojnog Ivice Matića, ingeniozne sekvence njegove *Žene s krajolikom* da bi se plastičnije rasvijetlio fenomen sreće. Ta maestralna, anatomska precizno secirana, sigurnom rukom patologa-forenzičara vođena scena razgolićenja primitivizma, tribalne samozaljubljene u svoje licemjerje neprosvijećenosti, neka posluži analoški i za ovu temu. Jer, identična je bit te baraba i bitanga-ruralne dovitljivosti i visprenosti, provincijalne zaparloženosti koja se fiškali u svoj svojoj izvitoperenosti, lukavosti, neuhvatljivosti, nedodirljivosti, čak i po pitanju individualnog, grozničavog traganja za srećom. Neka činjenica, isforsirana i nategnuta, da nije slučajno sreća ženskog roda, baš kao i lik sadistički izručen umjetnikovoj sugestivnoj intervenciji, pretrpi prigovore za pesimističnu i tragičnu patetiku. Ovdje je jednostavno neizostavna zbog svoje otvorenosti, nezaštićenosti, naivnosti uprkos limita pasionirane, jednostrane, semantične prikovanosti samo za naš i još sijaset jezika.

Naime, u fragmentu minucioznog i lucidnog kreiranja jednog mentaliteta i karaktera, karikiranost temperamenta je zatečena, daleko dubljeg smisla, no što mu ga dodjeljuje profesionalna, veleuvažena kritička interpretacija. Žena, koju tumači fantastično Božidarka Frajt, biva razgaćena i posađena na mrvinjač od strane muškog utjelovljenja kicoško-đilkoškog šovinizma, u također vrsnoj prezentaciji Uroša Kravljače, i zahtijeva se od nje da prepozna mrava koji ju je netom ujeo, čime licemjerno i bezobrazno raskrinkana taština odbacuje optužbe za očinstvo, a upućene od te nesretnice koju je "prejahalo" cijelo selo. Istu situacionu sudbinu i jauk iskazuje svaki nasamareni pojedinac kad nadobudno podigne oči prema vlasti što ju je odabrao i poklonio joj povjerenje, prkosno pod zastavom vlastitog instinkta i herladikom sopstvenog kapriciozno iracionalnog. On pred njom ponosno strpljivo kleči i uzda se kako će neko padati ničice barem pred djecom njegove djece. Tako odricanje neimarski podiže unutar rodoslova, porodice

oltare. Socijalno nepopravljivo angažirani poeta tu onda uskače i dobacuje da je sreća lijepa i onda kad joj se gleda u leđa, smetnuvši s uma, zaboravivši kako to stoji samo pod uvjetom, ukoliko joj se lice ikad uopće vidjelo, ili se bar dalo naslutiti dan kad li bi se to moglo desiti, kao i to da će se koprena iza koje nema čovjeku primjerena i njega dostojava izraza, kad-tad strgnuti. Štoviše, to i nisu leđa sreće, već tusti brijegevi humki ispod krsta i nišana koji nisu nimalo šutljivi kad sirotinji i nezaštićenom, pobunjenom i naglašeno individualnom, svojeglavo odano ljudskom, bez žiga ideološkog, valja zagrmiti kletvu.

Hebrejska poetičnost, impregnirana istančanom miksturom u poslovici kako "bog broji ženske suze", i njemačko narodno mudroslovlje da "đavo šalje vino i žene onamo gdje sam ne stiže uslijed prebukiranosti", dvije su krajnosti poluge po kojoj cinizam patroniziranja, na stazi bankinama obrubljene šikane tragičnog i šaljivog, krijumčari istinu, odnosno faktičnost što mu imponuje. Lucifer, mistični miom, dezavuiran i niveliran u servis, u ime vječno zadanoj i znanog priziva se kao kompenzacioni simbol, onamo gdje zdanje nepravde ne želi nikakve izmjene, prije će biti raspoloženo za inauguiranje restauracionog fonda. Demonsko nije baš sigurno u svoje investicije, čovjek mu je trusno, labilno područje, pa u sreću uvlači crve truleži i kiča, kvarljiva i škodljiva sićušna stvorena, čak i za mikroskopsku riješenost i strpljivost zurećeg, bdijućeg uočavanja, ipak ostaju nevidljiva, ali intuitivnom opažaju ne promiče njihova otrovna prepoznatljivost kojom se ona socijalno sližu, ustale u familijarnom, sve do onog stadijuma koji je naveo Tolstoja na čuvenu, memoriji tako sedativnu, utaborenju u usud kompromiserstva, rečenicu kako su *sve porodice sretne na svoj način, a nesretne svaka na svoj*.

Negativno obožava lajtmotivsko javljanje i doznačavanje psihi, bez obzira je li oslovljeno, ponavlja se sve dotle dok se, kasno, ne uvidi ovisnost o njemu, sve dok sebi ne namakne visokoparnost nužnosti i neumitnosti. Takvi fatalni, pomirbeni, samo u osjećaju oštromuoni principi i *creda*, a inače tupo zasijecaju hram duha – tijelo, oduvijek su s pravom računali na konvencionalno usvajanje u mišljenje i djelovanje po njemu. Adam i Eva, neka su načas proglašeni zalozima i garantima sreće, ne podliježu mijenama, ali, također, ni zmija, ukoliko se svlačenje košuljice lakovjerno ne uzima za revolucionaran zahvat kroz proteklo vrijeme. Mefisto, i kad bi u konfuziji pristao na trgovinu dušama, u takvoj moralnoj recesiji, naišao

bi na gomile kandidata koje bi valjalo zapitati kako su ga u toj žalosnoj razmjeni preduhitirili i ugrabili mu posao pred nosom, postidjeli već zgotovljenom i obavljenom trampom. Cijeli jedan *Wall Street*, specifičan i ljubomoran na svoju posebnost, s vrtoglavim, serpentinastim i stravično spiralnim frekventnim oscilacijama uzleta i padova, tipa kupi-prodaj, kupi-baci pod noge, ugrabi-otmi, pa prodaj opljačkanima, jer su svikli da kupuju upravo ono što bi im po logici stvari valjalo biti neodstranjivo i neotuđivo, cijelo to korumpirano klupko, carstvo počiva na rabiči koja nadilazi čavolje poznavanje računice. Etički voluntarizam blagoizvoljevši otpočinuo na trgovini beščašća, odan je i istovremeno zaljubljen u ekscentričnu fiksaciju, opsativni egzibicionizam, šuplja odzvanjanja uspjeha, zaglušenost i opijenost njime, posebno kad se pri zazivanju i priznavanju sotonskog filigranski vješto bježi od neprijatnog i teško prihvatljivog ogledala. Ukrletost mora izgleda dolaziti iz razrokog bacanja pogleda na užitak i zadovoljstvo, gdje je prvo spoljna manifestacija, a drugo unutrašnja, i obratno, dok je njihovim suprotnostima, što zvuči paradoksalno, u ekspresivnosti podarena privilegirana, pretplata i abonoman na posvemašnju pribranost i rafinman.

Sreća obožava fetišistički da se pričinja poput pijeska. Najfrekventnija pojavnost, ona u rinfuzi, kao migoljeća, peckava, jeguljasta prilagođenost šaci, da se zahvati, zgrabi, stisne i ne ispušta, dok je njen pandan-opozit somovski masno, tvrdokorno, omatorjelo priljubljen uz dno, mrzovoljno čio za čupanje i živahno saglasan odstranjivanju odozdo, pa i kad se mukotrpnim hrvanjem izvuče, indisponirano se uviđa kako se odocnjelo za ikru, već je položena i oplođena. Pa kad je tomu tako, raspilavljen u agdi samodovoljnosti vlastite izbe, njen dekorater i hrčak pedljima je, frapirano natapiran, premjerava, pregrađuje, bedemi noseće zidove, prekraja, brusi, krči hodnike, kamuflira krte plohe kukanjem, u rangu izravnava surevnjivosti, odgaja alatima stoicizma i pabirči pribore poduke da bi je oboruzao neekspoziranim držanjem za pobješnjelu čud nevere, oluja, fatalnog tanga s kijametom. Prinosi žrtvu umilostiviljenja u svemu osim u novcu, uklanja od urokljivih altruističkih podjela zalogaja, kopni štiteći dušom i tijelom od baraža vremena i kanonada događaja – desanta posesivnosti, rasprostire joj počinak u zjenici, prokrvljuje sujetom. Trezor za dragulj kvinesencije trivijalnosti, naslijeđen ili stečen, iščili zajedno s pohranom, čuvajući paučinasto, danonoćno ispredano, tajanstveno Ništa, smrću oročeno na život, nedostojno provalnika, prolaznost ga mediokritetski plovna i

plutajućeg vesla nepovratno u bušnoj ljušturi trupla ka pučini Ništavnosti, dok se duševno krije, sladi i utaže suzama i znojem, prokuhanima potrošačkom vrućicom i groznicom, tek da im istisne i svede slanost na minimum. Sreća je u prozujalim odrazima minulosti i njen jedini potisak je centripetalna vrtnja oko svoga jezgra čeznuća. Pa ipak, ideologemom obilježena, autoritarno definirana i instrumentalizirano primijenjena sreća, inspirativna je po recepciju klijentelu koja ne okljeva, navedena na obećanu, plodnu, građansku neposlušnost što ne tvrdi *ethosom* i sarkazmom prema svojoj muzi.

Većina ljudi gotovo sanja o sreći, i nesreći, također odnosno saplitanju njihove smjenjivosti, u ritmičnosti protjecanja dana i noći, na javi. Rijetkima je priređeno da posesivnost stvari, gdje, sartrovski kazano, materijalno dograbi u domaćinski ekstremno nesavjesno vlasništvo same posjednike što strepe i drhte nad objektima obraćajući i njih u produžetke stvari, uspijeva se, bujicom uvrnute i nedovoljne svrhovitosti života, ispuniti srce i naduti grudi, poput jarbola toj notornoj, praznoglavoj, servilnoj lojalnosti imetku. Slama u glavi ne služi da zapali mozgove za takve ideje o sreći, već ih, poput seoskog običaja uvriježene, smekšava trpajući kao to nazovi atraktivno, egzotično voće na čuvanje za oštare, parajuće, trnuće i pršteće nalete zimskih mečava oskudice. Mada bijeda u širokom luku zaobilazi ovakve izabranike sreće, oni to uveliko nadoknađuju liječeći strah i brigu, damare zloslutnosti, utješnom komparacijom s onima što su posred siromaštva svili grijezda, a njih svakako nikad ne nedostaje, nego pretječe. Nigdje nije tako sistematski destruktivno, filigranski rutiniranom vještinom obrađivača, prefijenjenih juvelira, postignuta u isti mah i čudnovata i čudovišna diferencija, nalik onoj nespojivoj, ambivalentnoj kristalizaciji ugljika disparatnom formom uglja i dijamanta, kao što je to u hramu duhovnog zadovoljstva, koje se izvlači i iskamči iz proste obasutosti i preplavljenosti na jednoj, i diskriminirajuće blasfemične lišenosti na drugoj strani *svijeta stvari*. Intimu rekapitulacije porazno i pogubno zaskaču ove posljednje u svakoj životnoj etapi, žutokljunoj, sredovječnoj i imaju li sreće da doteturaju dotle, staračkoj dobi, na veoma, krajnje bezobziran način pjevušeći, šapućući i tepajući maltretiranju, poniženjima i uvredama kao da su po srijedi mazne, senzualne uspavanke i zvonke budnice.

Pojedinac i država, u interaktivnom odnosu, čini se, da razastiru šahovsku tablu gdje prvi igra crnim figurama kao pacer

i, uz to, pride, kuražno naslijepo, dok monstruozni etatistički *software*, nepogrešivim šmekom nepobjediva mehanizma, dijabolične imaginacije i memorije, zadaje probleme i zahtijeva konstantnu žrtvu, bez obzira, i uprkos pogonom ponavljanju varijacija jedne te iste partije, gdje je igra obesmišljena zbog unaprijed određenog pobjednika. Pjesnik kaže kako *svako u svom mraku bije izgubljene bitke*. Istorija ne želi niti da bilježi te frivilnosti, žigosane kao kolateralne jer ih iznova i serijski, ali i unikatno, po potrebi, reproducira. A tu leži i tajna nepovjerenja. Kao što odatle i potječe, znači od realnih pretpostavki i argumenata, podozrivost umjetničkog oblikovanja koja nemilice izbjiga prema pojmu sreće, preciznije glazuri njene neizrecivosti. Animožitet jeste logičan zbog iritantne nemoći da se definiše to u čemu se sastoji, čak i od onih koji je po svim mogućim aršinima opreznog premjeravanja i preispitivanja, doista i kojim slučajem najzad i zadobiju, najzad, hinjenim ili ne, agnosticizmom se ne da eliminirati.

Dakle, odioznost estetičke kreacije i produkcije koju neskriveno iskazuje spram sreće kao takve, kontraimpuls je kiču, koji je opet prigljuje i prebiva u mnoštvu obijesnih negativnih sjena i uhoda sreće, koje, za više no pristojnu nadnicu i bezobrazne honorare unajmljene, neprekidno dirinče za njenu suprotnost. Običan, marginaliziran svijet, ako ne stradanje, ono svakako ispuštenost i fingiranost zadovoljstva, prima bratskom srdačnošću i gostoprimaljivom toplinom. Takva razočarana i razočaravajuća predusretljivost uglavnom je svedena na prepade na siromaštvo i zasjede za dosadu. Na sreću se viri kroz špijunku, kroz ključaonicu. Zagleda joj se u ruke, u zube, sumnjiči se do te mjere, dok ne otperja s praga, i najzad, odahne izdišući u naviknutom zahvalnom zobanju otpadaka. Vrijeme odbrusi halapljivi šund, čeljustima epohalno uobražena neukusa, a tako izbrušeno i istančano nepce da se, iako potpuno zabludjela, očoravjela, gluha i omlojavljela tjelesnost dokopava uvijek i jedino škarta i kiča. Sasvim je razumljivo što takvo stanje stvari onda gradi jedno paralelno prljavo socijalno nasljeđe kao garant i čuvar *circulus vitiosusa*, i što stavlja van snage sreću shvaćenu kao mogućnost poklanjanja drugima, umivanja i kupanja njome, što možda i jeste vrhunac sreće, ali prethodno valja prepješaćiti nepregledna prostranstva samoživosti koja neprestano sile da se zastajkuje. Ego nagovara i navodi, neodoljivo mami na odustajanje od tobože neostvariva i nesavladiva cilja. Bujna vegetacija i vitalni izvori takvih oaza tek pusti su, ustreptalo eterični miraži i dine fatamorgana *humanitasa*, koje vaja vjetar plešući i zviždukajući

improvizirajuće tlapnje. A odhrvati se začaranom laverintu, artificijelnim smicalicama, svemu komplikovano konstruisanom do apsurdnosti, nerješivo prezamršenom, dalo bi se eventualno pridružiti rijetkim putnicima u uspinjanju ka vrhu, s kojeg se opet pruža neopisiva i neponovljiva panorama vrijedna truda.

Nevjerovatno zvuči, ali ta vrsta alpinizma je bezopasna, nema teškog disanja, niti zagušljivosti, vrtoglavice, pobijanja zastava, izostaje rivalitet dražen ohološću i slavom, te svojatanjem trijumfa zbog poduzetog poduhvata. Sloboda za takav čin najbliže je, ako već i nije krvotok sretnog osjećanja, prisustvu misli o njoj kao izboru bez alternative, zapravo *conditio sine qua non* zdravog i humanog društva, upravo onako kako je voda elementarna, prapočelna za život uopšte. Ali kao što *praelement* može biti – primijetit će skeptik narogušen provokacijom, nakostriješen obazrivošću, zajapuren lažnom jedrinom cinizma, žučaljivošću opetovane frustracije, i akutnom ili hroničnom žgaravicom kompleksa stimuliran, karnevalski seriozno namrgođen – kontaminirana, destilirana, osiromašena, tvrda i meka, preobogaćena sumnjivim mineralima, pitka i neupotrebljivo prljava, u različitim agregatnim, opasna i nedostajuća, plitka, mutna, duboka, muzikalna spasa davljenicima, preslana i neslana, zlato u tragovima, onda je misao, shvatanje sreće, ako se već poseglo za tom pored bom, daleko podložnija mijenama, nestalnosti i nekonzekventnosti te *ljubavi žedi*. Nužnost, jednostavnost i zagonetnost misaonog propinjanja da dokući sreću tri su svojstva, koja poput Moiri predu u vremenu, neopozivo u očaj vitlajući ziheraše koji bi s Parkama štrikali ili im namakli pređu troznaka sportske prognoze i uveli ležerno, svojstveno sopstvenoj profućkanosti, slučaj *između*. Mačjom nepredvidljivošću čovjek se šašavo izručuje poigravanju tim klupkom, gurkajući ga nonšalantno, odmotavajući mrsi, zapliće i nastoji rasplesti, izazvan je nečim što se ne da tako lako opovrgnuti, to da sreća najčešće klizi kroz prste, gotovo redovno i uvijek boravi drugdje od težnji, želja, namjera, pokušaja, napora da se trajnije zaplijeni i obuhvati.

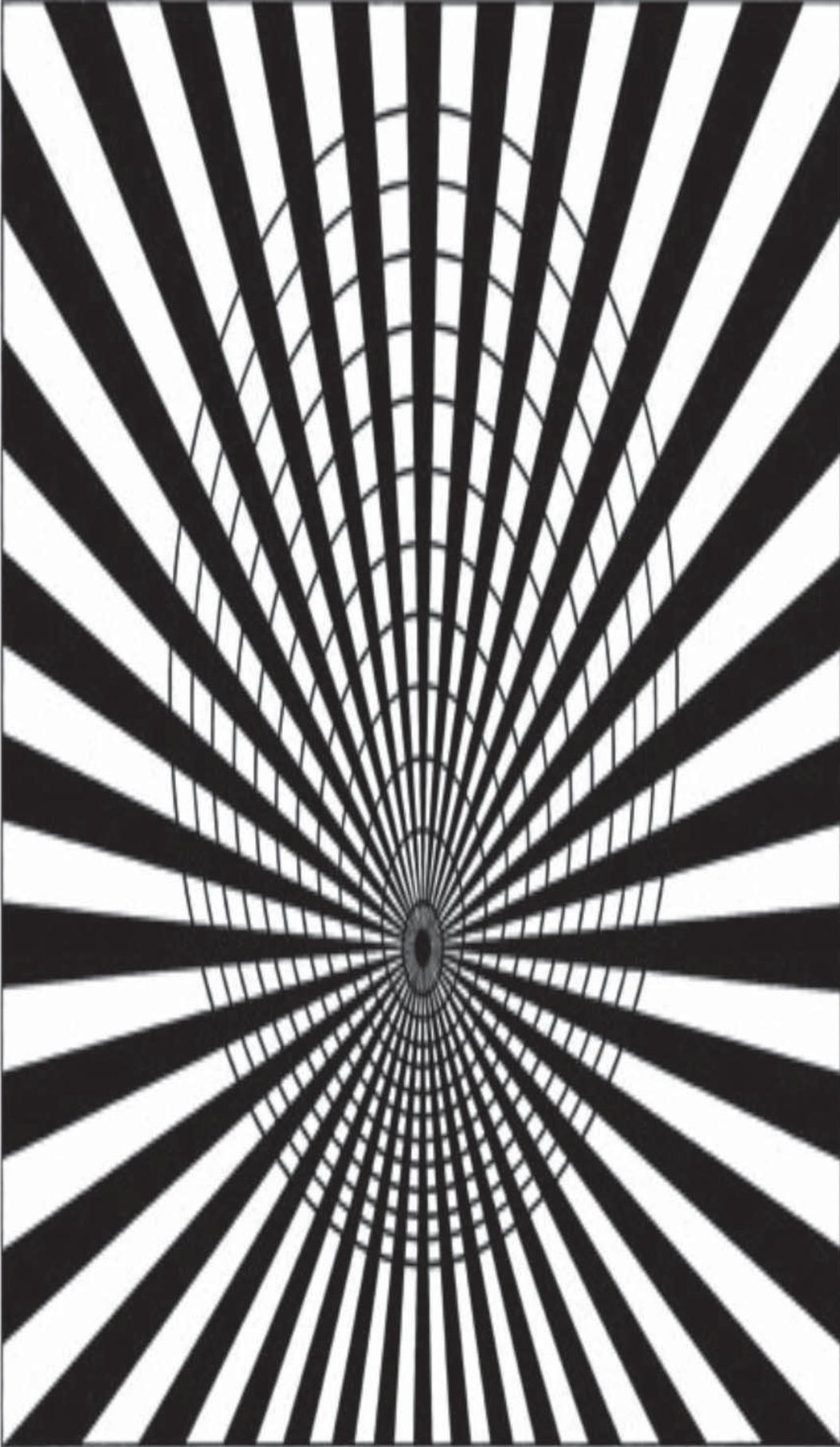
Naravno da iznešena rigoroznost prema sreći i svemu onome što može usrećivati, vrijedi isključivo za neekskluzivne estetske kreativne pretenzije i očekivanja od nje. Nikako za multiplicirajuće retrogradno priželjkivanje i silni represivni rad na postizanju rezultata koji prijanja i proizilazi iz temperamenata i karaktera što, recimo, podilaze i ulagaju se stomaku, fetišiziraju i sakralizuju seksualnu uspuhanost, goje lisnicu ionako pretilog monopola, posrću i zapinju o ljepljivost i žitkost supstancijalnog

i odano krkljaju u hropcu raspomamljenih, razobručenih nagona, ne napuštajući taj nepromišljeno i lakovjerno zacrtani krug. Kraci šestara, poročnost i asketizam, demagoški su krasno producirani suplementima da bi slavila nedotupava banalna umjerenost, javašlukom i fušerajem servirana skromnost kao pojilište, ishodište i pribježište, pozlaćena sredina, što svoju neprocjenjivost i karate duguje rasprostranjenosti, navodno predestiniranoj, u stvari dirigovanoj i bespogovornoj. Sablažnjivo je vjerovati da sreća gmiže i puže, sluzavi, mili i klizi isključivo kroz čulnost, iako je upravo najčešće ismijana svojom trošnošću i prolaznošću, ipak ne manjkaju joj, kao takvoj, i ne izostaju grimase komičnog, koje bi o tom neintendirano tragično posvjedočile. Ništa je osavremenjeno, ovladalo perfektnom, sofisticiranom i glamuroznom prezentnom dizajniranošću derutne zbilje. Dakle, ilustrativno dekorativna dimenzija sreće nestrljivo proždire posvećeno vrijeme, povraćajući i plijujući nazad u sjećanje, u iskustvo, u preživljeno, u dogođeno-odgođeno, i neodoljivu zaokupljenost njenim euforičnim raspakivanjem *deja-vua*.

Uz predominantno propagiranje i programiranje mediokritetskog shizoidno-paranoidnog, intenziviranog uzmaka i bijega glavom bez obzira od ružnog, obavezno ide strahopštujuće stropoštavanje u prosječno živovanje – lipsajuće bitisanje, u tavorenje ispod njega, a potom i trpljenje koje se, lakejskom snalažljivošću snošljivosti, iz običaja prometne u sudbinu. Izgleda kako je zaludu zavatio Anatol France kroz lik svog šarmantnog profesora Bergereta, u smislu pragmatičnih, revolucionarnih i spektakularnih pomaka, mada ni za milimetar evoluiranih posljedica po jedan ili bilo koji degradirani i deklasirani socijalni termitnjak. Pogotovo kad se ima u vidu monolit, sazdan od reminiscencija, kome se ni pero ne da odbiti. Obzirom na proteklu, katastrofalu, a njegovu gradivnu, deltoidnu poplavu brutalnosti, gdje je sam pojma sreće doslovno istanjen do ljudske vlasti, zadobio eksperimentne *cjepače na četvoro* (Kolakowski), pri tom zavevši i osvojivši laike, simpatizere, intimuse i epigone. Ondje gdje je ožgoljavljeno, anoreksično nadanje disidentski i heretički bitisalo kao nošenje glave u torbi, sad mora svaki profani, mesnati oblik rigidno konvencionaliziranog zadovoljstva predstavljati iskušenje, a čijem putenom podlijeganju, masovnom, grupnom ili individualnom se ne može i ne da nauditi jalovom konstatacijom o iznuđenom nasjedanju na jeftinu zabavu. O nekakvom, pak ucjenom izmamljenom pristanku na trivijalno njihanje tamo-amo po bofl artikuliranom sentimentu, nema

ni govora... Kruti pakao destruktivno hipertrofirane civilizacije ustupio je mjesto, eufemizirao do svoje prihvatljive rekreativne varijante, evaluirao skarednost do komotnog i lagodnog, zdušnog predavanja nacerekanoj autodestrukciji. Kroz spektrum neselektivne konzumacije, uglavnom. Nelagodnost pri ispoljenim i usvojenim manirima kod te rabote dobrano je ušuškana i izolirana u familijarno umovanje, a takvo držanje polit-kalkulantski duh utilitarizma, unezvijereno preduzimljiv, hiperkinetičan, polivalentan iskoristio je za svoje najbezobzirnije, plutokratske destinacije. Otud vuče korijenje nesmetani import opitomljenog, udresiranog poimanja sreće, daleko zlokobniji od bjelosvjetskog usvajanja samih pristižućih hiperprodukata surogat sreće.

ZR TEME

TAKMACI SEDAM DECENIJA

„Blago svakom ko se srdi! Taj je srećan, jer pravom nesretniku je sve svejedno“

„...Pa kad odeš kod Paje, onda ćeš tek znati, šta je atelje, jer ovo što kod mene vidiš, to je sve tako sirotinjski i ne umetnički, da ti upravo još i nemaš prava pojma, kako izgleda radionica slikara umetnika. Dobro otvori oči, kada budeš kod njega i pozdravi ga ljubazno i od moje strane...“

Uroš Predić

To su reči Predićeve, koje je izgovorio tokom već opisane posete književnika Milana Savića – Orlovatu, u letu 1902. One na izvestan način oslikavaju odnos i položaj, koji imaju i zauzimaju ta dva naša velikana. Paja je spoljašnje gledano sjajniji – uspešniji, a to se ogleda čak i u tome što ima bolji atelje, ali to ne može poraziti (onog drugog) pravog umetnika, koji je svestan da možda i bolje slika – njegov stav da taj uspeh Pajin, nije plod samo umetničkog rada.

Paja Jovanović i Uroš Predić su dva naša najpoznatija, najslavnija i možda ponajbolja slikara. Obojica su akademski realisti – bečki đaci. Njihove se subbine prepliću decenijama, i puno je čudnovatih koïncidencija koje se mogu uočiti, tokom njihovih dugih životnih puteva. Sa druge strane, oni se izvesno razlikuju kako po karakteru, tako i po subbini. Postavlja se pitanje, kakvi bi oni bili, da nisu bili takmaci: kakav bi bio jedan – da nije onog drugog? Jer mnogo toga ih je povezivalo – bilo je u nekakvoj uzročno-posledničnoj sprezi. Trajali su oni kao rivali na umetničkom polju, itekako svesni postojanja i delovanja jedan drugog. Potrudicemo se da ovde istaknemo kontrast, oslikamo čudesno sudbinsko nadigravanje dvojice majstora, koje je do sada, čini se, bilo nezapaženi.

Bili su najpre zemljaci – obojica Banaćani, a zatim i prijatelji iz studentskih dana u Beču, kolege po struci i gotovo vršnjaci. Obojica veći deo života samci, dugovečni: Uroš je poživeo 96, a Paja 98 godina.

Predić je stariji, visok i suv, produhovljenog lika, a Jovanović niži, čvrste konstitucije, lepog obličja. Kontrast se javlja i u dubokoj starosti: Uroš je ostao uspravan i svetački blag, a kolega se samo beše smanjio (po jednom svedočenju iz 1956. on je: „neverovatno sitan“), a pritom kažu – ostao hitar, razdražljiv i do kraja sujetan.

Uroš je po temperamentu melanhолik, introvert, tih; a Paja – kolerik, ekstrovert, dovoljno glasan. Prvi je skeptik, mada okrenut večnom, a drugi optimist, rođen pod srećnom zvezdom, zainteresovan za svet oko sebe – čiji je život kako kaže, tek „šaljiva igra“ odnosno „divan san“.

Vrščanin Pavel (jun 1859 – 30. novembar 1957) potiče iz grada, iz umetničko-zanatljske porodice, kao sin i brat – fotografa. Po mnogo čemu, pa i rođenjem (kao sin katolkinje), on je Evropejac, koji je svoj dugi životni vek okončao u Beču. Dok, sa druge strane, Uroš (decembra 1857 – 11. februara 1953) potiče sa sela, iz militarskog Orlovata, iz svešteničke porodice; patrijarhalno vaspitan.

Kada je reč o porodici, Paja je bio najstariji sin, a Uroš najmlađi; prvom je majka umrla u detinjstvu – 1863. (Ernestina Deot, francuskog porekla, iz Temišvara), a drugi je bio naročito – neobično privržen, dugovekoj majci.

Jovanovići potiču sa Kosova, odakle su došli – izbegli pod vođstvom patrijarha Čarnojevića. Predići su bili iz Hercegovine, a seoba je vodila preko Bosne. Otuda je tako prirodan njihov odabir slikarskih motiva: Prvi uzima – *Seobu Srba*, a drugi – *Hercegovačke begunce*.

Obojica su se već kao vrlo mladi pokazali talentovanim. Započeli su i jedan i drugi, vezu sa slikarstvom u polutami crkve. Paja je sa četrnaest godina imao prvu porudžbinu – precrtao je svece iz vršačkog hrama, da se prema njima izliju otisci istih, na zvonima. Uroš je svoj prvi honorar stekao sa 8 godina, na školskoj tomboli, kada mu je dat novac od prodatog, naivnog akvarela sveca Sv. Nikole.

Paji je prvi uzor bio slikar Jovan Popović (umro 1864) koji je radio ikonostas u Vršcu; sa čijim se sinom inače igrao kao dete. Urošu je uzor bio Konstantin Danijel (umro 1873) kojeg je kao dete posetio u Bečkereku. Njegovo slikarstvo je upoznao, tek kao đak u Pančevu, deceniju kasnije...

Orlovačanin je imao bolje prethodno obrazovanje, bolju intelektualnu podlogu – koju na žalost nije iskoristio, jer nije ostao na Akademiji. Pre studija je uspešno završio Realku u Pančevu, čuvenu po strogosti. Jovanović je gimnaziju završio vanredno – ubrzano u Beču, a uporedo sa njom i pripremnu, crtačku školu kod Malholca.

Godine 1877. Predić je dobio Matičinu stipendiju, onu iz Zaklade Hristifora Šifmana, a koja je tako uskraćena Paji. Da podsetimo, na konkurs za otvoreno stipendijsko mesto,

namenjeno studentima „lepih veština i umetnosti“, osim Predića, prijavio se i Paja Jovanović iz Vršca. Paja je tada takođe pohađao Akademiju; odslušao prvu godinu, i to sa pohvalnim uspehom. Književno odeljenje Matice je, po razmatranju molbi, predložilo radi izbora – Uroša Predića, ističući ga kao „najizvrsnijeg od svih prosilaca“. On je po priloženim crtežima očigledno osobit dar pokazao. Posle vraćanja stipendije od strane Uroša, ona je (iz iste zadužbine) dodeljena Paji, tek na kratko 1883. godine. Paja je, ipak, dobio željenu stipendiju od Matice srpske 1879, i to iz skromnije Zadužbine Gavre Romanovića, u iznosu 200 f. Za nagrađeni studentski rad (navišu – drugu nagradu) 1883. dobio je Paja vrednu državnu carsku stipendiju u iznosu od 430 f godišnje. Uspeh Paje Jovanovića se iz tog doba može pratiti i na polju finansija. Još kao student je prodavao slike, a to mu je davalо krila za umetnički rad.

Jovanović je redovne studije završio jula 1880, kod prof. Gripenkerla, na Specijalnom tečaju za istorijsko slikarstvo. Na profesorov savet nastavlja da se usavršava u majstorskoj klasi prof. Leopolda Karla Milera (1834-1892), koji je tada cenjen i tražen slikar istorijskog i žanr slikarstva. Predić je nastavne 1880/1881. godine počeo takođe da pohađa nakon osnovnih studija – I i II tečaj specijalne škole – majstorsku klasu prof. Kristijana Gripenkerla. Kod Gripenkerla je ostao IX-XIV semestar. Obojica su, dakle uspešno završila Bečku umetničku Akademiju, u isto vreme, ali su se različito usmerili.

Paja je bio ambiciozniji i pre je zauzeo pozicije, koje su, kako se očekivalo, trebalo da pripadnu Urošu. Još na studijama Paja postaje blizak sa profesorima, koji mu pomažu da uspe. Predić je skromniji, ponosniji – neko ko se pre svega bavi onim što voli, a misli i na druge.

Gripenkerl je bio profesor i zaštitnik obojice darovitih Banaćana. Međutim, Paja se rano uzdigao na ravnu nogu sa profesorom, dok je Uroš uvek gledao sa nižeg mesta i sa respektom, prema svom nadređenom. Profesor je pomogao obojici: Paju je čini se više „gurao“, a Uroša „vukao“ – pod zvezde. Predić je, budući mnogo pasivniji, sporiji u napredovanju od Jovanovića, možda tek sticajem okolnosti dobio asistentsko mesto jer ga je u dovoljnoj meri pošteni Gripenkerl sačuvao i predložio – iskoristivši ga istovremeno, za svoj profitabilni rad u bečkom Parlamentu.

Takmac Paja je bolje počeo, bio rano nagrađen za sliku „Ranjeni Crnogorac“. Na godišnjoj izložbi 1882. na Akademiji, osvojio je prvo mesto i carsku stipendiju. Od te nagrade je izveo

dragoceno studijsko putovanje po Crnoj Gori i Hercegovini, radi „nužnih studija“. Urošev plan sa Smederevom (1885) je propao i umesto da ode u Italiju na studijsko putovanje – postao je tek plodni ikonopisac.

Obojica su od mladosti popularni među sunarodnicima jer su uzimali motive za dela iz nacionalne istorije i narodnog života. U Beogradu kreće u približno vreme njihov uspon u svom narodu – prve izložbe slika: Uroš se 1888. predstavlja u građanskoj Kasini, a akademik Paja izlaže 1893. u Velikoj školi. Poznati su i omiljeni u narodu, jer su štampane i umnožene fotoreprodukциje njihovih glavnih dela – velike uramljene zidne slike – oleografije i razglednice, ušle su i našle počasno mesto, u mnogim kućama. Jačali su tako obojica nacionalnu svest, ponos i rodoljublje koji su bili od značaja, kao priprema za predstojeće krupne istorijske promene i teritorijalno zaokruženje slobodne srpske države, nakon balkanskih ratova i Prvog svetskog rata.

Međutim, Paja je nastavio dalje, u Evropu, a Uroš se vratio u Srbiju.

Jovanović je stekao evropsku (svetsku) slavu, imao otmenu klijentelu, uspešno slikao evropske teme i okitio se brojnim zlatnim medaljama i nagradama. Prednjače vrhunska dela: „Bitka u Teutoburškoj šumi“ (za taj rad dobio je Rajhlovu nagradu bečke Akademije 1899, i kasnije srebrnu medalju na Svetskoj izložbi u Sent-Luisu 1904); „Ženidba Hercoga Ferija IV sa Jelisavetom Habsburškom“ – 1900. u Beču dobija zlatnu kolajnu, mada slika kod publike prolazi sa manje uspeha. Tu su zatim i portreti česara Franje Josifa (izradio ih je devet), i belgijske kraljice. Austro-ugarski car i kralj Franjo Jozef je bio Pajin prvi poručilac i model za portret. Jedan veliki carev portret je bio postavljen u glavnoj sali Parlamenta u Beču, onaj isti Parlament, u kojem je i Uroš prethodno uradio svojih trinaest mitoloških kompozicija, radeći za prof. Gripenkerla.

Jovanović je još kao mlad slikar, doživeo izuzetan uspeh. 1883. sklopio je povoljan desetogodišnji ugovor sa kolezionarom Valisom, za londonsku galeriju Frenč, od kojeg se obogatio, slikajući godinama dela po narudžbini. Vrata uspeha koji vodi u visoko društvo mu je otvorio blagonakloni prof. Miler, a za ostalo se pobrinuo preduzimljivi Banaćanin. Pored stranih unosnih poručilaca tu su i domaći, na primer, članovi vladajuće dinastije: kraljica Natalija Obrenović, kralj Milan Obrenović – „Takovski ustanak“. Slika Karađorđevićе, crnogorske vladare Petroviće... Uroš se istovremeno žalio: da bi rado slikao motive iz narodnog života, kada bi imao ko da ih kupi!

Obojica učestvuju na Prvoj jugoslovenskoj izložbi u Beogradu 1904. Paja se pojavio sa atraktivnom slikom „Ženidba cara Dušana Aleksandrom, čerkom bugarskog cara“. Predićev nastup je bio indikativan: dve slike su izložene i to bez slikarevog znanja.

Vrščanin je tokom karijere postigao daleko veći uspeh, stekao više priznanja, veće počasti – naročito na strani. Još kao mlad slikar, stekao je dobre pozicije i lepo ime u umetničkom svetu mondenske Evrope, a kao uspešan slikar bio dobitnik više zlatnih medalja. Prvo je u Beču za svoju sliku „Borba petlova“ nagrađen zlatnom medaljom. Za istorijsku kompoziciju „Krunisanje cara Dušana za cara Srba, Grka i Bugara“ nagrađen je zlatnom medaljom na Svetskoj izložbi u Parizu 1900. Sledе veliki, „zlatni“ uspesi u opet u Beču, pa Sent Luisu, Minhenu, Parizu, Salzburgu, Buenos Ajresu...

Orlovačanin je, za divno čudo dobio samo jednom – jednu – i to bronzanu kolajnu! Onu na svetskoj smotri u Parizu 1889. Neshvatljiva nesrazmerna po tom pitanju, ne svedoči izravno o njihovom kvalitetu. Uroš se oduvek gnušao bilo kakvog nadmetanja na umetničkom polju, a to je uticalo na bilans priznanja. Još da pomenemo 1908. godinu, kada Predić predvodi srpske umetnike u nacionalnoj misiji u bratskom Zagrebu, a Jovanovića tu nema. Te godine Paja, po jednom izveštaču: „koji se danas broji u najbolje portretiste bečke“, blista na svom terenu, u Beču. Na godišnjoj smotri u „Umetničkom domu“ izlaze dva portreta bečke klijentele: bio je nagrađen, a i država je otkupila jednu sliku.

O Pajinom slikarstvu su se zahvaljujući američkoj štampi, pohvale čule van evropskog kontinenta. Bio je hvaljen ne samo zbog nesporne umetničke vrednosti, već i zato jer slike „privlače takođe novinom svojih predmeta“ (motiva). Paja je, čini se, najviše plenio svojim evro-orientalnim motivima i prizorima. Mada je Pupin više puta zvao Orlovačanina da se otisne preko okeana jer je tamo bila povoljna prilika da „uspe“ svojim slikarstvom, on se skromno svojim delima pojavi na američkom tlu tek tridesetih godina XX veka. Za njega neočekivano, one su doobile lepo priznanje, od tamošnjih ljubitelja umetnosti.

Paja je kao malo koji umetnik uspeo da sklopi povoljne porudžbine u inostranstvu i da pored slave, postane i bogat. Koristio je i svoje društvene veze, kao odskočnu dasku za ulaz u određene krugove. O karakteru Pajinom napisaće Uroš (1950): „Paja je bio uopšte zanimljiv čovek, iskusni poznavalac ljudi i

raznih prilika, koje život sobom donosi, naročito čoveku tako razgranate delatnosti u kulturnom svetu, kao što ga je on imao."

Mislio je Jovanović rado o novcu, pa mu se posebno svidela Amerika – jer je tamo za dva portreta (hvalio se on Miljanu Saviću), dobio honorar veći od onog za oslikavanje Sabornog hrama u Novom Sadu.

Portretisao je Paja, preporučen dabome ne samo svojim odličjima, brojnu imućnu evropsku klijentelu, dinaste i elitu. Obišao je „pola sveta“ živeći mondenskim životom, mada veći deo života kao samac. Evropska slava stečena porudžbinama predstavljala je preporuku i za našu elitu koja ga brže-bolje, još kao mladog slikara (1893), prima u redove kraljevske Akademije u Beogradu. Prethodno je 1884. izabran za dopisnog člana Srpskog učenog društva u Beogradu. Njegov najstroži „kritičar“ – Uroš, je postao je takođe dopisni učeni član 1884, ali tek mnogo kasnije ostalo – redovni akademik.

Predić je radio najviše ikone, pa portrete. Jovanović je malo ikonopisao, radio je samo uzgred, u četiri crkve, a najviše je imao slika sa motivima iz narodnog života i portreta. Jovanovićev opus je raznovrsniji, obimniji, plodniji i samim tim, čini se, neujednačenog kvaliteta.

Smerni Uroš je iskreno smatrao da nije savladao umeće slikanja ženskih likova. Paja je nasuprot, raskalašan esteta: najviše voleo i slikao upravo lepotu žene (i to svoje Muni), tog zanosnog ukrasa sveta. Opsednut, tražio je lepotu po svaku cenu, a što mu je kritika zamerala. Stvorio je impresivnu galeriju ženskih likova, držeći se svog gesla: „Veština je naći lepotu“.

Šta reći o intimi dva velikana? Uroš je ostao neženja, a Paja se oženio tek u pedesetosmoj godini svojim omiljenim bečkim modelom Muni – mladom Nemicom Herminom Dauber. Bila je to lepa, sirota čerka nastojnika zgrade u kojoj je Paja imao atelje, dok je boravio u Budimpešti. Svoju dražesnu suprugu je Paja ovekovečio na brojnim aktovima. Ostala su obojica genija, na kraju bez potomstva.

Paja je, pomenuli smo, imao gospodski, luksuzan atelje u Beču, na četvrtom spratu stambene zgrade u Laudon gase. Po majci – „napola stranac“, slikar – aristokrata sjajno se uklopio u bečki građanski milje. Atelje su činile dve velike prostorije pune stvari: prva je bila mnogo veća i kao takva pravi atelje, a na zidovima su bili brojni probrani slikarski rezviziti i slike umetnikove. U drugoj, manjoj sobi, koja je nameštena za posete, određeno je mesto za model, koji tu sedi obasjan svetlošću odozgo, dok ga majstor iz susedne sobe posmatra i slika. Iz

ateljea su vodila vrata na ravan krov, koji je osmišljen i uređen kao bašta sa puno cveća, u alejama. Paja se odmarao u toj svojoj „avlji“ na petom spratu, odakle se pružao divan pogled naokolo. Zajednički prijatelj Milan Savić je imao priliku da vidi ateljea obojice umetnika u isto vreme, i da posle poređenja, da svoj sud.

U Orlovatu je Predić imao improvizovani atelje, najpre u momačkoj sobi porodične kuće, a zatim u maloj dvorišnoj šupi, koja je pre i posle svoje misije, služila kao ostava za radila i „pivnica“. Simbolički gledano, Predić je dakle na tlu, a Paja uvek na visini. Uroš je tek po preseljenju u Beograd uredio sebi primereniji atelje, visok i pun svetlosti, na drugom spratu zgrade, sa celom jednom stranom u staklu, i isto toliko širokom terasom, sa koje se pružao impresivan vidik na reku. Ali, kako Savić kaže – „najveći su ukras svakog ateljea slike same, koje odaju i um i ukus umetnikov. Ono ostalo je dekorativni nakit, koji se za novac lako daje nabaviti.“ U tome Uroš Predić nije zaostajao za svojim bogatim kolegom – slikarem iz carske varoši.

Kada se uporede njihova pisma i rukopisi ostali za majstorima, Paja Jovanović nikako ne impresionira ovim delom svoje ličnosti. Uroša su međutim, smatrali najintelektualnijim našim slikarem. Bio je ne samo veliki umetnik, nego i bogata ličnost – istinski intelektualac visokog ranga, sa svetskim manirima.

Patrijarh Georgije Branković je bio prijatelj obojici slikara. Ipak, Paja je muje bio bliži i zato angažovan u Karlovcima i Novom Sadu. Kada je reč o prijateljstvu – Uroš je blizak sa Bogdanom Dunđerskim, a Paja sa Gedeonom – Gecom Dunđerskim, a obojica imaju puno drugih poznatih, zajedničkih prijatelja.

Tokom Prvog svetskog rata Paja je dve godine uživao kod Dunđerskih u Čelarevu, a zatim je izbegao u Ženevu i тамо slikao. Uroš se za to vreme, sa familijom nalazio u izbeglištvu i pod okupacijom, u Kruševcu. Kada se Paja 1917. ženio, Uroš je u isto vreme „provodio“ u društvu mladih lepotica, po beogradskim salonima. Poslednji su to trzaji Erosa, kod po prirodi – „večito mladih“ umetnika.

Obojica su rado i puno putovala. Paja je to praktikovao od studija – svaki raspust je koristio za korisno – lepe studijske pohode. Budući bogat, praktikovao je i brojna egzotična putovanja. Proputovao je severnu Afriku, Malu Aziju, Kavkaz (bio je тамо čak pola godine, sa slikarem Rusom Ruboom), Evropu, Ameriku; živeo je raskošno u velegradima – Beču, Londonu, Parizu, Minhenu, Njujorku i svom Beogradu.

Uroš je bio slabog zdravlja, a oboleo je čak i u Italiji, na putu kojem se toliko radovao. Predić je manje turista, više izmučeni rekonvalescent, koji traži adekvatnu kuru lečenja i zato često posetilac domaćih i inostranih banja.

Drugi Svetski rat obojica teško provode u Beogradu. Paja je drugi duži boravak u prestonici započeo 1939., izbegavši tako fašističku čizmu u Vijeni. Nije poznato da li su tadašnji sugrađani održavali kontakt.

Paja Jovanović je plodni predstavnik učenog realizma – odnosno jednog njegovog vida – idealističkog realizma, i za razliku od takmaca, ima bogatiji stvaralački opus, više značajnih dela sa temama iz narodnog života i istorije. Svi ističu da je snažno i široko uticao na likovno obrazovanje, kulturu i rodoljublje naroda. Paji su više ukazivane počasti, više je od Predića priman na ravnoj nozi. Vidi se to pre svega po elitnim poručiocima. On je dostoјno priman na dvorovima Austro-Ugarske, Belgije, Srbije, Crne Gore... iako je bio poslovnih neuspeha, koji su, srećom, brzo zaboravljeni.

Uroš je u tom pogledu za Pavelom kaskao – budući temeljan, principijelan, skroman i tih. Kod njega je sve išlo samo „po zasluzi“.

Po umetničkoj kritici, za Paju Jovanovića važi da je moderan, a Predić tek konzervativan. Prvi je rado eksperimentisao, bio otvoren za novo, sve probao – interesovao se za mnoge slikarske pravce; drugi je imao postojan i jasan, krut idejni i sasvim osoben stav.

Slikali su neumorno, brojne, često iste modele: Mihajlo Pupin, kraljevske porodice Karađorđevića i Obrenovića, Laza Kostić, Đoka Jovanović, Dundjerski...

Takmaci za lovorike su se poznavali još od studentskih dana u Beču, ali nije poznato da li su bili i koliko bliski. Posle studija, svako je krenuo svojim putem, gradeći karijeru. Verovatno su pomno pratili rad jedan drugog, jer su sebe doživljavali kao konkurenta za poziciju u nacionalnom slikarstvu. Malo se zna o njihovom međusobnom odnosu, posebno u vreme kada je Paja osvajao stari kontinent.

Po onome što je zabeleženo o Predićevim stavovima, proizilazi da nije sve išlo glatko, štaviše da je postojala surevnjivost među njima. Predić ponekad nije umeo da sakrije zavist, možda prezir pred, po njemu, prepredenim i površnim, uspešnim, laskavim kolegom, koga je dobro poznavao. Smetala mu je mondenska poza, uz tanak glas, i narav svog

kolege – „preko umetnikova (Pajinog) lica preleti opet onaj trenutni osmeh, možda karakterističan znak njegova ‘trenutna’ raspoloženja u njegove čudi“. Zajednički prijatelj Milan Savić, je prilikom posete Jovanoviću u Beču, okarakterisao profil svog domaćina: „Najinteresantnija je pojava u Jovanovićevom ateljeu, Jovanović sam. Nije visoka, ali je vrlo skladna rasta; živ je, okretan, svaki mu pokret odaje čoveka od sveta, koji je naučio kretati se u otmenom i obrazovanom društvu, i koga je uz to lepa umetnost njegova ozarila, a pomalo i unervozila“. Kada se povela reč o Urošu, Savić navodi da je: „Jovanoviću je vrlo milo bilo, što ga se Predić seća i što je ostao onaj ‘stari’ prema njemu, kao god što je i on onaj ‘stari’ prema Prediću“. Nije jasno šta to tačno znači, ali je verovatno reč o prenesenim komentarima, koje je Uroš katkad iznosio, baveći se strukom u širem smislu. Tako je godine 1898, Predić upozorio u pismu mladog poznanika iz Crne Gore, Dragutina Simića, pisca članka o Paji – „na neka zabasanija i nesmotrena nasedanija...“ Aludirajući da isti nedovoljno poznaje umetnika, o kojem piše. Poznat je trud Pajin da formira određenu sliku o sebi u javnosti. Drugom prilikom opet Uroš navodi da su: Paja i njegova braća (fotografi) za vreme Karađorđevića bili „okupirali“ Kraljevski dvor u Beogradu, umišljeni da sve mogu da urade... Paja se po njemu slovio kao „dvorski slikar“. Sa druge strane, i Paja je mogao primetiti da je Uroš tih godina postao gotovo iako je to bilo manje unosno: „Matičin zvanični slikar – portretist“.

Povod za takvo Predićeve držanje, se može tražiti i u godini 1896. kada je na račun Uroševog slikarskog poštenja, njegov kolega Paja profitirao.

Predić je znao da prizna vrednost Paji, ali i da otkrije njegovo „manje poznato lice“, na koje njegovi obožavaoci nisu ni obraćali pažnju. Uspeh se ceni – on je najvažniji. Zanimljivo da je Paja imao naklonost i umetničke kritike, koja sa druge strane Predića secira, i sve čini da ga „svede na meru“. Indikativno je mišljenje kritičara Milana Kašanina (1927): „Do pojave Paje Jovanovića našeg najvećeg virtouza u akademskom slikanju, Predić je komponovao bolje nego ijedan naš slikar. On nije imao smelih misli, dubokih ličnih osećanja, visokog poleta u crtanjulu i ljubavi za sočan, redak, bogat kolorit, ali je savesno i prilježno, tiko, smireno i predano ostvarivao teške zadatke akademskih principa.“

Kada je Paja dobio da oslika Sabornu crkvu Sv. Đorđa, u Novom Sadu, Uroš mu neskriveno zavidi. Orlovačaninu se ta gorgčina ne može zameriti, jer se u pozadini, među crkvenim

skupštinarima vodio politički okršaj; radikal Jaša Tomić je pobedio liberalne, protežirajući svog zemljaka – Vrščanina Paju. Nije skrivao Uroš 1903, da se on nadao tom poslu, kao nekom odlikovanju, i da bi to bila njegova labudova pesma, u koju bi on uneo: „sve najlepše akorde između estetskog i religioznog čuvstva. To je sada sve propalo, i moj će labud kanda lipsati sasvim nečujno.“ Ali povlači se i završava: „Posao u Novom Sadu je pripao boljem i veštijem majstoru tj. Paji.“

Predić se mnogo puta bavi rivalom, i kao malo ko pokušava i uspeva, da ga demistifikuje i ogoli taj njegov „brz uspeh“ i „po kojoj ceni“. Kada Uroš kaže: „Paja je dobar čovek“, to treba samo shvatiti kao sladost, koja se dodaje gorkom zalogaju. Jer će on nastaviti rečima: „Ako ima samo nečega, što bi nas starije filistre malo šokiralo, to je, što je on skroz moderan čovek, dete svojeg doba, agilan i požudan, mnogostran i površan, pomalo cinik, kako to svetskom građaninu priliči, pri tom nesporno darovit, što nas također po malo šokira, jer je to odveć prirodna stvar, da nas to nemilo dirne, kad osetimo da je neko jači od nas, a još nam je nemilije, kad nam namerno daje da to i osetimo.“

Savesni slikar – akademski likovni naučenjak, kakav je bio Predić, kao kritičar, ne propušta ono što „mondenska kritika“ neće da gleda: „...a slike se ne istresaju iz rukava. Ko to čini, pa ma on bio veliki virtouz kao brat Paja Jovanović, nikad ne može stvoriti nešto, što nas zadovoljava ne samo svojom dopadljivom površinom, već što prodire u dubinu duše, ostavlјajući u njoj trajni upečatak.“

Bilo kako bilo, njihovi su se odnosi u dvadesetom veku izgladili i uredili, a susreti proredili. Korespondirali su povremeno... Koliko su se ipak slagali? Koliko jedan drugom prećutali? Pored svega, Paja je starog prijatelja pozivao više puta u goste, kao 1912, da provede godišnji odmor kod njega u Beču, gde je imao veliki stan.

U starosti, se međutim opet nalaze na suprotnim pozicijama. Paja se branio čutanjem, a Uroš svojim kritičkim opaskama – želeći da izravna neke stare račune. Zabeležili su Predićevi pozni sagovornici (Tomandl, Milutinović...), nekoliko (ne)slavnih anegdota, iz Pajine majstorske radionice.

Predić tako navodi, kao prvo primer površnosti, koja je u službi lakog uspeha pred laicima. Takmac Predić je pisao 1950: „Paja je bio samo vanredno vešt majstor, kome ništa nije bilo teško.“

Kada su Mađari 1896. slavili hiljadu godina od svog dolaska na tadašnje državne teritorije, između mnogih svečanosti pripremljena je u Pešti i čuvena „Milenijumska izložba“. Od mađarskog slikara Munkačija je bila poručena velika istorijska kompozicija, koja će glorifikovati državu i ovekovečiti taj veliki događaj. Munkačić je napravio slikarski uspelu stvar: „Dolazak Arpada u Mađarsku“, ali je ista politički bila prepotentna, i ne sasvim istinita. Na njoj se vidi kako: „Sloveni se klanjaju Mađarima koji dolaze i nude im kao simbol podređenosti – zemlju i vodu.“

Tadašnji srpski Patrijarh Georgije Branković, nije se (tom prilikom) za razliku od Paje Jovanovića, baš proslavio – pokazaće pošteni Predić. Poglavar je htio na svaki način, da jedan naš slikar izradi utuk, na to najavljeno mađarsko delo. Trebalo je po njemu prikazati Srbe, ne kao divljačke horde, već kao organizovanu silu kakva je i bila, koja dolazi da naseli pustu Panonsku ravnicu, sa privilegijama dobijenim od austrijskih vladara, koje su im garantovale slobodu vere, jezika i prosvete. Rad je međutim morao da bude gotov za samo osam meseci. „Bio je to kratak rok za savesnog slikara“ – po rečima Predića. Tadašnja nova realistička škola je od umetnika zahtevala daleko ozbiljnije napore. Uroš je bio toga svestan, donoseći negativnu odluku – znao je koliko će oštiri mađarski kritičari analizirati tu sliku, i tražiti nedostatke, kada bude izložena u Pešti. Istinski umetnik drži do umetničke kritike, kao i svog renomea teško postignutog.

Izradu te (politički angažovane) slike je prvo Patrijarh Branković ponudio svom prijatelju Prediću. Kako je rok bio suviše kratak, a odgovorni Uroš je tražio dve godine – nije došlo do njene realizacije. Paja je međutim odmah pristao da te 1895. uradi istu sliku, u datom, kratkom roku. Za taj zamašan posao, dobio je od Saborskog odbora u Karlovcima honorar od impozantnih 10.000f. Istoričari Ilarion Ruvarac i Stanoje Stanojević pomogli su Paji na zahtev Patrijarha, svojim dragocenim savetima. Ruvarac je čak putovao po Sremu sa njim, gde su se na licu mesta konsultovali, proučavajući srpske fruškogorske manastire. Međutim, Patrijarh zbog izvesnih detalja, nije bio zadovoljan prvom koncepcijom slike. Veliki deo desne polovine slike trebalo je, po njemu, slikar da menja. Paja je naravno „progutao“ ponos i uneo tražene krupne ispravke, pa je nastala druga verzija, kojoj su sada stručni kritičari našli mana. Umesto žene na konju – došao je vitez, a stado je zamenila vojska. Tim izmenama, ličnost patrijarha Arsenija III Čarnojevića

istaknuta je u prvi plan. Paja je tom prilikom napravio dobro poznati kompromis, pristao da uzme lik Patrijarha Brankovića, umesto autentičnog lika Arsenija, da bude na slici. Patrijarh je nevešto pravdao taj svoj sujetni zahtev: „kada se već ne zna tačno kako je izgledao Arsenije“. To, međutim, nije bilo tačno, jer je postojao jedan Čarnojevićev portret iz XVII veka, i to baš u dvoru Karlovačke patrijaršije – za koji se itekako znalo. Paja je išao svesno, linijom manjeg otpora, na štetu umetnosti jer je znao galantnost Brankovića „koji je takve ustupke znao bogato da nagradi“. Takve kompromise sa svojom savešću dostojanstveni Predić nije činio.

Paja se ni oko detalja na slikama, nije trudio previše. Reč je ovde o njihovim žanr-kompozicijama: Uroš Predić (1887!): „Hercegovački begunci“, i Paja Jovanović (1896!): „Seoba Srba“ (obe verzije slike). Kada se uporede te dve čuvene slike, vidi se da je Paja verovatno iskoristio neka prethodna Uroševa rešenja. Najupečatljiviji je ranjeni starac-pešak sa velikim brkovima – na obe slike, u prvom planu. Razlika je samo u tome, koja mu je ruka posećena u boju. Kod jednog je leva, a kod drugog desna ruka, umotana u zavoj. Predićevog autentičnog gorštaka Joka Koraća Bosanca, deceniju kasnije zamenio je na Pajinoj slici, pravnik Sremac – Nikola Igić iz Čerevića. Da je to tačno svedoči i dobroćudni Uroš u svom već citiranom pismu (1950): „Onaj hajduk pešak, jedna vrlo izrazita figura, može se smatrati kao odjek onog Bosanca, koji se nalazi usred slike mojih ‘Bosanskih begunaca’. Samo je Pajin malo opasniji...“

Paja je, povodom ugarske svetkovine, 1896. pored nastupa u Pešti i Beču, dao svoj doprinos i u rodnom Vršcu. Po narudžbi tamošnje Municipije je uradio trodelnu veliku sliku „Vršački triptihon“, kojom se pokazuju dobri međunalacionalni odnosi. Slika, koja je po ideji politički pamflet, iskorišćena je i izlagana za proklamovanu toleranciju Mađara, Nemaca, Rumuna, Srba... Uroš je 1949. primetio na tu temu: „znam samo da je još na početku svoje sjajne karijere naslikao po porudžbini Vršačkog Magistrata ‘Vinovu berbu’, ali ne verujem, da je on tu sliku poklonio“. Čika Paja je za razliku od Čika Uroša, retko bio darežljive ruke, pa su njegovi pokloni bili dobro upamćeni i cenjeni. Bila je to reakcija slikara, povodom aktuelne molbe vršačkog muzeja, da im ostareli Predić pokloni neki svoj rad. Istom prilikom je radi kontrasta, naveo galantni Predić neke svoje poklone, među kojima onaj: „mom dragom Orlovatu“ [ikonostas] – „čiju vrednost u novcu ne umem da ocenim“.

Drugi primer možda svedoči o Pajinoj nesavesnosti, površnosti i nedoslednosti, ali i njegovoj veštini da se snade u

nezgodnoj situaciji. To je slučaj sa Jovanovićevom poznatom slikom, koju je radio za stranog kolekcionara. Povod za Predićevu nepovoljnu napomenu je Pavlov kapric: izričito je odbijao da daje imena svojim slikama; prepuštao je da im drugi kumuju. S obzirom da je sliku napravio nedovoljno brižljivo, njeni nedostaci su kod jednog posmatrača podstakli maštu. Vispreni Paja hitajući da istu proda, od slike „Hajduci oko vatre“, na sugestiju pomenutog Engleza, načinio je na prečac novu: „Borbu petlova“ kojom će se proslaviti. Prostodušni Englez je na skici umesto vatre „video“ – crvene petlove kako se bore... Slika je doživela uspeh – nagrađena zlatnom kolajnom u Beču, a potom je, kao i druge, i ova – oleografski umnožena i prodavana. Jedan upućeni posmatrač joj je uzeo meru – stavio tačku: „...istiće se bogatstvo boja, kojima vešto rukuje kičica našeg umetnika, kao i sva ona raznolikost nošnje, oružja i topova, po kojima je Paja poznat i kod nas i u stranom svetu“.

Poslednji primer, koji navodimo, govori o snalažljivosti Predićevog rivala, kojem savremenici nisu tražili mane. Iznećemo Predićevu verziju priče, mada u njoj ima nekih činjeničnih praznina i nedoumica. Pajina slika „Krunisanje cara Dušana“, (1900) povodom koje je i u Srbiji stekao lovorike, bila je u stvari prvo, jedna neuspela, ni malo rodoljubiva „Ženidba jednog austrijskog Nadvojvode“. Povod je bio njegov navodni neuspeh, tokom izložbe u Beču (da li 1898?), kada istom nije uspeo da impresionira cara Franju Josifa. Vešti Paja se bez imalo skrupula, latio kičice i „preradio“ prvobitnu sliku - u veličanstveni srpski prizor iz srednjeg veka. Prvobitna tema „Ženidba Hercoga Ferija IV Jelisavetom Habzburškom“ nagrađena je ipak zlatnom medaljom u Beču, ali 4 godine docnije. Da li je to Predić znao, ili je bio tek obmanut od strane nekog Pajinog opadača?

Oba umetnika su slikala neumorno do duboke starosti. Paja se rano finansijski obezbedio prodajom slika, a Uroš je zbog skromnosti trpeo oskudicu do svoje končine. Jovanović je važio za veoma skupog slikara, koji je nepopustljivo držao do svojih višecifrenih brojki. Ako želimo da poređimo ne samo umetničku, nego i prodajnu vrednost njihovih slika, do naših dana, još je uočljivija prednost Pajina. Prema najnovijim podacima koje je o plasmanu naših umetničkih dela u zemlji i inostranstvu objavila Spomenka Kratovac – Paja je među našim umetnicima u tom smislu nenadmašan. Na top-listi od 10 najprodavanijih slikara, Jovanović je ubedljivo prvi: njegov rani rad sa motivom iz Afrike: „Ukrotitelj zmija“ (1887), dimenzija 107,5x83 cm, prodat je 1999. u Londonu za fantastičnih 169.580

evra (117.000 funti). Na pomenutoj listi je, tek na petom mestu iza Paje, Uroš Predić, kojeg su pretekli neki modernisti. Uroševa slika „Kraljica Natalija Obrenović“ (1890), dimenzija 58x44 cm, prodata je 2007. u Londonu za 32.698 evra; mada je početna stručna procena bila između 19.950-26.600 evra.

Superiornost Pajina, po tom pitanju se pokazuje na delu i kada je reč o formatu slike. Tu valja istaći da je male formate, koje je radio Paja Jovanović (njegovo minijaturno delo „The Falkoner“ – ‘Sokolar’, dimenzija 15x11 cm, prodato je za 10.382 evra takođe u Londonu) tako skupo prodavao, navodno još samo Pikaso.

Kada je u njihovoj dubokoj starosti, za obojicu, priređena prva zajednička izložba u Beogradu, Uroš nije mogao da se uzdrži, pa se još jednom dotakao omiljene teme. Slikar Predić se oprostio te 1949. u Umetničkom muzeju, od bavljenja sadrugom Pajom, rečima: „On vam je ono što Mađari kažu talpra esett‘ ili po srpski, ‘mačka koja uvek padne na četiri noge‘. On se snalazi u svakoj prilici. Nije genij, ali je odličan poznavalač svih škola i pravaca, ali njegovi radovi su majstorski.“ Pa da bi utisak popravio, Uroš ispravlja bore vremena, stavlja tačku na sve što je bilo: „Veliki uspeh u inostranstvu je postigao slikom ‘Sa pesmom Skender-bega‘, koju odlikuje harmonija boja i izvrsna studija karaktera. To je slikar međunarodnih razmara i velike kulture; izlagao je mnogo u Beču, Minhenu, Parizu, Londonu i drugim velikim gradovima. Dela su mu rasturena po svetu. Živeli smo obojica tesno povezani sa narodom, doživeli smo eto i priznanje potomstva: kažu nam da je izložba uspela i da je kod naroda širom cele zemlje na najlepše dopadanje i priznanje naišla.“

Ne može se odrediti mesto Uroša Predića, ako se on ne uporedi sa nerazdvojnim takmacem na polju slikarstva, Pajom Jovanovićem. Slučajno Pajin prezimenjak, prof. Miodrag Jovanović to ima u vidu, i od toga se kreće. Upoređivani su često njih dvojica, odmeravane njihove osobenosti i odlike. Oni su kao „dva dugoveka vršnjaka dugo su nosili steg nacionalnog realizma“. Te „Paja je pripadao Bečkim izvođačima paradnog i pomodnog slikarskog majstorstva. Ugađajući evropskim galeristima i klijenteli – „Paja je udario u tuđe gajde, životom i radom u velikim evropskim središtima, pronevši po svetu ‘nakrivljenu kapu nekadašnjeg Miletićevog omladinca‘.“

A opet „Uroš se kao stari živopisci vratio u svoj kraj i selo, shvatajući svoju umetničku delatnost kao ‘prosvetilački i cenzorski poziv‘, dostojevski, mističarski, gotovo asketski

raspoložen... Predić je na toj tački svesno zastao, sa otporom prema secesiji i revolucionarnim promenama u umetnosti. Sam nije mogao da zapazi da su ga okrnuli simbolizam, secesija i impresionizam, čak i po koji 'konstruktivistički signal'... Ostala je njegova jasna opredeljenost da poštuje postulate veštine starih majstora, svesno se ne uključujući u ono što su donosili mlađi zaneseni Minhenom i Parizom. Pisao im je, pisao je o njima, podržavao ih i razumeo... Raspet između građanstva, aristokratije i Crkve, dostojanstveno, uspravno, promišljeno, gradio je i negovao svoje poglede na svet i umetnost. Živeo je za svoje 'savesno slikarstvo', poštovan, omiljen i voljen."

Paja je umro van zemlje u Beču, gde su ga inače 1950. odvela imovinska pitanja. Danas počiva po svojoj želji u Beogradu, u Aleji velikana, u kripti gde je preneta urna sa njegovim pepelom. Ima takođe vredan spomen-muzej u Beogradu, otvoren 1970. Od Pajinog Legata ističe se pored slika i vredan stilski nameštaj uzet iz kuće u Beču: salon Luja XV. Na štafelaju u sjajnom ateljeu je postavljena njegova poslednja, nezavršena slika: „Bokor crvenih ruža“.

Od Predića sahranjenog u Orlovatu, rodnom selu, ostala je samo skromna spomen-soba u Narodnom muzeju u Zrenjaninu, gde je deponovan i okrnjen Legat. Tek u poslednje vreme, čine se ozbiljniji, ali neveliki koraci u zavičaju, rodnom Orlovatu, na negovanju lika i dela slavnog Banaćanina. Neverovatna je činjenica da ni posle pola veka od smrti, nije ni na koji način obeleženo mesto njegovog rođenja i stvaralačkog prisustva u Orlovatu.

Paja Jovanović je spoljašnje gledano nesumljivo uspešniji, ali Uroš Predić je svakako omiljeniji, i njegova uspomena itekako živi u srcima brojnih privrženika. Na utehu nas, njegovih sugrađana iz Orlovata, „Predićevi dani“ kao manifestacija u njegovom zavičaju – na izvoru lepote – teku li, teku...

министарство културе републике србије

Ovaj broj časopisa *Ulaznica* izašao je uz pomoć Ministarstva kulture Republike Srbije i Pokrajinskog sekretarijata za kulturu.

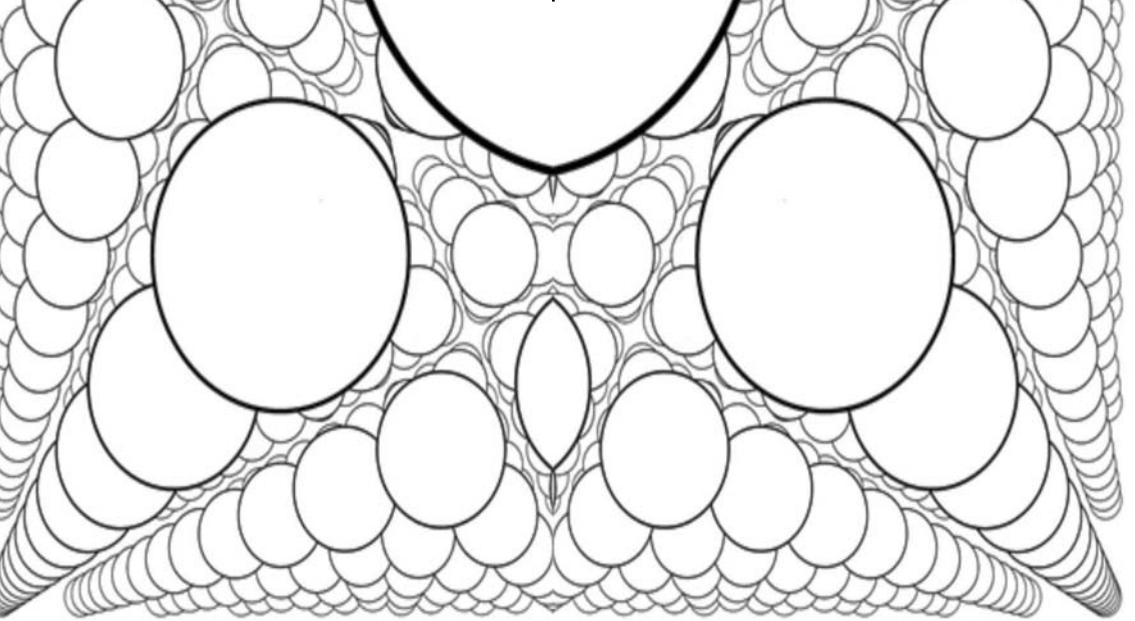
CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

82+3

ULAZNICA : časopis za kulturu, umetnost i društvena
pitanja / glavni urednik Vladimir Arsenić. – God. 1, br. 1
(1967)– . – Zrenjanin : Gradska narodna biblioteka
„Žarko Zrenjanin”, 1967–. – 24 cm

Pet brojeva godišnje
ISSN 0503-1362

COBISS.SR-ID 9987330

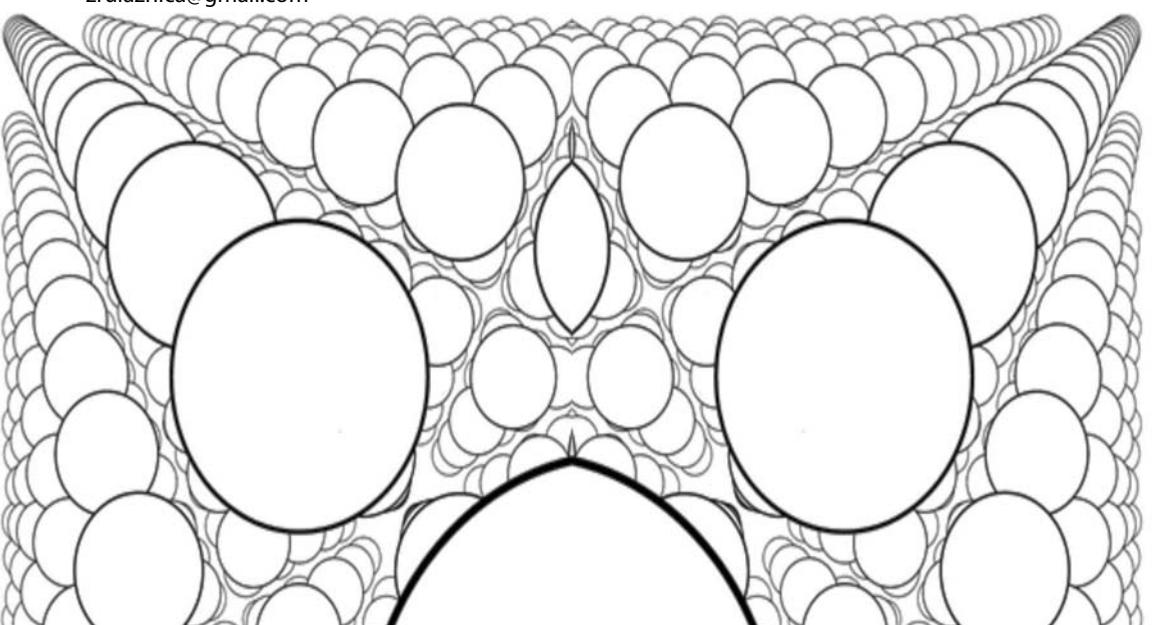
časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja,
Zrenjanin, god. XLIV, proleće-leto 2011.
broj 224-225

Izdaje Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“
Zrenjanin. Izlazi pet brojeva godišnje. Cena po jednom
primerku 200,00 dinara, godišnja pretplata 1000,00
dinara (za inostranstvo 2000,00 dinara) Pretplatu slati
na žiro-račun broj 840-74664-12 Gradske narodne
biblioteke sa naznakom za „ULAZNICU“.

Rukopise slati na adresu:
Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“,
Trg slobode 2, 23000 Zrenjanin,
otkucane, odnosno odštampane ili u elektronskom
obliku, sa naznakom: „za ULAZNICU“
Rukopisi se ne vraćaju.

Telefon: +381 23 566 210

E-mail: biblioteka@zrbiblio.org
ulaznica@zrbiblio.org
zrulaznica@gmail.com

YU ISSN 0503-1362